

YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA
GAZETECİLİKTE SANSÜR VE OTOSANSÜR
ARAŞTIRMASI

KUBİLAY AKSUN

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. HURİYE TOKER

2019 İZMİR

TUTANAK

SBE.YL.TR.9

YÜKSEK LİSANS TEZ JÜRİ ONAY SAYFASI

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylıyorum.

27.08.2019

Doç Dr. Huriye TOKER

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylıyorum.

27.08.2019

Dr. Öğr. Üyesi Ürün Yıldırım ÖNK

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylıyorum.

27.08.2019

Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÇELİK

Doç.Dr. Çağrı Bulut

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ÖZ
İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA GAZETECİLİKTE
SANSÜR VE OTOSANSÜR ARAŞTIRMASI

Kubilay AKSUN

Yaşar Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
İletişim Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Huriye TOKER

İfade özgürlüğü ve basın özgürlüğü kavramları çağdaş demokrasilerin vazgeçilmez birer unsurudur. Bu özgürlüklerin ileriye taşınabilmesi ancak basına sansür ve baskının olmadığı bir ortamda mümkündür. Öte yandan basının toplumları etkileme gücü de yadsınamaz bir gerçektir. Basının bu kamusal yönü ülkelerin yönetim biçimi, yargı sistemleri ve iktidarların siyasi gücü altında zaman zaman zarar görebilmektedir. Ülkemizde özellikle sansür, kapatma cezası ve tutuklamalar olarak ortaya çıkan bu zarar görme durumu, beraberinde otosansür kavramını da getirmektedir. Çalışma kapsamında ülkemizdeki gazetecilerin sansür ve otosansür hakkındaki görüşleri araştırılarak, ulusal çapta yayımlanan gazetelerde çalışan gazetecilere nitel araştırma tekniği çerçevesinde anket uygulanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında bir diğer nitel araştırma yöntemi derinlemesine mülakat yöntemi de uygulanarak Türkiye Gazeteciler Sendikası İzmir Şube Başkanı Halil Hüner'in konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmada yer alan gazetecilerin sansür ve otosansür hakkındaki görüşlerine bakıldığında, her iki kavramın da Türkiye basınında yoğun olarak yaşandığı, bu durumun basının sahiplik yapısı ve yasal düzenlemelerle de ilintili olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: demokrasi, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, sansür, otosansür

ABSTRACT
CENSORSHIP AND SELF-CENSORSHIP RESEARCH IN
JOURNALISM IN THE CONTEXT OF FREEDOM OF
EXPRESSION

Kubilay AKSUN

Yaşar University
Institute of Social Sciences
Master of Communication
Advisor: Assoc. Prof. Dr. Huriye TOKER

The concepts of freedom of expression and freedom of the press are indispensable elements of contemporary democracies. Moving these freedoms forward is only possible in an environment where there is no censorship and pressure on the press. On the other hand, the power of the press to influence societies is an undeniable fact. This public aspect of the press may be damaged from time to time under the political power of the countries' governance, judicial systems and powers. In our country, this situation of harm, especially as censorship, closure penalty and arrests, brings with it the concept of self-censorship. Within the scope of the study, the opinions of journalists in our country about censorship and self-censorship were investigated and survey as a qualitative research technique were applied to journalists working in national newspapers. In addition, as another qualitative research method, in-depth interview method was applied and Halil Hüner's opinions related to this research were featured, who is the branch head of Turkey Journalists' Union in İzmir. In the framework of this study, it was found that both concepts are intensively seen in the press of Turkey, and this situation has also been shown to be related to the ownership structure and legal regulations of the press.

Key Words: democracy, freedom of speech, freedom of press, censorship, self-censorship

TEŞEKKÜR

“İfade Özgürlüğü Bağlamında Gazetecilikte Sansür ve Otosansür Araştırması” başlıklı yüksek lisans tez çalışmamın danışmanı olan ve hiçbir zaman bana olan desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Huriye Toker ile Prof. Dr. Ümit Atabek, Prof. Dr. Gülseren Atabek ve Dr. Öğr. Üyesi Ürün Yıldırım Önk’e teőekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamı hazırlama sürecinde anket katılımcısı olan değerli basın emekçilerine, İzmir TGS Başkanı Halil İbrahim Hüner’e, gazeteci Tayfur Göçmenoğlu’na, hayatı bana kolaylaştıran sevgili eşim Őebnem Sungur Aksun’a ve aileme çok teşekkür ederim.

Kubilay AKSUN

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İfade Özgürlüğü Bağlamında Gazetecilikte Sansür ve Otosansür Araştırması” başlıklı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/08/2019

Kubilay AKSUN

İÇİNDEKİLER

TUTANAK	i
ÖZ	ii
ABSTARCT	iii
TEŞEKKÜR	iv
YEMİN METNİ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
BASIN, BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ, MEDYA ETİĞİ, SANSÜR VE OTOSANSÜR KAVRAMLARI	3
1.1. Basın Kavramı	3
1.2. Basın Özgürlüğü Tanımı, Sınırı ve İçerdiği Haklar	7
1.2.1. Basın Özgürlüğünün İçerdiği Haklar	10
1.2.1.1. Habere Ulaşabilme Hakkı	11
1.2.1.2. Düşünce ve Bilgileri Basma ve Dağıtma Hakkı	13
1.2.2. Basın Kanundaki Sınırlamalar	14
1.2.2.1. Düzeltme ve Cevap	15
1.2.2.2. Yargıyı Etkileme	15
1.2.2.3. Cinsel Saldırı, Cinayet ve İntihara Özendirme	15
1.2.2.4. Kimliğin Açıklanmaması	16
1.3. 5187 Sayılı Basın Kanunu	16
1.4. Gazeteci Kavramı, Görev ve Sorumlulukları	17
1.5. Medya ve Etik	22
1.6. Sansür ve Otosansür Kavramları	25
İKİNCİ BÖLÜM	
BASIN TARİHİMİZ VE SANSÜR	29

2.1. Osmanlı Döneminde Basın ve Sansür Uygulamaları	29
2.2. Cumhuriyet Döneminde Basın ve Sansür Uygulamaları	34
2.2.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Basın ve Sansür (1923 – 1930)	34
2.2.2. 1931 Matbuat Kanunu ve Gazetecilik	37
2.2.3. 1938 Yılında Basın Özgürlüğü	39
2.2.4. 1939 – 1950 Arasında Basının Durumu	40
2.2.5. 1950 Yılında Basın Özgürlüğü	42
2.2.6. Demokrat Parti (DP) Döneminde Basına Sansür	43
2.2.7. 1961 Anayasası ve Basın Özgürlüğü	45
2.2.8. 1971 Muhtırası ve 1980 Darbesi Döneminde Basın	46
2.2.9. 12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye Basını	49
2.2.10. 1983'ten Günümüze Türk Basın Tarihi ve Sansürler	51
2.2.10.1. 1983 Sonrası Genele Olarak Basın Özgürlüğü	51
2.2.10.2. 2016, 2017 ve 2018 Yıllarında Basın Özgürlüğü	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ANAYASA MAHKEMESİ VE AİHM'İN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ KARARLARI	63
3.1. Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü	63
3.2. Anayasa Mahkemesinin İfade Özgürlüğü Kararlarından Örnekler	68
3.2.1. Baskın Oran Kararı	68
3.2.2. Orhan Pala Kararı	68
3.2.3. Ertan Yürek Kararı	69
3.2.4. İlhan Cihaner Kararı	70
3.3. AİHM ve İfade Özgürlüğü	72
3.4. AİHM'in Türkiye Aleyhine Verdiği İfade Özgürlüğü ve Basın Özgürlüğü Kararlarından Örnekler	75
3.4.1. Hüseyin Karataş Kararı	76
3.4.2. Müslüm Gündüz Kararı	76
3.4.3. Ahmet Şık Kararı	77
3.4.4. Hrant Dink Kararı	78
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA, BULGULAR ve YORUM	
4.1. Amaç	80

4.2. Önem	80
4.3. Yöntem	80
4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar	82
4.5. Araştırma Soruları	82
4.6. Araştırma Bulguları ve Yorum	83
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	96
EKLER	109
GAZETECİLİKTE SANSÜR VE OTOSANSÜR ARAŞTIRMASI	110

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Akt.	: Aktaran
ANAP	: Anavatan Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
Bkz.	: Bakınız
BYEGM	: Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
ÇGD	: Çağdaş Gazeteciler Derneği
Der.	: Derleyen
Dev – Sol	: Devrimci Sol
Dev – Yol	: Devrimci Yol
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
mad.	: Madde
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
OHAL	: Olağanüstü Hal
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TGC	: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
TGS	: Türkiye Gazeteciler Sendikası
TMK	: Terörle Mücadele Kanunu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
vd.	: ve diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO – 1: 12 Eylül 1980 ile 12 Mart 1984 Döneminde Kapatılan Bazı Gazetelere İlişkin Sayısal Veriler 50

TABLO – 2: OHAL Döneminde (2016-2017) Kapatılan Haber Ajansları, Gazete, Dergi, Televizyon Kanalı Ve Radyolara İlişkin Veriler 58-61

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL – 1: İfade Özgürlüğü ve Basın Meslek Etiği İlişkisi	84
ŞEKİL – 2 : Gazetecilik Mesleğinin Toplumdaki Etkisine Dair Veriler	85
ŞEKİL – 3 : Meslek Etiğine İlişkin Veriler	86
ŞEKİL – 4 : Sansür - Otosansür İlişkisi	87
ŞEKİL – 5 : Açılan Davalara İlişkin Veriler	88
ŞEKİL – 6: Sansür Kaygısına İlişkin Veriler	89
ŞEKİL – 7: Basın-Gündem İlişkisi Verileri	90
ŞEKİL – 8: Sendika-Meslek Kuruluşu Üyelik İlişkisi	91

GİRİŞ

Özgürlük duygusu, insanın tarihsel evriminden bu yana sahip olduğu en eski duygulardandır. Bu duygu, insanlığın geçirdiği evrimi, devlet sistemlerini ve günümüzdeki modern bireyi ortaya çıkaran ana etkenlerdendir. Bu bağlamda özgürlük kavramı devlet ile birey arasında kurulan ve yasalarla güvence altına alınan, tüm yaşamsal sözleşmelerin vazgeçilmez bir ilkesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu ilke bir taraftan devletlerin bağımsızlığı anlamına gelecek şekilde tasavvur edilirken, diğer taraftan toplumsal sözleşmelerde uyulması gereken bir kurucu söylem olarak ortaya çıkar. Bu iki farklı özgürlük tanımı arasında meydana gelen gerilim, devletlerin iç siyasetine de etki ederek, modern insanın düşünüş biçiminde gelişmeler sağlamıştır. Bu düşünüş biçimlerine etki eden iki ana ideolojik akımdan söz edilebilir. İlki, güvenlik tedbirlerinin özgürlüklerden önce geldiği düşüncesi iken ikincisi, özgürlüklerin güvenlikten önce geldiği düşüncesidir (Altun, Çağlar ve Yerlikaya, 2018: 10). Bu iki farklı ana akım, toplumda ideolojik farklılıkları oluşturan dinamiklerin başında gelmektedir. Oysa demokratik hukuk devlet yapılarında güvenlik ve özgürlük birbirlerini tamamlayıcı unsurlardır. Güvenliğin esas amacı da özgürlükleri güvence altına almaktır (Arslan, 2006: 123).

Özgürlük kavramının, toplumsal hayatın gelişimine yaptığı katkı sadece ideolojik söylemlerle sınırlı değildir. Aynı zamanda sınıfsal ve mesleki alanlarda da var olan özgürlük kavramı; uzmanlaşma, kurumsallaşma ve mesleki örgütlenme gibi modern hayatın dinamiklerini oluşturan yapılanmaları da derinden etkilemiştir. Düşünsel anlamda özgürlüğün temelini oluşturan '*ifade hürriyeti*' söylemi bu etkileşimin temel zeminini oluşturmaktadır. İfade hürriyeti, felsefi anlamda düşüncenin ortaya çıkışı, bilginin üretilmesi ve paylaşılabilmesi gibi unsurları da içinde barındırmaktadır (Küçük, 2003: 5). Bu bakımdan çağdaş demokratik toplumların özgürlük söyleminin temelinde yatan ifade hürriyeti kavramı, basın özgürlüğünü de içine alacak şekilde yorumlanabilmektedir.

Basın özgürlüğü, siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmelere paralel olarak kamuoyunun duygu ve düşüncelerini aktarabilmesi adına hayati bir önem taşımaktadır. Ayrıca basının tüm bu süreçleri derinden etkileyebilme gücü olduğu da varsayılmaktadır (Banar,2006: 126). Bu bakımdan basın özgürlüğü, yalnızca gazetecilerin değil, toplumdaki her bireyin haber alma hakkını da içermektedir.

Basının tarihsel gelişim süreci göz önüne alındığında yasama, yürütme ve yargı kurumlarının ardından dördüncü büyük kuvvet olduğu söylenmektedir. Bu, basın çalışanlarının kamuoyu oluşturabilme gücüne yönelik yapılan önemli bir atıftır. Öte yandan demokrasilerin gelişmesi adına hayati bir öneme sahip olan basın özgürlüğünün, basın çalışanları arasında da demokratik bir biçimde kullanılması gerektiği de unutulmamalıdır. Basın çalışanlarının kurum çıkarlarını ve kişisel çıkarlarını düşünerek herhangi bir haberi yayınlamaktan bilinçli şekilde geri durması, basının kamusal yönüne zarar verecek durumlardandır. Halkın haber alma hürriyetine dolaylı yönden verilen bu zarar, çağdaş demokratik bir toplum olmanın önündeki önemli engellerden biridir. Dolayısıyla eksik ve yanlış enformasyonun demokratik bir kamuoyu oluşturamayacağı gerçektir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.maddesinin 1.fıkrasında yer alan, "Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar" cümlesinden anlaşılacağı üzere, ifade özgürlüğüne dair kısıtlamalar toplumun haber alma hakkını da kısıtlayabilmektedir. Bu noktadan bakıldığı zaman medya kuruluşları ile bireylerin haber alma hakkı arasındaki ilişkiyi düzenleyen yasal zeminlere zaman zaman eleştirel bir bakış açısı getirilebilir.

Medyanın bir endüstri kolu olarak piyasa koşulları ile bütünleşmiş hale gelmesi, gazetecinin bağımsız ve özgür bir ortamda çalışamayacağına dair somut bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Jungua, 1992: 295). Hem yasal düzenlemelerin yetersizliği, hem gazete patronuna karşı olan sorumluluk duygusu, basının kamusal görevini derinden etkileyebilecek hallerdir. Dolayısıyla gazeteci görevini yerine getirirken birçok güçlük yaşayabilmekte, sansür ve otosansüre maruz kalabilmektedir.

Bu çalışmanın ana amacı, basın çalışanlarının işini yaparken karşı karşıya kaldıkları engelleri ortaya çıkarmaya çalışmak ve bu bağlamda sansür, otosansür kavramlarını açıklayarak, basın özgürlüğünün ülkemizdeki durumuna ilişkin bilimsel veriler ışığında durum değerlendirmesi yapmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BASIN, BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ, MEDYA ETİĞİ, SANSÜR VE OTO SANSÜR KAVRAMLARI

1.1. Basın Kavramı

‘Basın’ ve ‘basın özgürlüğü’ kavramlarını incelemeye başlamadan önce, bu kavramlarla benzer anlama gelecek şekilde kullanılan ‘*kitle iletişim*’ ve ‘*medya*’ kavramlarının açıklanması gerekmektedir.

İletişim kavramının etimolojik kökenine baktığımızda bu kavramın Latince’de yer alan ‘*communicare*’ kelimesinden geldiği görülmektedir (Nişanyan, 2004: 239). *Communicare* kelimesi esasında ‘*yardımlaşmak*’ ve ‘*iş yapmak*’ tanımlarını karşılamaktadır. Dilimize geçen anlamıyla iletişim sözcüğünü yorumladığımızda ‘*ileti alışverişi*’ olarak da tanımlayabiliriz (2004: 239).

İletişim kelimesi akla ilk gelen anlamıyla kişilerarası iletişimdir (Türk Dil Kurumu, 2005:954). Fakat yeryüzünde iletişim kurma yeteneği sadece insan soyuna ait değildir. Bu bakımdan insanı diğer canlılardan –özellikle de hayvanlardan- ayıran en önemli özellik, düşüncelerini belli bir sistematik içinde biriktirebilmesi, aktarabilmesi yeteneğidir. Bu ‘ileti alışverişi’ özelliği sayesinde insan, sadece somut gerçeklikleri biriktirmez, aynı zamanda soyut gerçeklik dünyası da yaratarak insanlığın ilerlemesine katkıda bulunur (Zıllıoğlu, 2003: 2).

Bununla birlikte Türkçeye kitle iletişim olarak çevrilmiş olan ‘*mass communication*’ kavramı ise, iletişimin yazılı ve görsel medya araçları ile kitlelere ulaşması anlamına gelir. Basit anlamıyla iletişimin kitlelere ulaşması olarak da yorumlanabilir. Kitle iletişim araçlarını genel olarak; radyo, televizyon, internet, gazete, dergi, sinema ve diğer birçok elektromanyetik araçlar olarak sıralayabiliriz. Zıllıoğlu’na göre kitle iletişim araçları, “Kitle iletişimi, kaynak kesimin, paylaşma ve ilişkileşme amacı ile, bilgi, düşünce, duygu, tutum ve kanıları alıcı kesim durumundaki büyük ve dağınık bir kitleye, kitle iletişimi gerçekleştirmek üzere geliştirilmiş araçlarla iletilmesi sürecidir” (Zıllıoğlu, 2003: 78). Böylece hem somut hem de soyut gerçeklik dünyası yaratabilen ‘insan soyu’ bunu bir özgürlük alanı

olarak başkalarına aktarabilme hürriyetine sahiptir. Bu hürriyeti kullanabilmesini sağlayan ana mecralardan biri de medyadır.

Ülkemizde medya tanımının, kitle iletişim araçlarını karşılayan bir ifade gibi algılanıp, yazılı ve görsel olan tüm hizmet sağlayıcılarını kapsayarak kullanıldığı söylenebilir. Oysa Türk Dil Kurumu'na (TDK, 2018) göre, medya tanımı da, iletişim araçları olarak tanımlanmaktadır. Latince kökeninde 'araçlar' anlamına gelen '*medius*' kelimesinin çoğulu olarak ifade edilmektedir (Nişanyan, 2004: 286).

Basın kavramı ise, Nevzad ve Necla Odyakmaz'ın "İletişim Sözlüğü" adlı eserinde, "içeriklerini haber, düşünce ve sanat yazılarının oluşturduğu, belirli zamanlarda yayınlanan yazılı yayınların, ürünlerin tümü" olarak tanımlanmıştır (2008:18-19). Bu tanımlardan yola çıktığımızda basın kavramının kitle iletişim araçları evreninde yazılı araçları ifade ettiği görülür.

Kitle iletişim araçlarının gerçeği topluma aktardığı düşüncesi, bu araçların varlığı itibariyle resmi ve inandırıcı özellikleri olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Buna rağmen iktidarların kitle iletişim araçlarını kullanarak topluma kurgulanmış gerçeği izlettirdikleri düşüncesi de yaygındır (Barrett, 1996: 65). Siyasi parti temsilcilerinin etkili olarak faydalandığı kitle iletişim araçları, hem baskın ideolojinin siyasal anlamda üretilmesine hem de seçmen fikrini etkilemede önemli bir faktördür (Toker, 2013: 42).

Foucault'a göre bir bilgi; hiçbir iktidar, erk ve yetkili kurum elinden geçmeden, şekillenmeden çoğalamaz ve varlığını devam ettiremez ve hiçbir iktidar da bilginin şekillenmesi, yaygınlaşması olmadan uygulanamaz (Foucault, 2003: 35). Bu söyleme göre iktidarların toplumu ikna etmek için kullandığı basın yayın organlarının bazı görevler üstlendiği ifade edilebilmektedir (Arşan ve Çoban, 2014: 27). Bu görevlerin; içeriklerin ne sıklıkla, ne zaman, ne kadar ve hangi ifade şekliyle gösterileceği gibi uygulamaları içerdiği söylenebilir. Bu gibi durumlarda basının kamusal yönünün zarar gördüğünü belirten TGS İzmir Şube Başkanı Halil Hüner şunları ifade etmiştir; "Haber, gazetecilik mesleğinde halka doğru bilginin eğrilip, bükülmeden, bizzat yaşama, görme, kayıt etme ve teyit alınarak sunulmasıdır. Gazeteci politik görüşlerinden dolayı haberi yazmaktan vazgeçerse, bu önce ekmek yediği mesleğine ihanet olur, demokrasiye ve topluma da büyük zarar verir. Fikir ve düşünceyi ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü önüne sansür ve oto sansür konulması demokrasimizi geri götürdüğü gibi, iş yaşamında, ekonomide ve yabancı yatırım

alanlarında da sıkıntılara yol açmıştır.”

Öte yandan basın özgürlüğü kavramı, kitap, dergi ve gazete çalışanlarının tamamını bünyesinde barındıran, geniş bir basın kimliği ifadesi ekseninde açıklanmaktadır (Gölcüklü, 1970: 7). Bu bakımdan basın, toplumların kendini ifade etme araçlarından biridir. Dolayısıyla basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü bağlamında ele alınmakta, bireylerin ve toplumların kendini ifade edebilme hürriyetlerini de kapsamaktadır. Toplumlar bu hürriyeti kullanırken, basın çalışanlarına da birtakım görevler yüklemektedir. Bu görevlerin başında elbette kamusal görev gelmektedir. Basının kamusal görevini, seçimle iş başına gelmiş olan yönetimleri “denetleme ve sorgulama görevi” olarak da tanımlayabiliriz. Çağdaş demokratik toplumlarda basının bu görevi yerine getirebilmesi hem bir hak hem de bir zorunluluktur (Avcı, 1998: 50-51).

Özgürlükçü demokrasilerde basın, üstlendiği kamusal görev çerçevesinde, kamuoyunu ilgilendiren sorunlarla bağlantılı olarak, toplumun genel fikrine de yer verebilmelidir. Halkın herhangi bir sorun hakkındaki fikrini rahatça ifade edebilmesinin temel koşullarından biri de, basının ‘düşünceyi açıklama’ görevini doğru şekilde yerine getirebilmesi olduğu söylenebilir. Atabek’e göre, medyanın bu işlevi yerine getirebilmesi ancak tekelleşmenin olmadığı, ‘serbest düşünce pazarına’ uygun medya ekonomisiyle mümkündür (Atabek, 2002: 231).

Kamuoyu ve kamusal alan gibi kavramların demokratik toplumlarda önemli bir yeri olduğunu ve bu kavramların özellikle 18.yy Avrupa’ında ortaya çıkmış olan liberal politikalarla desteklendiği söylenebilir. Liberal ekonomide ticari mallar serbestçe ülkeler arasında dolaşabiliyorsa, fikirler ve politik görüşler de pekâlâ insanlar arasında konuşulabileceği, tartışılabileceği düşüncesi yaygınlaşmış, kamuoyuna dayalı kamu hayatı önem kazanmıştır (Ural, 2010: 19). Bunun sonucu olarak, kamusal alanda toplumun her türlü düşünceyi rahatça tartışabilmesinin ana belirleyicisi olan kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyulmuştur (Toker, 2011: 44).

19.yüzyıl sonlarından itibaren ise, felsefenin ana konularından birisi de kamuoyu kavramı ile ilişkili olan ‘kalabalıklar içinde yitip giden’ (Özkök, 1985: 38) insanların içinde bulunduğu psikolojik ve ruhsal çözümlenmelerdir. Bu konuda verilen ilk önemli eser Gustav Le Bon’un “Kalabalıkların Psikolojisi” (1895) isimli kitabıdır. Le Bon’a göre, kitleler oluşmaya başladıkça bireysel iradeler çökmeye başlar ve doğal bir sonuç olarak yönetilmeye ihtiyaç duyar (1985: 40). Yönetenler ile

yönetilenler zaman zaman bir araya gelerek birbirlerinin düşünceleri hakkında bilgi almak isterler. Bu anlamda kamuoyu bahsedilen etkileşim sürecinde en etkili kesişim noktalarından biridir ve Key'e göre kamuoyu hükümetlerin değerlendirmeye aldığı olumlu kanaatlerdir (Key, 1963: 14). Siyasal olaylara katılım ve sorgulama öğelerinden biri olarak kamuoyu, çoğu zaman yapılan araştırmalarla sayısal olarak ifade edilebilmektedir (Sezer, 1972: 2). Öte yandan kamuoyunun hangi eğilimde olduğu sorusunun ise, birçok değişik cevabı ve sebebi olabilir. Bunların başında kültürel alt yapı, inanç ve coğrafi koşullar gelmektedir. Tüm bu değişkenlerin yanında medya da kamuoyunu derinden etkileyen önemli bir unsurdur. Medya, demokratik yönetim biçimlerinde sadece eğlendirmek ve bilgi vermek amaçlı bir olgu değildir. Aynı zamanda toplumun yararını gözeterek, sağlıklı bir kamuoyu oluşturmakla da yükümlüdür (Ural, 2010: 65).

Medyanın toplumu etkileme gücünü ele alan araştırmalara göre (Ural, 2010: 66), bir bireyin herhangi bir siyasal, toplumsal konu hakkındaki düşünceleri medya etkisiyle kısa vadede pek bir değişiklik göstermemektedir. 1940'lı yıllardan itibaren yapılan birçok araştırma, bir televizyon programının, kişinin fikrini hızlıca değiştirebilmesinin mümkün olmadığını tam tersine daha uzun vadede kişilerde zihinsel ve vicdani değişimlere sebep olduğu belirtilmektedir (Ural, 2010: 66-67). Basının uzun vadedeki bu etkisi iktidar-medya ilişkileri açısından da önem arz etmektedir. Ülkemizde medyanın sahiplik yapısındaki değişimler göz önüne alındığında, gazeteci kökenlilerden iş insanlarına doğru bir değişim gözlenmektedir. Medyanın bu sahiplik yapısındaki değişim, üretilen içeriklerin birer meta (Binark vd. 2007:40) olarak görülmesine ve bu metaları üreten kişilerin de medya profesyonelleri olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Medya profesyonellerinin basın sektöründeki varlığını 'patronun' çıkarlarına uygun içerik üretmesi olarak tanımlanmaktadır (Binark vd. 2007: 40).

Basının, bahsedilen biçimde bir endüstri koluna dönüşmesinden önce, serbest piyasaya çok daha rahatlıkla dâhil olabildiği görülmektedir. Giderlerin daha sabit olduğu, yapılan işin belli bir zaman dilimi ile sınırlı olduğu dönemlerden günümüze, yani mali yaptırımların ve dağıtım ağının daha zor olduğu bir sürece girildiğini söyleyebiliriz (Kaya, 2016:101). Bu durum, ana akım medya kuruluşları ile muhalif nitelikli medya kuruluşlarının halka ulaşma noktasında haksız bir rekabete girdiklerini de göstermektedir. Basının sahiplik yapısında yaşanan bu değişim, basın özgürlüğü konusundaki yeni tartışma biçimlerini de beraberinde getirmiştir.

1.2. Basın Özgürlüğü Tanımı, Sınırı ve İçerdiği Haklar

Basının ortaya çıkışı, Batı Avrupa'daki kapitalist sistemin ürünü olan ve gazetelerin en ilkel örneği olarak gösterilen haber mektuplarıdır(Toker, 2001: 23). Bu bakımdan yazılı basının ortaya çıkış ve gelişme süreçlerinde önemli bir yere sahip olan batılı toplumlarda kitle iletişim araçlarının gelişimi birtakım farklı süreçlerden geçmiştir. Örnek vermek gerekirse, Kuzey Avrupa ülkelerinde ticaretle ilgilenen zengin kesim basının oluşumuna ve gelişmesine katkıda bulunmuşken, Güney Avrupa ülkelerinde ise, siyasi ve edebi yaşam basının doğuşuna öncülük etmiştir (Kaya, 2016: 98). Böylelikle farklı pratikler sonucu ortaya çıkmış olan basın kavramına ait özgürlük tanımlaması, yaşanan coğrafya, ortaya çıkış ve gelişme süreçlerine göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Kuzey Amerika'da sömürgeciliğe karşı mücadelede ortaya çıkan basın özgürlüğü kavramı, Avrupa'da ise, dinsel bazı özgürlüklerin tanınması için verilen mücadele ile eşdeğerdedir (Kaya, 2016: 99-100).

Ülkemizde de çok fazla tartışma konusu olan basın özgürlüğü kavramı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde kendisine yer bulmuş bir haktır. İnsan Hakları el kitabında bahsedildiği gibi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin, özellikle demokrasi ve adalet kavramlarına duydukları saygıyı gösteren en önemli çalışmalardan biridir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 2002: 3).

İnsan Hakları Beyannamesi'nin 10. maddesinin 1. fıkrasındaki İfade Özgürlüğü tanımı şu şekilde yapılmıştır, “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir”(İnsan Hakları El Kitabı, 2018).

Bu maddeden anlaşıldığı üzere haber verme ve alma özgürlüğü insanın temel hak ve özgürlüklerinden biridir. Bu hakkın basın özgürlüğü kapsamındaki kullanılış biçimi, medyanın sahiplik yapısı, üzerine kurulduğu temel değerler ve medya iktidar ilişkisi gibi değişkenlere göre farklılık göstermektedir. Ayrıca bu hakkın hukuki anlamdaki uygulanış ve yorumlanış şekli de, ülkeler ve yönetim biçimlerine göre değişiklik göstermektedir. Basın özgürlüğünün kısıtlanmasına neden olan en önemli sebeplerden biri de, devletlerin iç güvenliği sağlayabilmek adına aldığı önlemlerdir

(Arslan, 2003: 29). Fakat öte yandan iktidarların basını ideolojik bir aygıt olarak kullanması da söz konusudur.

Marksist ideolojiye göre ‘devlet’; kapitalist düzen içinde, işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini garanti altına almaya çalışan bir baskı aygıtıdır. Devletin baskı aygıtları ile ideolojik aygıtları mevcuttur. Baskı aygıtlarını, hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler vb. gibi tanımlarken, devletin ideolojik aygıtlarını; dinsel, eğitimsel, sendikal, siyasal, kültürel ve haberleşme aygıtları olarak tanımlayabiliriz. Burada önemli nokta, devletin baskı aygıtları ile ideolojik aygıtları arasında bazı farklar olduğudur. Baskı aygıtlarının tümü kamu kurumları olarak tek bir çatı altında toplanırken, ideolojik aygıtlar, farklı alanlarda –kamusal değil özel alanlarda- bir bütünlük halindedir. İdeolojik aygıtlardan biri olan “haberleşme kurumu” yani medya da çoğu zaman içinde bulunduğu sistemin bir çarkı olarak ele alınıp yorumlanmaktadır (Althusser, 2014: 44-51). Medyadaki nefret söylemlerinden, genel tanımlamalara, haberin sunumunda kullanılan dilden, köşe yazarlarının ifade özgürlüğü adı altında, kişilik haklarına yaptıkları hakaretlere kadar birçok unsuru bu ideolojinin bir parçası olarak ele alabilir, yorumlayabiliriz. Yıldız’a göre, ifade özgürlüğü kavramına getirilen birçok kısıtlama, dolaylı yoldan düşüncenin özgürlük alanını da daraltmaktadır (Yıldız, 2013: 21). Diğer yandan özgürlük kavramının gerçek anlamda sahipleri her zaman iktidarlar ve temsilcileri olmuştur. Bu sebeple özgürlük alanları toplumdaki her bireyin rahatça faydalanabileceğin alanlar değildir (Avcı, 2013: 45).

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletlerin adalet ve demokrasi kavramlarının toplumlardaki önemi gitgide artmaya başlamış, bununla birlikte ifade özgürlüğü de bu kavramların vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Basın özgürlüğü bu ekseninde düşünülünce toplumların ihtiyaç duyduğu en temel hak ve özgürlüklerden biri olmuştur. Basının toplumlar için bu denli önemli olmasını sağlayan üç temel dayanağı vardır. Bunlardan ilki; yapısal özelliğidir. Yani iletişim imkânlarından ötürü elinde bulundurduğu güç olarak özetleyebiliriz. İkincisi, psikolojik güçtür. Buna göre medyanın güvenilir bir çalışma prensibi olduğu kabul edilmektedir. Üçüncüsü ise; normatif güç, yani medyanın kendisini temel hak ve hürriyetlerin en temel dayanağı olarak görmesidir. Medya bu üç özelliği kullanırken, kişiler, kurumlar ve siyasi otorite arasında bir iletişim ağı oluşturur. Bu iletişim ağını oluştururken de dikkat edilmesi gereken temel prensip, yurttaşların çıkarları doğrultusunda haberler yapmak olmalıdır. Dolayısıyla medyanın iktidarlar ve

yurttaşlar arasında bir iletişim platformu oluşturduğunu söyleyebiliriz (Arşan, 2008: 31-33). Bu durum medyayı zamanla ideolojik bir aygıt haline getirebilir, halkın sözcülüğü ve gözcülüğünü yapmak yerine iktidar ve egemen ideolojinin sözcüsü durumuna getirebilir.

Althusser'e göre (Althusser, 2014: 52), medyanın da içinde bulunduğu ideolojik aygıtların en önemli özelliği ise baskı aygıtları gibi şiddeti kullanmıyor olmasıdır. Oysa medya şiddeti fiziki anlamda kullanmasa da yazılı ve görsel olarak buna hizmet edebilen bir yapıya sahiptir. Bu noktada basın özgürlüğü kavramına bazı sınırlamalar getirilebilmektedir.

Ülkemizde yürürlükte olan 5187 sayılı Basın Kanunu, otosansür olgusunu bir kenara ayırdığımızda; sansür, kapatma cezaları ve özgürlük sınırı gibi alt başlıkların yer aldığı bir kanundur. Basın Kanununun 3. Maddesinde (TBMM, 2018) yer alan basın özgürlüğü tanımında şu açıklamaya yer verilmiştir:

“Basın özgürlüğünün kullanılması ancak demokratik bir toplumun gereklerine uygun olarak; başkalarının şöhret ve haklarının, toplum sağlığının ve ahlâkının, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği ve toprak bütünlüğünün korunması, Devlet sırlarının açıklanmasının veya suç işlenmesinin önlenmesi, yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması amacıyla sınırlanabilir.”

Yukarıdaki maddede basın özgürlüğünün hangi genel durumlarda sınırlandırılabilirliği belirtilmiştir. Bu kanun ile ilgili daha detaylı açıklamalara, 'Basın Kanunundaki Sınırlamalar' başlığı altında yer verilmiştir.

Basın birtakım evrensel ilkeleri ve haber yazma teknikleri ile bağımsız ve özgür olmak gibi bazı özelliklere sahiptir. Fakat basın her zaman salt bir özgürlük kavramı ile düşünülemez. Oral Çalışlar'a göre, basın içinde bulunduğu toplumun buhranlarından ayrılmış değildir (Çalışlar, 2006: 47). Yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar basının tutum ve yayın politikalarına da zaman zaman doğrudan etkiler.

Çoban'a göre bir ülkedeki egemen ideoloji, basının haber ve bilgileri, hangi şekil ve ölçülerde vereceğine dolaylı yoldan etki edebilmektedir. Bu durum medyanın zaman zaman yanlış ve kurgulanmış bir gerçekliği sunmasına neden olur. Fakat bu yanlış veya kurgulanmış bilginin üretilmesinde tek araç medya değildir. Aile ve okulun da içinde olduğu bir üçgenden bahsetmek gerekir. Medyaya, aile ve okulun da dâhil edilmesinin nedeni, toplumun her alanında yanlış bilincin oluşmasını

isteyen üretim araçları, egemen ideoloji ve iktidarı elinde tutan, kendi hegemonyasını yaratmak ve topluma yaymak isteyen sistemin, ana unsurlarını oluşturmasındandır (Çoban, 2014: 27-28). Fakat gerçek özgürlükçü demokrasilerde, devlet yönetimini elinde bulunduranların siyasal ve toplumsal güçler tarafından denetlenmesi ve eleştirilmesi ana esastır. Basın da bu denetleme ve eleştirme görevini üstlenen kamusal niteliği olan bir araçtır. Basın genel itibariyle halkın sözcüsü, hükümetlerin ve devletlerin eleştiricisi, denetleyicisidir. İşte bu yüzden, devletin basına dolaylı veya direkt müdahalesi söz konusu olduğunda, basının kamusal yönü zarar görmeye, özgürlük alanı daralmaya başlar (Dağlar, 2010: 9-12).

Marx basının özgürlüğü hakkındaki düşüncelerini, “devlet basın özgürlüğüne sahip olamaz, ancak devletin bir başka organı yani hükümet ona sahiptir. Yazarlar sanki onların sekreteri gibidirler. Sekreter, amirin görüşünü ifade edemediğinde, amir bu beceriksizliğin üstünü çizer. Böylece sansür basını belirler” şeklinde ifade etmiştir (Marx, 2012: 68). Bu bağlamda, basın özgürlüğüne dair kısıtlamaların devlet yönetimlerinden ayrı şekilde ele alınarak, hükümet politikalarından kaynaklandığı ifade edilebilmektedir.

1.2.1. Basın Özgürlüğünün İçerdiği Haklar

Balkan Gazeteciler Konfederasyon Başkanı Kourtis, demokrasinin ve çağdaş bir toplum olmanın ilk şartlarından biri olarak basının özgür olması gerektiğini savunur. Kourtis aynı zamanda tüm iktidarların zaman zaman bazı haberleri gizlemek isteyebileceğini fakat gazetecilerin dürüst davranıp, o haberleri yayınlama adına mücadele etmesi gerektiğini söyler (Kourtis, 1994:296).

Antonis Kourtis’in söylediklerinden yola çıkarak, basın özgürlüğünün temel dayanaklarından birinin de habere ulaşabilme hakkı olduğu söylenebilir. Ayrıca gazeteci ulaşabildiği haberleri, yayma ve dağıtma hakkına sahipse, basın özgürlüğüne bir adım daha yaklaşmış demektir.

İfade özgürlüğü ve basın özgürlüğündeki gelişmelerin, demokratik bir toplumun vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmesinin en temel sebebi, kamusal bir tartışma alanı yaratıyor olmasındandır. Öyle ki, kamusal düzenin sağlıklı işleyip işlemediğine dair fikir alışverişinde bulunmanın veya tartışmanın başka bir şekilde pek de mümkün olmadığını söyleyebiliriz (Liberal Düşünce Topluluğu, 2018).

Basın özgürlüğü kendi içinde üç temel hakkı barındırmaktadır. Bunlar; habere

ulaşma hakkı, haberleri, düşünce ve görüşleri yorumlama, eleştirebilme hakkı, haber ve görüşleri yayımlayabilme, dağıtabilme hakkıdır (Dönmezer ve Bayraktar, 2016: 225). Bu bakımdan gazetecilik mesleği açısından haber içeriğinin oluşabilmesi ancak bilgi alma ve bilgi verme eylemleriyle gerçekleşir. Gazeteci bir taraftan topluma bilgi vermekle yükümlü iken, diğer taraftan habere yani bilgiye ulaşabilme hakkına sahiptir (Tokgöz, 1981: 17).

1.2.1.1. Habere Ulaşabilme Hakkı

Çağdaş toplumlarda sistemin kendini yeniden var edebilmesi ve sürdürülebilir olması açısından düşüncenin özgürce ifade edilebilmesi oldukça önemlidir. Düşünceler ancak açıklanabildikleri ölçüde dinamik bir yapıya bürünür ve toplumda çeşitli görevler üstlenebilir (Avcı, 1998: 51).

Düşüncenin rahatlıkla açıklanabilmesi bir ülkedeki iktidar açısından da kimi zaman olumlu sonuçlar ortaya çıkarır. İktidarlar, kendilerine veya sistemdeki sorunlara atfedilerek yapılan eleştirileri kabullenip, zayıf noktaları fark edebilirler (Avcı,1998: 51-52). Fakat iktidarlar basın tarafından yapılan eleştirileri her zaman kabul edip, bu eleştirileri, sorunlara çözüm üretme yöntemi olarak görmeyebilir. Örneğin, dikta yönetimlerinde düşünce özgürlüğü konusunda aynı durumdan söz edebilmek pek de mümkün değildir.

Basın özgürlüğü ile ilişkilendirilen ifade özgürlüğü Anayasamızın 26.maddesinde bulunmaktadır. Anayasa'nın 'Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti' (TC Anayasası Mad.26: 2001) başlığı altında yer alan tanım da şu şekildedir:

“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.”

Anayasa'daki bu maddenin ilk paragrafından anlaşıldığı gibi, herkesin düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti vardır. Bu da insanların habere ulaşabilme hakkını da beraberinde getirmektedir. Eğer haberi yayma hürriyeti mevcutsa, ulaşılabilme hakkı da mevcuttur. Demokrasinin temel haklarından biri olan bu hürriyet eğer maddi şartlara (Salihpaşaoğlu, 2007:23) ve bir takım nedenlerle teminat gösterme usulüne dayanırsa, basında tekelleşmenin önü açılabilir. Bu da basın

özgürlüğüne vurulacak en sert darbelerden biridir.

Yalnızca ekonomik şartlara bağlandığı için ortadan kalmış olan bir basın özgürlüğünden bahsedemeyiz. Basın özgürlüğünü sekteye uğratabacak ya da tamamen ortadan kaldıracak başkaca durumlar da mevcut olabilir. Kabacalı'ya göre (Kabacalı, 2000: 54) Osmanlı Devleti'nde II.Mahmut'a kadarki süreçte, matbaa devlet kontrolünde kullanımına izin verilen bir araç olmuştur. Süreli ve süresiz haber yayını yapan tüm basılı araçlar, II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde yeniden devletten alınan özel izne tabi olmaya başlamıştır. Matbaa kurmanın ve düşüncenin özgür bir şekilde ifade edilmesinin önündeki devlet engelini göz önüne aldığımızda, gazetecinin uluslararası basın etiğine uygun davranmasının ne kadar zor olacağı ortadadır. Matbaanın kapatılma kaygısı ile alınabilecek diğer tüm cezalar gazetecinin aklını sürekli olarak meşgul edecek bir seviyede olabilir. Bu da dolaylı olarak basın özgürlüğü ortamının tam sağlanamadığına işarettir.

Anayasa'mızdaki 'Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti' maddesinin ikinci aynı zamanda üçüncü paragrafında (TC Anayasası Mad.26: 2001) yer alan ifadede ise bu hürriyetin, şu hallerde kısıtlanabileceğini göstermektedir:

“Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümlere, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir.”

İfade özgürlüğünün belirli durumlarda suç sayılabileceğini de açıklayan madde, bununla ilgili cezai yaptırımların düzenlenmiş veya düzenlenecek olan kanunlarla belirlenebileceğinin de altını çizmiştir.

Schauer, ifade özgürlüğüne iki farklı perspektiften bakmaktadır. Yazara göre

ifade özgürlüğü, ‘demokrasiye uygun olan’ ve ‘gerçekliğe uygun olan’ iki farklı yaklaşıma sahiptir. Gerçekliğe uygun olan ifade özgürlüğü, yanlışların ve doğruların ortaya çıkarılabilmesi amacını taşıırken, demokrasiye uygun olan ifade özgürlüğü kavramı, devletlerin söylemlerden ötürü uygulayacağı yaptırımlar için araç olma özelliği taşımaktadır (Schauer, 2002: 66).

1.2.1.2. Düşünce ve Bilgileri Basma ve Dağıtma Hakkı

Düşüncenin, hukuken ket vurulması neredeyse imkânsız olan kavramlardan biri olduğu söylenebilir. Çünkü hukuk sosyal davranışları düzenler. Luther’in iktidara karşı insan düşüncesinin özgürlüğünü ifade ederken söylediği “düşüncelerden gümrük resmi alınmaz” sözü, pek de mümkün olmayan bir ideanın açıklaması gibidir. Bunun nedenini; bireylerin düşünme eylemini gerçekleştirirken, içinde yaşadığı toplumun, devletin ve somut çevrenin kullandığı kitle iletişim araçlarının yönlendirmesinden kendisini soyutlayamaması olarak görebiliriz (Teziç, 1990: 30-32).

Medyanın varlığı, sosyal sorumluluklar ekseninde ele alındığında demokratik toplumların ilerlemesinde vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Toplumların inşasında medya, düşünceyi yayma ve bilgi edinme özgürlüğünün en sağlam halkası olmak zorundadır. Doğası gereği hür olmak zorunda olan medya, kamusal iletişim mecrasında da özgür olabilmeli, denetleme ve yasaklara maruz kalmadan haber ve bilgilere ulaşabilmelidir. Burada unutulmaması gereken nokta şudur; kamusal iletişim özgürlüğü medya özgürlüğünden çok daha önce gelir ve toplumun, sağlıklı bir biçimde düşüncenin ortaya çıkma sürecine de dâhil olabilmesi adına gereklidir. Çünkü düşünceyi yayma ve dağıtma hürriyeti, düşüncenin inşası hakkını da içinde barındırmaktadır (Mutlu, 2016: 227–229).

Düşüncenin veya haberin basılması ve dağıtılması şartı, ülkemizdeki yasalara göre ilk olarak süreli veya süresiz bir yayın biçimi belirleyip, birtakım şartları yerine getirmekle mümkündür. Basım ve dağıtma hakkının önceden belirlenmiş olan mali şartlarla sınırlandırılmaması, basın özgürlüğü konusundaki ilk önemli şartlardan biridir.

Sulhi Dönmezer’e göre, bir düşünce ya da haberin önceden izin alınmadan serbestçe basılabilmesi elbette basın özgürlüğünün uygulanması için ilk şartlardan biridir. Fakat tek başına yeterli olmaz. Basılan düşünce ya da haberin ülke içinde serbest dolaşım hakkının da olması gerekir. Eğer serbest dolaşım ve dağıtım hakkını

da sınırlayan düzenlemeler olursa, bu durum basın özgürlüğünün zedelenebileceği anlamına gelir (Dönmezer, 1976: 96).

1.2.2. Basın Kanunundaki Sınırlamalar

Basın özgürlüğünü düzenleyen hukuki sorumluluklar beraberinde bazı sınırlamaları da getirir. Bunun ana nedeni ise, verilen özgürlüğün kötüye kullanılmasını önlemektir. Devletler basın yoluyla işlenebilecek, kişilik haklarına saldırı, cinayet ve intihara özendirme, devlet sırlarını ifşa etmek gibi suçları önleme adına bazı tedbirleri önceden alabilir. Dönmezer ve Bayraktar'a göre, basın özgürlüğüne bu bağlamda getirilen sınırlamalar, basın özgürlüğünü zedelemeyiz (2016: 105). Böylece hukuki anlamdaki diğer tüm özgürlükler gibi basın özgürlüğü tanımının da sınırsız olmadığını söylemek mümkündür.

Sadece basın özgürlüğü alanındaki sınırlamalar değil, ülkemizdeki hukuksal ve siyasal diğer tüm sınırlandırmalar, özgürlüklerden çok daha önce gelmektedir. Anayasadaki düzenlemeler düşünüldüğünde, bireyin özgürlük sınırları daha dar şekilde ifade edilirken, kısıtlamalar, sınırlandırmalar çok daha geniş şekilde yer bulur. Bunun nedeni ise, demokrasinin halka anlatılmasından ziyade, bunun nasıl istismar edilebileceğine dair düşüncelerdir (Arslan, 2001: 14-15).

Medya ile demokrasi arasındaki ilişki özellikle son zamanlarda ortaya çıkan tekelleşme sorunuyla daha fazla tartışılır hale gelmiştir (İrvan, 2014:133). Liberal ekonomilerde medyanın kamu gözcüsü olma görevinden sık sık bahsedilmektedir. Oysa kamu gözcülüğü görevi medyanın diğer tüm işlevlerinden önce gelmesi, hükümetlerden ve diğer devlet yönetimlerinden tam bağımsız bir şekilde hareket edemeyeceği anlamını da taşır (İrvan, 2014:138).

Medyanın kamusal özelliği ötelenerek sektör haline gelmeye başladığı ülkemizde, yürürlükte olan 5187 sayılı Basın Kanunu'nda (TBMM, 2018) yer alan maddelerden bazıları, basın özgürlüğünün hangi durumlarda sınırlandırılabilir veya birtakım cezai yaptırımların olabileceğini göstermektedir. TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen 5187 sayılı Basın Kanunu'ndaki sınırlamalar “düzeltme ve cevap”, “yargıyı etkileme”, “cinsel saldırı, cinayet ve intihara özendirme”, “kimliğin açıklanmaması” hükümleri olup bunlar aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

1.2.2.1. Düzeltme ve Cevap

Düzeltme ve cevap ile ilgili hüküm Basın Kanunu'nun 14. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili hükme göre süreli yayınlarda kişilerin şeref ve haysiyetini ihlâl edici veya kişilerle ilgili gerçeğe aykırı yayım yapılması halinde, bundan zarar gören kişinin yayım tarihinden itibaren iki ay içinde göndereceği suç unsuru içermeyen, üçüncü kişilerin hukuken korunan menfaatlerine aykırı olmayan düzeltme ve cevap yazısını; sorumlu müdür hiçbir düzeltme ve ekleme yapmaksızın, günlük süreli yayınlarda yazıyı aldığı tarihten itibaren en geç üç gün içinde, diğer süreli yayınlarda yazıyı aldığı tarihten itibaren üç günden sonraki ilk nüshada, ilgili yayının yer aldığı sayfa ve sütunlarda, aynı puntolarla ve aynı şekilde yayımlamak zorundadır (5187 Sayılı Basın Kanunu Mad.14).

1.2.2.2. Yargıyı Etkileme

Yargıyı etkileme ile ilgili hüküm Basın Kanunu'nun 19. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili hükme göre hazırlık soruşturmasının başlamasından takipsizlik kararı verilmesine veya kamu davasının açılmasına kadar geçen süre içerisinde, Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme işlemlerinin ve soruşturma ile ilgili diğer belgelerin içeriğini yayımlayan kimse, iki milyar liradan elli milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza, bölgesel süreli yayınlarda on milyar liradan, yaygın süreli yayınlarda yirmi milyar liradan az olamaz.

Görülmekte olan bir dava kesin kararla sonuçlanıncaya kadar, bu dava ile ilgili hâkim veya mahkeme işlemleri hakkında mütalaa yayımlayan kişiler hakkında da birinci fıkrada yer alan cezalar uygulanır (5187 Sayılı Kanun Mad. 19).

1.2.2.3. Cinsel Saldırı, Cinayet ve İntihara Özendirme

Cinsel saldırı, cinayet ve intihara özendirme ile ilgili hüküm Basın Kanunu'nun 20. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili hükme göre cinsel saldırı, cinayet ve intihar olayları hakkında, haber vermenin sınırlarını aşan ve okuyucuyu bu tür fiillere özendirebilecek nitelikte olan yazı ve resim yayımlayanlar bir milyar liradan yirmi milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza bölgesel süreli yayınlarda iki milyar liradan, yaygın süreli yayınlarda on milyar liradan az olamaz (5187 Sayılı Kanun Mad. 20).

1.2.2.4. Kimliğin Açıklanmaması

Basın Kanunu'nun 21. maddesinde düzenlenen, kimliğin açıklanmaması ile ilgili hükme göre, süreli yayınlarda; 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre evlenmeleri yasaklanmış olan kimseler arasındaki cinsel ilişkiyle ilgili haberlerde bu kişilerin, 1.3.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 414, 415, 416, 421, 423, 429, 430, 435 ve 436. maddelerinde yazılı cürümlere ilişkin haberlerde mağdurların, on sekiz yaşından küçük olan suç faili veya mağdurlarının, kimliklerini açıklayacak ya da tanınmalarına yol açacak şekilde yayın yapanlar bir milyar liradan yirmi milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza bölgesel süreli yayınlarda iki milyar liradan, yaygın süreli yayınlarda on milyar liradan az olamaz. Cinsel saldırıya ve intihara özendirecek bir üslup kullanılmaması, sadece gazetecilik etiği ile değil insan olmanın temel şartlarından biri olarak da ele alınıp, değerlendirilebilir.

Cinayet ve diğer adli suçlara bireyleri özendirecek yazıların ve haberlerin neler olduğu konusunu basın çalışanının anlayabilmesi için, psikoloji ve sosyoloji bilimlerini de temel düzeyde bilmesi gerekir. Yaşadığı ülkenin koşullarına, sosyo-ekonomik seviyesine, sosyolojik yapısına yabancılaşmaması gazetecinin bu anlamda yararına olacaktır (5187 Sayılı Kanun Mad. 21).

1.3. 5187 Sayılı Basın Kanun

Bir ülkenin '*demokratik*' niteliğine kavuşabilmesinin altında yatan en önemli sebeplerden biri, kişilerin temel hak ve hürriyetlerini özgürce kullanabilmesidir. Bu hürriyetler içinde yer alan ifade özgürlüğü ve kanaatleri açıklama özgürlüğü en temel haklardandır ve bu hak sadece bir madde ile sınırlandırılmamaktadır. Dönmezer ve Bayraktar'ın Oder'den aktardığına göre, "Basın özgürlüğünü ve düşünceyi açıklama özgürlüğünü aslında ideolojik çoğulculuğun bir yansıması olarak Anayasa'nın başlangıcı da dâhil olmak üzere, Anayasa'nın farklı bağlamlarında aramakta fayda vardır..." (Dönmezer ve Bayraktar, 2016: 94). Bir ülkede yürürlükte olan anayasanın basın özgürlüğü konusundaki samimiyetini ve inandırıcılığını kavrayabilmek, yorumlayabilmek adına o ülkedeki tüm hukuksal düzenlemeleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu bağlamda basın özgürlüğü kavramı kendi içinde başka birtakım özgürlük kavramlarını da beraberinde getirmektedir.

Ülkemizde yürürlükte olan 5187 sayılı Basın Kanunu, basın özgürlüğünü ve sınırlarını açıklayan oldukça önemli bir düzenlemedir. Bu kanun sadece basın özgürlüğünü değil aynı zamanda basın özgürlüğünün ne gibi durumlarda sınırlandırılabilirliğini de açıklamaya çalışmaktadır. Hukuksal mevzuatların düzenlenmesinde önleyici sistem (Kapani, 1993: 236) olarak adlandırılan süreçte, kişilere sağlanan özgürlüklerin sınırı çizilmiş olup, bu özgürlüğün kötüye kullanılmasının önüne geçmek adına kayıt altına almak, bazı tedbirlerle sınırlandırmak söz konusudur. Basın özgürlüğünün yasalarla düzenlenmesini de önleyici sistemin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

5187 Sayılı Basın Kanunu'nun 3.maddesinde yer alan ifadeye göre basın özgürlüğü tanımı şu şekildedir:

“Basın özgürdür. Bu özgürlük; bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser yaratma haklarını içerir. Basın özgürlüğünün kullanılması ancak demokratik bir toplumun gereklerine uygun olarak; başkalarının şöhret ve haklarının, toplum sağlığının ve ahlakının, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği ve toprak bütünlüğünün korunması, Devlet sırlarının açıklanmasının veya suç işlenmesinin önlenmesi, yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması amacıyla sınırlandırılabilir.”

Kanunun ilgili maddesinden de anlaşılacağı üzere, basın özgürlüğünün de sınırsız bir hak olmadığı, gerekli hallerde hukukun devreye girip, ifade özgürlüğünü kısıtlayabileceği açıklanmıştır.

1.4. Gazeteci Kavramı, Görev ve Sorumlulukları

Denis McQuil gazetecilerin haber üretimindeki eğilimleri ve değişkenleri üzerine yaptığı araştırma sonucunda, gazetecilerin haberleri üretirken ve seçerken büyük ölçüde kendi kişisel deneyimlerini dikkate aldıklarını ortaya koymuştur. Böylece gazetecinin haber üretimi ve seçimindeki davranışının nesnellikle her zaman bağdaştırılamayacağı düşünülmektedir (Maigret, 2012: 208-209). Bir gazetecinin savaş anında kendi ülkesinin askerleri ile olan canlı yayını gazetecilik pratiklerine göre doğal bir seçim gibi görülebilir. Fakat objektif ve dürüst gazeteci savaşın tüm taraflarına eşit mesafede olup, eşit ölçüde söz hakkı verebilmelidir. Bu açıdan bakıldığında gazetecinin yetiştiği kültür ve çevresinden bağımsız hareket edebilmesi de pek mümkün değildir (Maigret, 2012: 201). Bir diğer taraftan gazetecilerin toplumda var olan kültürel alt yapı ve siyasal eğilimleri de etkileyebildiği düşünülmektedir. Medya, toplumsal rolüyle bağlantılı olarak, gündem belirleme

çalışmaları çerçevesinde kamu gündemini etkilediği teziyle karşı karşıyadır. Rogers ve Dearing'in gündem belirleme kuramı çerçevesinde yaptığı araştırmalar, gazetelerin toplumun siyasi eğilimlerini uzun vadede değiştirdiğini ortaya koymuştur (Iyengar, 1992:89-90). Medyanın bu önemli etkisi göz önüne alındığında gazetecilik mesleğine ilişkin ciddi bir görev tanımı yapılması gerekmektedir. Gazeteci, bir kamu denetçisi ya da gözcüsü olarak mı tanımlanmalı, yoksa siyasi iktidar sahiplerinin kontrol altına aldığı bürokrat ve benzeri bir meslek grubuna mı dâhil edilmeli? Gazetecilerin sorumluluk ve etki alanları hakkındaki bu açıklamalardan sonra gazeteciliğin nasıl bir meslek olduğuna dair tanımlamaların değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

Uğur Mumcu'ya göre gazeteci, haber ve bilgi kaynağına en çabuk ulaşan ve bu kaynaklardan edindiği bilgi ve haberleri okurlarına sunan insandır (MEGEP, 2007: 20). Mumcu bu ifadeyle gazeteci tanımına, haber kaynağına en hızlı şekilde ulaşabilme özelliğini de ekleyerek, kamusal sorumluluğa daha fazla önem atfetmiştir diyebiliriz.

Nezih Demirkent gazeteciye tanımlarken, “Her eline kalem alan kişi ya da her sarı basın kartı sahibi gazeteci sayılmayabilir. Yine, ‘ben 40 yıldır yazı yazıyorum’, demek ya da bir gazetenin birinci sayfasında imzasını görmek bir insanın gazeteci olması için yeterli değildir” (MEGEP, 2007: 20) ifadelerini kullanmaktadır. Demirkent açıklamasında, gazetecinin sadece yazı yazma eylemini yapmasının yetersiz olduğunu, olayları yorumlayabilme yeteneğinin de olması gerektiğinden söz etmektedir. Olayları yorumlama noktasında gazetecilerin birbirinden farklı düşünmesini hayatın doğal akışı içinde ele alabiliriz.

Gazetecinin görev tanımı ve meslek etik ilkeleri konusunda farklı tanımlar olsa da bazı meslek birlikleri ve sendikaların bu konuda genel kabul görmüş tanımlar mevcuttur. Uluslararası Gazetecilik Federasyonu (IJF) gazeteci tanımını:

“Asli, sürekli ve ücretli işi, bir ya da birkaç görsel, işitsel kitle iletişim aracına yazı veya resimle katkıda bulunan, kazancının çoğunu böylece sağlayan kişidir. Gazetelerde ve süreli diğer yayınlarda veya radyo ve televizyondan yayınlanmak üzere güncel olayları ve haberleri toplayan, veren, yorumlayan kişidir” ifadesiyle açıklamıştır (Bohere, 1986: 7).

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, Uluslararası Gazetecilik Federasyonu gazetecinin sadece haber verme yükümlülüğü olmadığını, aynı zamanda yorumlama

görevini de bünyesinde barındırdığı ifade etmektedir. Gazeteci üstlendiği tüm bu görevlerle kamuoyu oluşturabilecek güce de sahiptir. John Locke'a göre, "kamuoyu kendisi aleyhine döndüğünde dokunulmazlığını sürdürebilecek tek kişi yoktur" (Akt. Neumann, 1992: 76). Dolayısıyla medya bir tarafıyla da kişi veya kişiler ile kurumları, iktidarları hatta sıradan bir vatandaşa karşı bile kamuoyu oluşturabilecek güce sahiptir.

5187 Sayılı Basın Kanunu'ndaki gazeteci tanımı ise, "Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan İş Kanunu'ndaki işçi tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle, bunların işverenleri hakkında uygulanır. Bu kanunun şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde çalışanlara da gazeteci denir" şeklindedir.

Ülkemizdeki yasal düzenlemeye göre, gazete sahibi olan kişi aynı zamanda gazeteci unvanına sahiptir. Geleneksel medya sahibi, işvereni olmak, 18 yaşından büyük olmak şartıyla, Kanun'da şu şekilde düzenlenmiştir;

"Madde 6. — Gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşları süreli yayın sahibi olabilirler.

Madde 7. — Süreli yayımların çıkarılması için, kaydedilmek üzere yönetim yerinin bulunduğu yer Cumhuriyet Başsavcılığına bir beyanname verilmesi yeterlidir. Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından düzenlenen kayıtlar alenidir. Kayıt için verilen ve yayın sahibi, sahibin küçük veya tüzel kişi olması halinde temsilcisi ile sorumlu müdür tarafından imzalanan beyannamede yayının adı ve mahiyeti, hangi aralıklarla yayımlanacağı, yönetim yeri, sahibinin, varsa temsilcisinin, sorumlu müdürün ad ve adresleri ile yayının türü gösterilir. Beyannameye, 5 inci ve 6 ncı maddelerde yazılı şartların varlığını gösteren belgeler ile yayın sahibi tüzel kişi ise tüzüğünün veya ana sözleşmesinin veya vakıf senedinin bir sureti eklenir. Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından beyanname ve eklerinin teslim edildiğini gösteren bir alındı belgesi verilir".

Kanunda görüldüğü gibi süreli yayın sahibi olma şartı, daha önce gazetecilik mesleğinde 'aktif çalışmış olma' gibi bir unsur içermemektedir. Bu durum medyanın sahiplik yapısını da belirleyen önemli maddelerden biridir. Nitekim günümüzde birçok medya grubunun büyük sermaye sahiplerinin elinde bulunmasını da bu şekilde açıklayabiliriz.

Türkiye'de medya sahipliğinin genel yapısı anonim şirketlere aitmiş gibi

görünse de, esasen büyük sermayedarların söz sahibi olduğu yapılanmalardır. Bu durumun basın özgürlüğü konusunda yarattığı olumsuz yönlerden birisi de, gazeteciliğin kamusal bir görev olmaktan çıkıp, şirketlerin yararına çalışan bir mesleğe dönüşme ihtimalidir (Dönmezer ve Bayraktar, 2016: 263). Fakat bu olumsuz gelişmeler bir tarafa bırakıldığında, gazetecilerin hâlihazırda birtakım temel görev ve sorumlulukları olduğu da görmezden gelinemez.

“Gazetecilerin temel hak ve sorumlulukları” ile “basın özgürlüğü ihlalleri” halinde araştırmaların hangi düzlemde ve nasıl yapılması gerektiği hususundaki açıklamalar, 24-25 Kasım 1971 tarihinde Münih’te kabul edilen Gazetecilerin Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi’nde yer almaktadır. Bu bildirge gazetecilik mesleği açısından temel bir belge olarak kabul edilmektedir. Bu bildirgeye göre; gazeteci, halkın gerçeği bilme hakkı için, kendi adına ne sonuç doğuracak olursa olsun gerçeğe saygı göstermek zorundadır. Gazetecilik mesleğinin ilk şartı olarak sunulan gerçeğe saygı konusunun dışında bir başka hassas nokta da, gazetecinin yalnızca kaynağını bildiği olguları haber olarak sunmasının gerekliliğidir (Demir, 2006: 70-71).

Bu iki temel madde gazetecinin, herhangi bir erk tarafından zorla haber yaptırılması ya da haber dilinin değiştirilmesi noktasında gerekli iradeyi göstermesi gerektiğine işaret etmektedir. Bir diğer anlamıyla, sadece dışarıdan gelebilecek sansür müdahalesine değil, gazetecinin aynı zamanda otosansüre de net biçimde karşı koyması gerektiği ifade edilmektedir. Zira bildirgede yer alan; “kendi adına ne sonuç doğuracak olursa olsun” ifadesi, gazetecinin kendi çıkarlarını düşünmeden, halkın gerçekleri öğrenme hakkı olduğunun bilincinde olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Türkiye’de Gazeteciler Cemiyeti (TGC) tarafından yayınlanan, Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, gazetecinin tanımını yapmakla birlikte gazetecinin haklarını, nasıl davranması gerektiğini ve sorumluluklarının neler olduğunu da belirtmektedir. Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi’nin Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri (Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, 2005) başlıklı bölümünün üçüncü maddesinde şu ifadeye yer verilmiştir;

“Gazeteci; başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslar arasında nefreti, düşmanlığı körükleyici

yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci; her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtan yayın yapamaz”

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, gazetecinin toplumun sadece belli bir kesimine karşı sorumluluğu yoktur. Gazeteci, ülkesinde yaşayan bireylerle birlikte tüm dünya vatandaşlarına karşı da aynı mesafede olabilmelidir. Bu mesafe, gazetecinin insan haklarına karşı saygılı davranmasını vurgulamaktadır.

Gazetecinin, mesleğini icra ederken uyması gereken uluslararası etik kurallar ve sorumluluklar çerçevesinde bazı sınırlamalar da mevcuttur. Yeniden Münih Şartı’na döndüğümüzde (Demir, 2006: 72) gazetecilerin bazı durumları ağır mesleki suç olarak görmesi gerektiği kabul edilerek metne eklenmiştir. Bunlar; başkasının eserini çalmak, yalan, iftira ve çamur atmak, ister haber yayınlamak ister yayınlamamak için olsun rüşvet kabul etmek olarak sıralanabilir.

Yaşanan küreselleşme ile birlikte diğer birçok mecrada olduğu gibi medya da tahribata uğratılmış, değiştirilmiş ve dönüştürülmüştür. Bundan ötürü günümüzde medyanın hegemonya altına aldığı tüm kültür öğeleri de etki alanını gitgide arttırmakta, bireyleri değiştirip dönüştürmektedir (Bostancı, 2016: 175). Kapitalist bir endüstri aracı olarak medyaya getirilen önemli eleştirilerden biri de; toplumun duygusal zekâ ve okuryazarlık seviyesinden faydalanarak, niteliksiz içerikler üretip tüketicilerini sürekli olarak popüler kültüre yönelten bir araç konumuna gelmesidir (Durur, 2017: 288). Özellikle internet basınında magazinsel ve yalan içerikli haberlerin artmaya başladığı günümüzde, gazetecilerin topluma gerçek ve doğru olan haberleri iletmekle yükümlü olduğu ‘kamusal görevinin’ zarar görmeye başladığı ifade edilebilmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, ülkemizde meslek etiğini ihlal ettiği düşünülen bazı basın kuruluşları yaptıkları haber ve diğer içeriklerden dolayı Basın Konseyi Yüksek Kurulu (BKYK) tarafından ayıplanmaktadır. BKYK’nın ahlaksızlık ve kabul edilemez olarak tanımladığı durumlardan en önemlisi şudur; “haber görüntüsü olarak verilmesine rağmen reklam yapılan içeriklerdir” (BKYK, 20017/14).

Günümüzde basın ahlakı, değişen ve gelişen teknoloji dünyası ile farklı biçimlerde yorumlanabilmektedir (Vardal, 2015: 97). Fakat basın ahlakı ile basın özgürlüğü kavramlarının ortaya çıkış sürecine bakıldığında birtakım temel değerlerin

ve kabullerin olduğu açıktır. Bu sebeple Türkiye’de basın özgürlüğünün doğuşu ile yaşadığı değişim sürecine de göz atmakta fayda vardır.

1.5. Medya ve Etik

Toplumda yıllar içinde süregelen ve genel kabul görmüş değer yargıların tamamı ahlak olarak tanımlanabilir. Kant’a göre ahlak, insanın doğasında zaten vardır. Her bireyde kültürel ve ırksal hiçbir ayırım olmadan aynı şekilde var olur. Bu ahlak ilkeleri de herhangi bir dinin veya kültürün tekelinde değildir (Akt. Ceylan, 2004: 86). Etik ise, iradeyle verilen kararları yani ahlaki olanı değil, toplumsal anlamda iyi olan kararları ve görevleri yerine getirme eylemi olarak düşünölmektedir (Sponville, 2006: 6).

Toplumsal yaşamda etik, sadece bireylerin hayatlarıyla sınırlandırılabilir bir olgular silsilesi değil, aynı zamanda kurumların ve mesleklerin de uymak zorunda olduğu bir gerçektir. Çünkü kurumlar ve meslekler etik ilkelere uydukları, kamu yararına çalıştıkları ölçüde yasaldır. Gazetecilik mesleği de etik tartışmalarının en yoğun yaşandığı meslek dallarından biridir (MEGEP. 2013: 4).

Batı’da 20. yüzyıl başlarından itibaren başlayan basın etiği tartışmaları bugün de devam etmektedir. Etik tartışmalarının bu denli yoğun olmasının ana sebebi ise, basının toplumu yönlendiren, bilgilendiren ve haber alma özgürlüğü sağlayan ana unsurlardan biri olmasıdır. Gazetecilikte etik sorunsalı sadece muhabirleri ya da köşe yazarlarını ilgilendiren bir durum değildir. Medya kuruluşunun sahibi, genel yayın yönetmeni ve diğer üst düzey yöneticileri de yakından ilgilendirmektedir. Toker’e göre, basın meslek etiğinin varlığı gazeteciye sorumluluklarını hatırlatmak ve mümkün olduğunca hatadan kaçınmasını sağlamaktır. Gazeteciyi mesleki anlamda ahlaklı kılan da bu sorumluluk bilincidir (Toker, 2001: 29).

Basın etiği hususunda öz denetim kurumlarının ortaya çıkmasının temel dayanağı ‘İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’dir. Bu beyanname ile insan haklarının korunması ve kamusal hayatın düzenlenmesi temel alınmıştır. Ardından UNESCO Basın Ahlak İlkeleri’ne ait bazı kurallar ortaya koymuştur. Sırasıyla 1954 yılında Bordeaux Bildirgesi, 1971 yılında Münih Bildirgesi yayınlanmış ve bu bildirgelerde basın etiği konusu ele alınmıştır. Fakat dünyada ilk kez ‘Basın Ahlak Yasası’ birincisi düzenlenen ‘Pan Amerikan Basın Konferansı’nda (1929) kabul edilmiştir (MEGEP, 2013: 5).

Basın üstlendiği görevle, yaşanan her toplumsal olayı aktarırken birtakım etik

kurallara uymak zorundadır. Çünkü halkın yaşanan olayların sağlamlasını yapma imkânı yoktur. Dolayısıyla basında görünen gerçeklik, izler ve dinler kitle tarafından kuşku götürmez bir şekilde algılanabilir (Demir, 2006: 29). Bundan dolayı basın ahlakı açısından haber, gerçeğin en doğru şekilde aktarılması olarak tanımlanabilir.

Haberin içeriğinde yer alan bilgilerin gerçekliği, tutarlılığı ya da eksiksiz oluşu gazetecinin ve işverenin sorumluluğundadır. Burada önemli olan, gazetecinin tarafsızlık ilkesine uygun hareket etmeye çalışırken, habere konu olan kişi veya kurumlara olan mesafesini göz ardı edebilmesidir. Liberal gazetecilik yaklaşımına göre, gazetecinin mesleği gereği gerçeği birebir aktarabileceği düşünülmektedir. Bu anlayışın gazetecilikle ilgili bazı pratikleri adeta bir kavramlar paketi olarak gördüğünü belirtmek gerekir. Bu kavramlar zamanlılık, insanın ilgisini çekme ve yakınlık olarak sayılabilir. Liberal yaklaşıma göre haberci olay ile toplum arasında sadece aktarıcıdır. Oysa bu yaklaşıma karşı çıkan eleştirel bakış açıları da mevcuttur. Eleştirel habercilik yaklaşımına göre, gazetecilik zaten kapitalist bir ortamda ortaya çıkıp devam ettiği için, gazeteci içinde bulunduğu sisteme hizmet eden çıkarlar silsilesinin bir parçası olmaktan kendini kurtaramaz. Dolayısıyla tarafsız gazeteciliğin pek mümkün olmadığı düşünülmektedir. Habercinin ya da gazetecinin yansıtmaya çalıştığı gerçeklik çoğu zaman bir süreç içinde olur ve sona erer. Gazeteci, bu yaşanıp bitmiş olayı, haberciliğin belli kurallar içeren anlatım diliyle sunar. Bu anlatım diline göre de gerçeği belli bir noktadan ele alır ve bazı noktaları dışarıda bırakır. Eleştirel yaklaşım, gazetecinin hangi bölümleri haberde kullanacağını, hangi bölümleri yok sayacağını, hem kendisinin yaşam pratiklerinin hem de çalıştığı medya kurumunun sahiplik yapısının doğrudan etkilediğini söyler. Eleştirel yaklaşım sadece habercinin çalıştığı kurumla ilişkili bir tarafsızlık ilkesi ihlalden söz etmez, dünyada var olan, kapitalist sistemin getirmiş olduğu cinsiyetçi, ırkçı ve sınıfsal ayrıma hizmet eden bir üslubun da haber dilinde kullanıldığına ve bu durumun sistemin kendisini yeniden üretim aracı olduğuna dikkat çeker (Dursun, 2005: 69-71). Oysa basın çalışanlarının, görevleri gereği ülkelerindeki bürokratik kurumlardan ve diğer kamu kurumlarından daha farklı bir statüsü vardır. Atama ya da seçimle iş başına gelmemiş olan gazetecinin denetlenmesi söz konusu olmadığı için bağımsız olmalıdır (Demir, 2006: 29). Demir'in Bertnard'tan aktardığına göre; medya etiği kavramı salt olarak ahlak ya da hukuksal mevzuatlarla alakalı değildir. Medya etiği, basının sosyal işlevi tam anlamıyla üstüne alması ve buna uygun şekilde davranması anlamında kullanılmalıdır (2006: 29). Bu tanımdan yola çıkarak

uluslararası bir basın etiğinden bahsetmek her ne kadar mümkünmüş gibi görünse de basının denetimi ile tanınan özgürlük sınırı zamana ve ülkelere göre değişiklik gösterir. Örneğin; Türkiye’de uygulanmakta olan Basın Konseyi Basın Meslek İlkeleri’nin önsözünde şu görüşlere yer verilmiştir:

“İletişim özgürlüğünü, ülkemizde insanca yaşamının, saydam bir yönetime kavuşmanın ve demokratik sistemin temel koşulu sayan biz gazeteciler; kanun koyucunun ya da öteki kurum ve kişilerin, iletişim özgürlüğünü kısıtlamalarına, her zaman ve her yerde karşı çıkacağımıza, kendi özgür irademizle söz vererek; iletişim özgürlüğünü, halkın gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı sayarak...” (Girgin, 2008: 35).

Yine ülkemizde kabul edilmiş olan Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi Giriş Bölümü’nün A Bendinde de, “İnsan ve Yurttaş Hakkı” başlığı altında şu ifadeler yer alır:

“Herkes bilgi edinme, haber alma, özgür düşünce, ifade ve serbest eleştiri hakkına sahiptir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının başlıca yolu olan basın ve yayın özgürlüğü temel insan haklarından. Bu hakların demokratik hukuk devletinde anayasal güvence altında olması esastır” (Girgin, 2008: 36).

Amerikan Gazete Editörleri Cemiyeti tarafından 1923 yılında kabul edilen Gazetecilik Kurallarında (2008: 36) ise şu madde bulunmaktadır: Basın özgürlüğü, insanlığın hayati bir hakkı olarak korunmalıdır. Sınır getirici kurallar da dâhil olmak üzere, kanunla açıkça yasak edilmemiş her konu üzerinde tartışmak, şüphe götürmez bir haktır. Basın özgürlüğü sıralamasında ilk sıralarda yer alan Norveç’teki, ‘Gazeteci Dikkat Et’ Yasası’nın ilk maddesinde şunlar ifade edilmiştir:

“Hür basın, enformasyon, tartışma ve sosyal eleştirileri yaymak yoluyla ülkemizde önemli bir fonksiyona sahiptir. Basının, toplumda olup bitenler hakkında haber verme ve eleştiriye açık konuları keşfetme hakkı bulunmaktadır. Basın, serbest enformasyon akışını, kaynaklara serbestçe ulaşma hakkını ve açık tartışmayı engellemeye çalışan hiç kimseden gelen baskılara boyun eğmez. Basının aynı zamanda, farklı görüşleri yayımlama imkânı sağlama gibi bir sorumluluğu da vardır” (Girgin, 2008: 37).

Görüldüğü gibi bu üç ülkedeki meslek birlikleri tarafından ortaya konan basın özgürlüğü ile meslek etik sınırları birbiriyle benzerlik gösteriyor gibi görünse de, birtakım farklılıklar içerdiği de ortadadır. Özellikle ülkemizde yapılan tanımlamalar

daha üstü kapalı ve dar kapsamlı olmasının yanında hukuki sınırlamalar hakkında detaylı görüşler içermemektedir. Amerika’da yapılmış olan tanıtımda, hukuken sakıncası olmayan her konuda fikir beyan edilebileceği, Norveç’teki ‘Gazeteci Dikkat Et Yasası’nda ise, tartışılıp, eleştiriye açık olan her konu hakkında basın yazabileceğine dikkat çekilmiştir. Yaşanılan coğrafya, ülkelerin yönetim biçimi ve kültürel birikim her alanda olduğu gibi basın etik kurallarını belirlerken de etkili olmuştur.

1.6. Sansür ve Otosansür Kavramları

Yazılı eserlere uygulanan sansür, el yazmalı dönemden itibaren, kitap, risale ve benzer dini içerikli yayınlara, dini ve siyasi otoriteler tarafından uygulanan bir pratiktir. Örneğin M.Ö. 5. Yüzyılda Yunan filozoflarından Pisagor, tanrılara hakaret ettiği gerekçesiyle hem sürgün edilmiş hem de halkın önünde eserlerinin yakılması cezasına çarptırılmıştır. Roma döneminde de buna benzer cezalar verilmiş, komutan Tito’nun yazdığı tüm eserler, imparator ve senatonun emriyle yakılmıştır. Orta çağın sonlarına doğru bir takım haber mektuplarına da yasaklar getirilmiş, belki de dünyanın ilk gazetecileri olarak adlandırabileceğimiz sayısız insan kilise ve din adamlarının emriyle ölüme mahkûm edilmiştir (Güner, 2015: 19). Geçen uzun yıllar içinde tüm egemen ideolojilerin, basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğünü kontrol altına alma isteğinden vazgeçmediği söylenebilir. Örneğin, Türkiye’de cumhuriyetin ilan edildiği dönemden günümüze kadar, ana akım basın daima toplum elitleri tarafından kontrol edilmiş, muhalif olan basın ise cezalar almaktan kurtulamamıştır (Sözeri, 2015: 8). Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) tarafından medyanın ülkemizdeki durumunu açıklamak adına yayınladığı raporda, Türkiye basın tarihinin gerek Osmanlı döneminde gerekse cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde basın çalışanlarının her zaman önemli roller oynadığı belirtilmiştir (TESEV, 2011). Bu denli önemli görevi olduğu düşünülen basın çalışanları da hemen her iktidar döneminde sansüre ve baskılara maruz kalmıştır (Elmas ve Kurban, 2011:4). Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra kurulan İstiklal Mahkemeleri’nde (1920), o dönemin muhalif gazetecileri yargılanmış ve sürgüne gönderilmişlerdir. 1950 yılına kadar geçen süreçte İstanbul basını genellikle tek parti iktidarına muhalif bir yol izlerken, Ankara basını ise daha çok hükümete yakın bir yayın politikası izlemiştir (Topuz, 2003: 191). Çok partili hayata geçişle birlikte gazeteciler bazı sosyal hakları elde etmiş olsalar da hükümetin sansür politikalarından da kurtulamamışlardır (Kaya, 2010: 96-97). 1960 darbesinden sonra yürürlüğe girmiş olan 5953 sayılı kanun

(1952) gazetecilerin lehine bir yasa gibi görünse de her darbe sürecinden sonra sansür ve otosansürler medyanın çalışma düzenini derinden ve olumsuz yönde etkilemiştir (Kurban ve Sözeri, 2012: 53). Cumhuriyetin ilk yıllarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devredilen binasında, Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle kurulan Cumhuriyet Gazetesi'ni buna örnek olarak gösterebiliriz. Çok partili hayata geçişle birlikte iktidara gelen Demokrat Parti (DP) döneminde de basına sürekli sansür ve baskı uygulandığı da bilinmektedir. 14 Mayıs 1950 senesinde yapılan genel seçimlerden sonra iktidara gelen DP'nin, ilk olarak basınla iyi geçindiği (Topuz, 2003:192) hatta basın çalışanlarının sosyal haklarını genişleten, 15 Temmuz 1950 tarihinde mecliste oy çoğunluğu ile kabul edilen Basın Kanunu'nu hayata geçirdiği bilinmektedir. Fakat sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntılar ve yolsuzluk haberleri sonucuna DP iktidarının basına karşı tutumu değişmiş, gazetecilerin “kişinin itibar, şöhret ve servetine zarar verecek” (Topuz, 2003:196) yazılarından dolayı yargılanmasının önü açılmıştır. Bu dönemde bazı basın çalışanları, DP'nin geçmişte basınla iyi geçindiğini söyleyerek, aleyhte haberler yapmamaya çalışmıştır (Topuz 2003:195). Böylece basının içine düştüğü otosansür çarkının, geçmişe minnet duyma niyetiyle devam ettirilmek istendiğini söylemek mümkündür.

1954 senesinde Meclis'te kabul edilen ‘Neşir Yoluyla veya Radyo Yayını ile İşlenecek Cürümler Hakkında Kanun’ çerçevesinde Anadolu'nun herhangi bir yerinde yayınlanan yerel gazetede DP'nin ileri gelenlerinden herhangi biri hakkında itibarını zedeleyecek bir haber çıkarsa, savcılık harekete geçebilecek, kovuşturma yetkisine sahip olabilecektir (Topuz 2003:196). Ertuğrul Mavioğlu'nun Hasan Cemal'in “Tank Sesiyle Uyanmak” (1986) adlı çalışmasından aktardığına göre; çok partili hayata geçildikten ve özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra da basının sürekli olarak kontrol altında tutulduğu, gazetelere gönderilen astsubayların sorumlu yazı işleri müdürlerine, belirli talimatlar verdiğine ilişkin pek çok örnek olay yaşandığı bilinmektedir (Arşan ve Çoban, 2014: 137-139).

Görüldüğü gibi Cumhuriyet'in ilanından sonra her dönem, kendi sansür ve otosansür yöntemlerini belirlemiş; darbe dönemi, Avrupalılaştırma, modernleşme, demokratikleşme gibi sebepler kullanılarak farklı sansür ve otosansür uygulamaları geliştirilmiştir. Arşan'ın Cogito Dergisi'nde yer alan, “Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma: Gazeteci Gözüyle Sansür ve Oto-sansür” isimli çalışmasında belirttiği üzere, 1990'lı yıllardan itibaren başlayan neoliberal politikalarla basının sahiplik yapısında değişiklikler meydana gelmiş, askeri yönetim modelinden sivil yönetim

modeline geçilmiştir. Fakat basına karşı askeri yönetim modeline benzer bir yol izlenerek baskı altında tutulmaya çalışılmıştır (Arsan, 2011:4). Böylece basının bir propaganda aracı olarak kullanılması söz konusu olmuştur.

Kitle iletişim araçlarının propaganda amaçlı kullanımını Chomsky ve Herman şu şekilde açıklamıştır: “Kitle iletişim araçları, halka mesajlar ve simgeler ileten bir sistem oluşturur. Bu söz konusu araçların işlevleri, bireyleri eğlendirmek, bilgilendirmek ve onları toplumun kurumsal yapısıyla bütünleştirecek değerleri, inançları ve davranış biçimlerini onlara aşılacaktır” (Chomsky ve Herman, 1998: 21). Yine Chomsky ve Herman’a göre, Walter Lipmann’ın ‘rızanın imalatı’ olarak betimlediği düzenin en önemli yayın organı, medyadır ve medya halk yönetiminin düzenli şekilde işleyen bir çarkıdır. Medya, her haliyle mutlak bir propaganda aracı olarak görülme de, piyasa işleyişi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda kendisine belli sınırlamalar koyabilir (Chomsky ve Herman, 1998: 10-13). Bu durumda olan her medya kuruluşu sansüre uğrama korkusu yaşar. Bu çerçeveden baktığımızda sansürün aynı zamanda bir otosansür olduğu gerçeği ortaya çıkar. Keane bu bağlamda sansürü sadece iktidar yaptırımlarıyla sınırlamaz. Sansürün özünde bir otosansür olduğunu ve bireylerin cezai yaptırımlardan kaçınmak adına bazen egemen görüşleri savunmak isteyebileceğinden bahseder (Keane, 1999: 56).

Ekonomik, siyasal ve sosyal sistemleri etkilediği düşünülen kitle iletişim araçlarından (Işık, 2005: 116) yazılı ve görsel medya araçlarının ülkemizdeki tarihine baktığımızda, çeşitli dönemlerde sansür ve otosansür uygulamalarına maruz kaldığı görülmektedir. Darbeler ve olağanüstü hal dönemleri bunlara açık birer örnektir. Fakat bu dönemler dışında da gazetecilerin yazdıkları yazı ve haberlerden dolayı, hukuk sistemi aracılığıyla bazı cezalara çarptırıldıkları da olmuştur. Hürriyet Gazetesi’nin 19 Nisan 1988 tarihli sürmanşetinde, Erol Simavi dönemin başbakanı olan Turgut Özal’a hitaben yazdığı bir mektupta, sansür ve otosansürün varlığına dair bazı tespitleri şu şekilde ifade etmiştir:

“Zatıalinizi ve politikanızı gazetemde gün oldu eleştirdik, gün oldu alkışladık. Ama şahsınıza olan yakınlığımızı hep koruduk... İtiraf edeyim artık sizi tanımıyorum... Sağlık seferinizden dönüş gününden beri bizleri köşeye sıkıştırma çırpınışı içerisindeyiz. El hak başarıyorsunuz da... Üzerine basa basa söylüyorum: Bizler hancıyız, sizler, öyle böyle de yolcu... Gelelim netice-i kelama. Yasama, yürütme, yargı. Zatı devletiniz bu ilkeyi tekliye dönüştürdünüz. Şimdi varsa da yoksa da ‘ÖZAL’ (Akt. Sağnak,

1996: 225-226).

Simavi, dönemin başbakanına yazdığı bu mektupla gazetecilerin baskı altında işlerini yaptığını söyleyerek, sansür ve otosansürün çalışmalarına engel olduğunu ifade etmiştir.

Günümüze gelindiğinde ise, gazetecilikte gayri resmi bir sansür uygulaması olduğu görülmektedir. Le Bohec (Le Monde, 1998) bu durumu gazetelerin üst düzey yöneticilerinin gazetecilik mesleğinden gelmemesine bağlamaktadır. Özellikle haber yapımının dürüstlük kavramından uzak bir süreç yaşadığından bahsetmektedir (Akt. Özgen, 2008: 17). Buna göre sansür yaptırımlarının tek elden çıkmasına gerek yoktur. Gazetecilik mesleğindeki etik unsurlardan her türlü uzaklaşma sansür olarak yorumlanabilir.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sansür uygulamalarına bakıldığında ise, Yüksek Mahkeme'nin basın özgürlüğü hususunda verdiği kararlar, ülkenin menfaatlerine aykırı hallerde ve açık tehlike olarak yorumlanabilecek durumlarda kısıtlanabileceği sonucuna varılmıştır (İçel ve Ünver, 2005: 28). Ayrıca ABD'de hükümet güvenliği ve kişi güvenliğine herhangi bir saldırı gerçekleştiği hallerde gazeteci bu durumdan sorumlu tutulabilmektedir (İnceoğlu, 1994: 12).

İKİNCİ BÖLÜM

BASIN TARİHİMİZ VE SANSÜR

2.1. Osmanlı Döneminde Basın ve Sansür Uygulamaları

1727 yılında İbrahim Müteferrika, Osmanlı Devleti aracılığıyla matbaayı ilk kuran kişi olsa da Osmanlı'da bu tarihten önce gayrimüslimlerin elinde matbaa bulunduğu bilinmektedir. Matbaa faaliyetleri önce Museviler tarafından sonra da Ermeni ve Rumlar tarafından kullanılmıştır (Galanti, 1995: 112). 1493-1494 yılları arasında II. Beyazid zamanında İspanya'dan Osmanlı topraklarına gelen Musevi Hahamı Gerson, Tevrat ve tefsirini basmış, bundan iki yıl sonra da Selanik'te bir başka matbaa Gerson'un oğlu tarafından faaliyete geçirilmiştir. II. Beyazid zamanında 19, I. Selim zamanında ise 33 kitap İstanbul ve Selanik'te İbranice, Latince ve Yunanca dillerinde basılmıştır (Nalcıoğlu,2013:72). Siyasi İlimler Mecmuası'nda (1955) yer alan bilgiye göre, İtalya'dan Osmanlı topraklarına 1567 yılında gelen Apkar isimli Ermeni, İstanbul Kumkapı'da basımevi kurmuştur. Bu matbaada 1567'de 1 adet kitap, 1568'de 1adet dua kitabı, 1569'da da 1 adet dini ayin kitabı basılmıştır (Akt. Güner, 2015: 24 - 26). Nikodemos isimli Rum rahip 1627 yılında İstanbul'da, İngiltere sefaretinin tahsis ettiği bir binada matbaayı kurmuş ve "Museviler Aleyhinde Bir Risale" adlı Yahudilik karşıtı Protestanlığı öven bir yayın basmıştır. Bunun sonucunda mezhep çatışmasına neden olacağı düşüncesiyle Osmanlı tarafından kapatılmıştır (Güner, 2015: 27). Çok kültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde ifade özgürlüğü kavramının henüz var olmadığı düşünüldüğünde, bu kapatma kararı meşru kabul edilebilecek bir yaptırım olarak değerlendirilebilir.

Matbaanın Osmanlı topraklarına gelişinin ardından geçen uzun yıllar sonunda gazetecilik mesleği 1830'lu yıllarda başlamıştır. 1831'den bugüne kadar gelen Türk gazetecilik tarihi birçok döneme ayrılmıştır. Bu dönemlerin başında gelen Tanzimat Dönemi, 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayıp 1876 yılında ilk Osmanlı Anayasası'nın (Kanun-i Esasi) kabul edilmesine kadar devam etmiştir. 37 yıllık kapsayan bu kısa dönem birçok gazetenin yayın hayatına başladığı bir süreç olmuştur (Özbey vd. 2016: 9).

Osmanlı Devleti'ndeki ilk gazetelerin kurulma tarihinin gerileme ya da yıkılma dönemine yakın olduğu görülmektedir. Matbaanın bu topraklara geç gelmesi gazete ve dergilerin Avrupa'dan çok sonra yayın hayatına başlamasına sebep olmuş ve bu durum basın tarihimizin Avrupa'dakine benzer bir gelişme gösterememesinin esas nedenlerinden birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Tüm bu geç kalmışlığa rağmen 1832'de kurulan 'Tercüme Odaları', basın alanında çalışacak insan gücünü hazırlayan dönemin nitelikli okullarından birisi olmuştur (Gündüz, 2018: 57). Bu dönemde Türk toplumu, hem çeşitli alanlarda yapılan yeniliklerle tanışmış hem de birçok gazetenin yayım hayatına başlamasıyla kültürel anlamda daha da zenginleşmiştir. Dönemin ilk gazetesi Takvim-i Vakayi 1831 yılında padişahın isteği doğrultusunda yayın hayatına başlayan, 'resmi' olarak adlandırabileceğimiz ilk gazetedir. Ardından Ceride-i Havadis gazetesi İngiliz William Churchill tarafından 1840 yılında yayımlanmıştır. Bu gazete aynı zamanda devletin mali yardımlarıyla yayımlandığından ilk yarı resmi gazete olma özelliğini taşır (Özbey vd. 2016: 10). Osmanlı'da basın yayın hayatı devletin direkt ya da dolaylı desteği ile başlayıp özel gazetelerle devam etmiştir. Geçen süre zarfında devletin basın hayatı ile ilgili farklı dönemlerde farklı düzenlemeler yaptığı görülmektedir.

Matbuat Nizamnamesi (1857), Osmanlı Devleti'nde basın alanını düzenleyen ilk yasal belge olmuştur. Bu nizamnameden önce Türkçe yayın yapan gazeteler hükümetten izin almak için öncelikle Meclis-i Maarif Umumiye'ye müracaat ederlerdi. Buradan alınacak olan mazbata, Meclis-i Hass-ı Vükela-ı Feham'da yani Bakanlar Kurulu'nda onaylanır ise son olarak padişaha sunulmakta ve sonuç olumlu olursa yayın izni alınabilmekteydi (Güner, 2015: 32). Göçmen, Matbuat Nizamnamesi'nden bir yıl sonra (1858) çıkarılmış olan Ceza Kanunu'nun 138, 139 ve 213. maddelerinin Türk basınındaki ilk yasaklamalar olduğunu söylemektedir (Göçmen, 1995: 78-79). Tanzimat Dönemi'nde devletle bağı olmayan ilk gazetenin ise, 1860 yılında yayımlanan Tercüman-ı Ahval gazetesi olduğu bilinmektedir. Gazetenin sahibi olan Agâh Efendi ile gazetenin başyazarı olan Şinasi'nin yayınladıkları bir yazı nedeniyle Tercüman-ı Ahval gazetesi iki hafta süreyle kapatılmıştır. Bu olay basın tarihimizdeki ilk gazete kapatma olayı olarak bilinmektedir (Özbey vd. 2016: 11).

Matbuat Nizamnamesi, dönemin şartlarını karşılayamaz bir hal almaya başlayınca, basının özgürlük alanını iyice kısıtlayan 1867 tarihli 'Kararname-i Ali' düzenlemesi yapılmıştır. Devletin bu ve buna benzer düzenlemeler yapmasına neden

olan şey, ülkede gazete ve dergi sayısının artması, bununla ilintili olarak da yayımlarda devleti eleştiren yazıların sürekli artarak devam etmesi olmuştur. Bu basın yayın organları arasında tehlikeli olduğu düşünülen mizah gazeteleri ve dergileri, Abdülaziz ile II. Abdülhamit dönemlerinde kapatılma yoluna gidilmiştir (Özbey vd. 2016: 15).

Özbey, Baykal ve Baykal'a göre, basının özgürlük alanının daraltılmaya başlandığı bu dönem daha sonraki süreçlerde de devam etmiş, neredeyse Türk basın tarihinin çok sıradan uygulamaları olarak kanıksanmış ve bu alandaki kısıtlama ile yasaklanmalar bugün bile günlük yaşantımızın bir parçası olarak uygulanmaya devam etmektedir (Özbey vd. 2016: 16).

1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesinden, 1908 yılına kadar devam eden zaman dilimi, gazeteler ile çalışanları açısından birçok zorlukla karşılaştıkları dönemdir. Abdülaziz'in tahtan indirilmesi ve V. Murat'ın tahta çıkarılması daha sonra Abdülhamit'in anayasa yapma sözü vererek tahta çıkarılması, dönemin önemli siyasal ve toplumsal değişimlere uğradığını göstermektedir. Abdülhamit'in verdiği bu söz ile 1876 yılında ilk anayasa ilan edilir. Bu anayasa ile monarşi yönetiminden meşruti bir yönetime geçişin adımları atılmıştır. I. Meşrutiyet dönemi olarak adlandırılan bu süreç, Osmanlı tebaasının 'hak ve özgürlükleri' anayasal anlamda güvence altına alınmış, aynı zamanda Türk basın tarihinde daha iyimser bir sürecin başlamasına yol açmıştır (Özbey vd. 2016: 13). İlk anayasamız olan Kanun-i, Esasi'de yer alan "Basın kanun dairesinde serbesttir" ifadesi basın için ne kadar önemli olsa da, basın yayın faaliyetlerini sıkı bir denetim altına almıştır (Yenerer, 2013:7-8). Bu dönemde Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurulu ile Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti kurulmuştur. Fakat bu olumlu ve iyimser süreç çok kısa süre devam etmiş, 1888'de ilan edilen Matbuatlar Kanunu ile yeni düzenlemeler yapılmış, sonrasında bu olumlu düzenlemeler yerini baskı ve sansürlerin olduğu İstibdat Dönemi'ne bırakmıştır (Ardıç, 2009: 28). Anayasa'nın yapılmasından çok kısa bir süre sonra, 1877'den itibaren padişah hiçbir mizah dergisine ruhsat vermemiştir Yeni bir basın tüzüğü hazırlanacağı ilan edilmesine rağmen yürürlüğe giren bir düzenleme olmamıştır. Diğer taraftan dergi ve gazeteleri denetlemek ve sansürden geçirmek amacıyla Dâhiliye Nezaretine bağlı Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü biriminde oluşturulan bir kurul sansür uygulamalarına başlamıştır. 1901 yılından itibaren yeni gazete ve dergi çıkarılmasına izin verilmemiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek II. Abdülhamid'in yürürlüğe koyduğu Kanun-i,

Esasi çok geçmeden kaldırılmış, onun yerine kendisinin sansür uygulamalarıyla ün kazandığı İstibdat dönemi başlamıştır (Özbey vd. 2016: 14-15).

II. Abdülhamit tarafından kurulan sansür kurulu, 27 Aralık 1878 tarihinde bir rapor hazırlayarak görevlerinin genişletilmesini istemiştir. Kurul hazırladığı raporda, yapmakla yükümlü oldukları görevleri, İstanbul'da yayın yapan gazetelere ilanlar göndermek, devletin aleyhine yazılar yazan gazeteleri kısmen veya tamamen kapatmak şeklinde açıklar. Fakat bu görevler kurula göre azdır. Sansür kurulu yaptıkları işlere ek olarak, İstanbul'da bulunan yabancı kökenli gazetecilerin yurtdışında çalıştıkları gazetelere gönderdikleri haber metinlerini de incelemek, gerekli görüldüğü hallerde sansür uygulamak gibi görevlerinin de olmasını istemektedir (Demirel, 2007: 45).

1888 yılına gelindiğinde 'Matbaalar Kanunu' hazırlanmış, bir süre sonra isim değişikliği yapılarak Matbaalar Nizamnamesi şekline getirilmiş ve basın üzerinde ciddi bir baskı oluşturulmuştur (Güner,2015:33). Tanzimat dönemi ile kıyaslandığı zaman, II. Abdülhamid döneminde basın ve yayın üzerinde baskılar artmasına rağmen bu alanda ciddi gelişmeler söz konusudur. Gazete okuyan kadın sayısı, gazete okuyan esnaf ile gazete okuyanları dinleyenlerin sayısında artış meydana gelmiştir (Mazıcı,1996:134-151).

Orhan Koloğlu'nun "Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim" başlıklı makalesinde; II. Abdülhamid dönemindeki sansür uygulamaları esasen yabancı devletlerin Osmanlı'nın çıkarlarını zedeleyecek şekilde yayın yapmasını engellemek olduğunu belirtmektedir (Koloğlu, 1987: 16). Fakat sonraları bu uygulamalar keyfi bir hal almaya başlayıp, bütün gazetelere yayılmıştır. Keyfi uygulamalar açısından ilk emrin, 1879 yılında Tercüman-ı Hakikat ile Vakit gazeteleri arasındaki edebi bir tartışmayı sonlandırma amaçlı olduğu bilinmektedir (Güner, 2015: 34). II. Abdülhamid'in bahsedilen sansür emrine bakıldığında, edebi bir tartışmaya dahi tahammülün olmadığı görülmektedir. Oysa sadece basın çalışanları arasında değil bireylerin kendi arasında dahi yapabileceği tartışma biçimlerinden biri olan edebi tartışmalar bile yasaklanmıştır. İçeriği ne olursa olsun, edebi nedenlerle çıkacak bir tartışmanın kişiler arasında cinayet, katliam vb. suçları doğurması ihtimali bir hayli düşüktür. Dolayısıyla bu uygulamanın keyfi olduğunun düşünülmesinin sebepsiz olmadığı söylenebilir.

Basın üzerindeki baskının bir hayli yoğun olduğu II. Abdülhamid döneminde,

sansür memurları önem kazanmış ve sansür memurlarının, her modern toplumda olduğu söylenerek sansür kurumu meşrulaştırmıştır. Sansür mekanizması İstanbul’da Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü tarafından işletilirken, diğer illerde mektupçular tarafından yapılmaktaydı. Gazeteler basılmadan önce gerekli şekilde gözden geçirilir ve daha sonra basılırdı (Demirel, 2007: 49-53).

Tunaya’nın da ifade ettiği gibi 1908’den 1918 yılına kadar geçen süreçte basın tarihi, hem özgürlüklerin hem de yoğun siyasi baskı ve çekişmelerin olduğu bir döneme denk gelmektedir (1998: 25). II. Meşrutiyet’in ilanıyla beraber 1876’da ilan edilen Anayasa tekrar yürürlüğe girmiş, basın özgürlüğü konusunda yeniden olumlu adımlar atılmıştır. Bu olumlu adımlar sonucunda II. Meşrutiyet’in ilanından 2,5 ay sonra yeni gazete çıkarmak için başvuruların sayısı iki yüzün üstüne çıkmıştır (Şapolyo, 1971: 171). Meşrutiyet’in ilanından sonra sansürsüz çıkan yayınlar, Osmanlı’da yaşayan tüm gruplar için umut ışığı olmuş, basın özgürlüğünden yararlanabilmek adına farklı düşünce ve dillerde sayısız yayın yapılmaya başlanmıştır. Tarih 1909 yılını gösterdiğinde, sadece İstanbul’da yayın yapan gazete ve dergilerin sayısı 353’e kadar ulaşmıştır (Dağlar, 2008: 142).

Basın tarihimizdeki bu düzenlemeler Özkorkut’a göre, fazla uzun süreli olmamıştır. 1909 senesinde Fransız yasalarından esinlenip oluşturulan basın kanununa zaman geçtikçe yeni eklemeler yapılmış, iç ve dış güvenliği tehdit edecek yayınlara yer veren gazetelerin kapatılabileceği ibaresi eklenmiştir (Özkorkut, 2002: 78).

1918-1923 yılları arasına geldiğimizde, basın üzerindeki en etkili gücün İstanbul Hükümeti olduğu söylenebilir. İstanbul Hükümeti tarafından uygulanan ve döneme damga vuran en önemli sansür olayı, Alemdar Gazetesi’nin birçok defa kapatma cezası almasıdır. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal karşıtı olan gazetenin başyazarı ve sahibi olan Refii Cevat, o dönem İçişleri Bakanı olan Mustafa Arif Bey’e hitaben yazdığı mektupta şu ifadeler yer verir;

“...Şimdiye kadar başarılarınızı dilemekten başka bir şey yapmadık. Siz ne yaptınız? Yaptığımız işlerin bilançosunu yapmak gerekli olursa nereden başlayalım? Ulaşım yetersizliklerini mi yazalım? Kömürsüzlükten mi bahsedelim? Geçim zorunluluğundan mı şikâyet edelim? Basının perişan durumunu mu söyleyelim? Bu sorunların hepsinden doğrudan doğruya siz sorumlusunuz” (Özbey vd. 2016:154-155).

Bu mektubun ardından sansür memurları gazeteye 3 gün kapatma cezası verir. Bu cezayı Alemdar gazetesi, okuyucularına 31 Aralık 1918 günü Refii Cevat imzalı “Tatilname” başlıklı yazıyla duyurur. Yazıda şu ifadeler vardır;

“...Büyük makamınızca da bilindiğini sandığımız bir şey var: Basın özgürlüğü. Dünyada kalem bağlanır mı? O kamyş parçası ülkedeki son bir gazetecinin parmakları arasında bile bulunsa, herhangi bir taraftan esecek olan tatlı rüzgârlarla eğilmez. O kalem demirden sağlam, şimşekten seri, yıldırımdan etkilidir...”

Ne yazık ki pek boş kalan o makamda bir hata ve hayal gibisiniz. Yazımhaneniz, kanunlarınız sizi bekliyor! Koltuğunuza yaslanarak bu uzun kış gecelerinde rahat rahat kanun incelemeyle meşgul olunuz... (İmza: Refii Cevat)” (Akt. Özbey vd. 2016: 155-156).

İkinci mektuptan sonra yine kapatma cezası alan gazete bu sefer ‘Alem’ adıyla yeni bir gazete olarak yayına devam etmiş, İçişleri Bakanına yazılan diğer bir mektupla da tekrar kapatılıp, ‘Asildar’ ismiyle yayınlanmıştır. Son olarak bir kere daha ‘Alemdar’ adıyla basılan gazetede ki bakan dosyası, Mustafa Arif Bey’in istifasıyla sona ermiştir (Özbey vd. 2016:159-161).

Osmanlı Devleti’nin yıkılma sürecine girmesi ve İstanbul’un işgal edilmesiyle (1920) birlikte, İtilaf Devletleri komutanlıkları tarafından sansür büroları oluşturulmuştur. Bu sansür bürolarının ilk görevi İtilaf Devletleri’nin resmi tebliğlerini gazetelerde zorunlu olarak yayınlamak ve işgal güçlerine karşı yapılan haberlere de yasak getirmektir. Basın özgürlüğüne işgal güçleri tarafından vurulan bu darbe de 1922 yılına kadar devam etmiş ve sayısız haber sansüre uğramıştır (2016: 186-187)

2.2. Cumhuriyet Dönemi Basın ve Sansür Uygulamaları

2.2.1. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Basın ve Sansür (1923 – 1930)

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmış ve Türkiye’nin bağımsızlığı kabul edilmiştir. İki ay sonra, Ekim 1923’te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ülkenin yönetim merkezini Ankara olarak kabul etmiştir. Yeni kurulmuş olan Türkiye Devleti’nin yönetim şekli de 29 Ekim 1923 günü cumhuriyet olarak kabul edilmiş, “*egemenlik kayıtsız şartsız milletindir*” kuralıyla, demokratik bir yönetim şekline doğru geçiş yapılmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi). Bu yönetim

değişikliği, toplumsal anlamda birçok alanda yaşanan sorunu da beraberinde getirmiş, hukuksal açıdan farklı çözüm süreçleri yaşanmasına sebep olmuştur. Huntigton'a göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşanan sorunlar 'dışlayıcı tek parti rejimi' uygulamasından ötürüdür (Tunçay, 1992: 17).

Çalışma kapsamında ele alınan basın özgürlüğü kavramının, cumhuriyetin ilk yıllarında değişik biçimlerde yorumlandığı ve baskı altında tutulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra, basına karşı açılan ilk davaların İstiklal Mahkemeleri'ne taşındığı görülmektedir. Açılan davaların ana sebebi; halifeliğin kalkmaması, devam etmesi adına yazılan yazılardır (Topuz, 1973: 135). Kasım 1923'te, dönemin önemli yazarlarından olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin gazetesinde kaleme aldığı yazıda, "Türkiye Devleti'nin İslam âlemi içindeki nüfuzunu kaybetmemesi için halifeliğin kaldırılmaması gerektiği, asıl milliyetçiliğin bu tutum olduğu" ifade edilmektedir. O dönem toplumda bu düşüncenin epey yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Bu yazıdan kısa bir süre sonra 'İkdam' ve 'Tevhidi Efkâr' gazetelerinde de benzer yazılar çıkmıştır. Sonuç olarak bu üç gazetenin yazı işleri müdürü İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve hepsi dava sonunda beraat etmiştir (1973: 136 -137).

1924 yılına gelindiğinde ise Anayasa'da bir değişiklik yapılır ve basınla ilgili bir madde eklenir (Turan,1995: 73-75). Bu maddeye göre: "Basın yasalar çerçevesinde serbesttir ve yayınlanmasından önce hiçbir teftiş ya da incelemeye bağlı değildir" (TC Anayasası, 1924: Mad.77).

1924 Anayasası'nda yer alan Basın Kanunu'na tabi olarak çıkarılan gazetelerin, eskiden olduğu gibi incelemeye bağlı tutulmama özgürlüğüne kavuştuğu söylenebilir. Fakat bu özgürlüğün 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile uygulamaya sokulamadığı görülmektedir. Takrir-i Sükûn Kanunu TBMM tarafından, ülkenin farklı yerlerindeki isyan hareketlerini bastırabilmek amacıyla 4 Mart 1925 günü çıkarılmıştır (Topuz, 1973: 139). İlk olarak iki yıl için geçerli olan kanun iki yıl daha uzatılarak 1929 senesinde yürürlükten kaldırılmıştır. Kabul edilmiş olan söz konusu Kanun'da şu ifadeler yer almaktadır, "İrticaa ve isyana ve memleketin sosyal nizamını, huzur ve sükununu, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelik her türlü teşkilatı, tahrikleri, teşvikleri, teşebbüsleri ve yayınları Hükümet Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yasaklamaya yetkilidir. Sanıkları Hükümet, İstiklal Mahkemeleri'ne

verebilir” (Topuz, 1973:139).

17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve ülkedeki muhalif kitlelerin sesi daha da gür çıkmaya başlamıştır. Bu sebeple İstiklal Mahkemeleri kurularak Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır. Takrir- i Sükûn Kanunu'nun içeriği detaylı incelendiğinde, hükümete nerdeyse sınırsız yetkiler tanıyan ve basını sansürlemeye yarayan bir sıkıyönetim talimatnamesi olduğu görülmektedir (Yıldız, 2014: 439). Takrir-i Sükûn Kanunu çıktıktan bir gün sonra, yani 6 Mart 1925 tarihinde hükümet bazı kararlar almış ve Bakanlar Kurulu kararıyla bazı gazeteler kapatılmıştır (Kabacalı, 1994: 134). İstanbul merkezli olan Aydınlık, Orak Çekiç, Son Telgraf, Tevhidi Efkâr, İstiklal ve Sebilürreşat gazeteleri ile Adana'da çıkarılan Ertesi Gün ve Toksöz kapatılan gazetelerden bazılarıdır (Topuz, 1973: 139-140).

7 Mart 1925 tarihinde Ankara'da kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan gazetecilerden Hüseyin Cahit Yalçın tutuklanır. Mahkeme başkanının Yalçın'a, irticai faaliyetler ve isyanlar varken neden sustunuz ve bir şeyler yazmadınız sorusuna şu cevabı verir;

“Takrir-i Sükûn Kanunu çıkıyor dediler... Sustum. Susuşum şimdi suç sayılıyor. Benim susmak hakkım yok mu? Yazmakta devam edecek olsaydım, insan hali bu, bazen bir şey yazarsınız, karşıdakiler ona başka bir mana verirler. Böyle nazik bir zamanda bari hiçbir şey yazmayayım hükümet rahat etsin dedim” (Topuz, 1973: 141-142).

Yalçın'ın bu açıklamalarına iki farklı açıdan bakabilmek mümkündür. Birincisi, gazetecinin gerçekten susma hakkı var mıdır? İkincisi, kendisini yargılayan mahkemenin “Hükümet lehine neden yazmadın?” şeklindeki sorusu, kamu kurumlarının tarafgirliği bakımından ne kadar doğrudur? Görüldüğü gibi Cumhuriyet'in ilanından itibaren geçen birkaç yıllık süreçte basın özgürlüğü konusunda ilginç gelişmeler yaşanmış, basının asli görevleri hakkında farklı görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanan bu süreçlerin ardından, 1929 yılında Arif Oruç tarafından İstanbul'da kurulmuş olan Yarın Gazetesi, Halk Parti'den ziyade, yine o dönem (1930) kurulmuş olan Serbest Fırka'yı destekliyordu. Gazetenin bu tutumu o dönemki meclis için alışıldık bir durum değildi. 1930 yılında kurulmuş olan Son Posta gazetesinin en önemli yazarlarından biri olan Zekeriya

Sertel de, tıpkı Oruç tarafından çıkarılmış olan Yarın Gazetesi gibi muhalif bir tavır belirlemiş ve gazetesinin ilk sayısında yayınladığı bir makalesinde, vatandaşın düşündüğünü söyleyemediğini, gazeteciler olarak boğulmak üzere olduklarını ve biraz havaya ihtiyaçları olduğunu yazar (Topuz; 2016: 154-155).

2.2.2. 1931 Matbuat Kanunu ve Gazetecilik

17 Haziran 1930 günü dönemin başbakanı olan İsmet İnönü, bir sonraki seçimlerde bir muhalefet partisinin olacağını söyleyerek şunları ifade eder; “Bizi tartışmaya eğilimli görmüyorlar. Oysa biz tümüyle bunun tersini düşünüyoruz. Bu ülkede söze, yazıya karşı bir duyarlılık var. Bu durum geriliğin belirtisidir. Nasıl ki, Batı ülkeleri tartışma ve mücadeleye alışmış ise, biz de alışacağız.” (Goloğlu, 1974: 27-28).

İsmet İnönü’nün bu açıklamasından hemen sonra, 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Bey’in başkanı, Nuri Conker’in de genel sekreteri olduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulur. Fethi Bey’in partisinin tanıtımı için gittiği şehirlerde, Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Halk Fırkası destekçisi olan insanlar birbiriyle çatışma noktasına varır. Çıkan olaylar sonucunda polis kurşunu ile 12 yaşındaki bir çocuk öldürülür. Bu haber o dönem için muhalif gazeteler tarafından sayfalara taşınır. Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü’ye; tüm bu durumların farkında olduğunu, özellikle muhalif basın kuruluşlarıyla hiçbir tartışmaya girmemesi gerektiğini söyler. Yaşanan olayların sonucunda 15 Temmuz 1931 tarihinde Bakanlar Kurulu ve İsmet İnönü’nün gerekçeli kararlar TBMM’ye sunduğu 67 maddelik Basın Kanunu, sadece Giresun Milletvekili Hakkı Tarık’ın red oyu kullandığı oylamayla, 8 Ağustos 1931 yılında yürürlüğe girmiştir (Atabay, 2015: 92-94). Oylamada red oyu kullanan Giresun Milletvekili Hakkı Tarık, itiraz ettiği hususu şu şekilde açıklamıştır:

“Bir yazarın yazdığı yazıdan üç kişinin, yazı işleri müdürü, genel yayın yönetmeni ve gazete sahibinin de sorumlu tutulması, özellikle yalan haber yazan bir muhabirin cezasına diğer üç kişinin de ortak olması hem basın özgürlüğüne, hem de hukuka aykırıdır” (2015: 94).

Hakkı Tarık’ın, basın özgürlüğü ve hukuka aykırı olarak yorumladığı maddeden anlaşılacağı üzere, yazılan her haberden genel yayın yönetmeni ile basın kuruluşu sahibi sorumlu tutulmuştur. Yürürlüğe giren bu madde, gazeteciye ‘patronu’ tarafından direkt müdahaleyi beraberinde getirdiğinden ötürü, dolaylı olarak sansüre yol açabilmesi mümkün olduğu söylenebilir.

1931 yılındaki Matbuat Kanunu'nun Topuz'a göre üzerinde en fazla durulması gereken maddeleri şu şekildedir;

- Gazete ve dergi çıkarmak için ruhsat almak gerekmez, yalnız Hükümet'e bilgi verilir.
- Vatan, milli mücadele, cumhuriyet ve devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giymiş olanlar veya milli mücadelede işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olan kişiler gazete çıkaramazlar.
- Kanuna göre, gazete ve dergide çalışan bütün muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam ve idare memurlarının adlarının hükümete bildirilmesi zorunluluğu vardır.
- Kanuna suç işlemeye kışkırtıcı yazıları, açık saçık yazı ve resimleri, basın yoluyla şantajı, yalan yayınları önleyecek maddeler konulmuştur.
- Padişahlık ve hilâfetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliği kışkırtıcı yayınlar yasaktır (Topuz, 1973: 150-52).

Yapılmış olan bu Matbuat Kanunu'nun maddeleri göz önüne alındığında, basına özgürlük tanımaktan öte onu kontrol altına almaya çalışan amaçlar içerdiği söylenebilir. Tek parti rejiminin ülkedeki siyasi atmosferi kontrol altına aldıktan sonra çok partili hayata geçilmesini uygun görmesi ile Matbuat Kanunu'nun çıkarılması hemen hemen aynı amaçla yapılan çalışmalardan biridir diyebiliriz.

Matbuat Kanunu ile ilgili Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, 11 Aralık 1937'de şunları söylemiştir;

“Türk gazeteciliğinin devrimi savunan belirli kanun hükümlerinden başka hiçbir özel kayıt altında değildir. Bizdeki basın özgürlüğüne birçok batılı meslektaşlarımızın imrendiklerini biliyoruz. Cumhuriyet yönetimi kendi kusurlarını düzeltmek görevini gazeteciye bırakmıştır. Her yazar, kanunlara bakarak kalemini kolayca ayar edebilir”(Topuz, 1973: 154).

Atay'a göre; bir gazeteci o dönem içinde, yazdıklarına sürekli dikkat edip, kanunların izin verdiği ölçüde istediği kadar yazabilmektedir. Bu düşünce basın hürriyetine dolaylı yoldan zarar vererek, otosansür kavramının içselleştirilmesine sebep olmaktadır.

2.2.3. 1938 Yılında Basın Özgürlüğü

1938 senesine gelindiğinde hükümeti rahatsız eden siyasi, politik gelişmeler söz konusu değilse de, yine de 1931 yılında yürürlüğe girmiş olan Matbuat Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk sağlık sorunları nedeniyle devlet işleriyle yakından ilgilenebilecek durumda değildi. Bu nedenle cumhurbaşkanına ait yetkileri Başbakan Celal Bayar kullanıyordu. Bu dönem Adliye ve İçişleri Komisyonu'ndan geçerek hazırlanan Matbuat Kanunu'ndaki değişiklik tasarısı 28 Haziran günü TBMM'ye getirildi. Değiştirilecek maddeler meclis başkanı tarafından okundu ve oy çokluğu ile kabul edildi (Topuz, 2016: 166-167).

1938 yılında kabul edilen bu değişiklik maddelerinde basın özgürlüğü bir kere daha sınırlandırılmıştır. Gazete ve dergi çıkarabilme 1000-5000 liralık bir banka garanti mektubu alma koşuluna, bağlanmıştır. Yine aynı dönemki değişikliklerden biri de, 'kötü ünlü' kişilerin gazetelerde muhabir, ressam, yazar ve idare memuru olarak çalışmalarının yasaklanmasıdır. Kanun'da belirtilen 'kötü kişi' tanımına dair kararları, valilik ve diğer yüksek makamlar belirlemektedir. Bu iki önemli kısıtlamanın dışında açık bir sansür maddesi daha bulunmasa da hükme göre okullarda ve fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak şekilde yaşanan olayların gazetenin çıktığı yerin en büyük mülkiye amirinden izin alınmaksızın yayınlanması yasaktır (Topuz, 1973: 161-163).

1938 yılındaki değişiklikler ile basın özgürlüğü çok daha keskin sınırlarla ihlal edilmiş, gazetecilerin görev ve sorumlukları neredeyse devlet memurları ile aynı noktaya çekilmiştir. Ayrıca izin alınarak yapılacak haberlerin olması da, bu durumun somut delillerinden biri olarak gösterilebilir. Öte yandan 'kötü ünlü' kişilerin gazetelerde çalışmaması, antidemokratik uygulamalardan biri olan, 'bireyin yaşam hakkını gasp etmek' olarak yorumlanabilir. Diğer bir taraftan 'kötü ünlü' kişilerden kasıt kimlerdir? Hangi olay veya olaylar kişiyi kötü kılar? Bunun ölçütü nedir? Tüm bunlar yine dönemin en yüksek makamındaki bürokratlar tarafından belirlenecek şekilde düzenlenmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan bu düzenlemeler göz önüne alındığında, basın çalışanlarının benzer sorunları hâlâ tartışıyor olması, ülkemizdeki demokrasinin sağlam bir temel üzerine atılmadığı eleştirisini de beraberinde getirmektedir.

2.2.4. 1939 – 1950 Arasında Basının Durumu

1939 senesi sadece Türkiye açısından değil Dünya tarihi açısından da oldukça önemlidir. Çünkü II. Dünya Savaşı'nın başladığı yıldır ve savaşa katılmasa da ülkemizin ekonomik anlamda sıkıntılar yaşadığı bir dönemdir. İşte bu ekonomik sıkıntılar Türkiye'de basının da bazı sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bu sorunların başında kâğıt kullanımına getirilen sınırlama olduğu söylenebilir.

12 Aralık 1939 günü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kâğıt ve karton ihraç edemeyeceğine dair bir yasaklama getirilmiştir. Daha makul ücretlere ithal edilen gazete kâğıtlarının basına dağıtılma işi ise, Matbuat Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir. İthal edilen kâğıdın az olmasından ötürü, kamu kurumları ile gazete ve dergi sahipleri sayfa sayılarının azaltılması hakkında birtakım görüşmeler yapar. Fakat herhangi bir anlaşma olmayınca, Milli Koruma Kanunu'nun verdiği yetkiyle gazetelerin boyutlarına göre sayfa sayısı tayin edilir ve 2 Aralık 1940 tarihinde tüm günlük gazetelerin sayfa sayısı 6'ya kadar düşürülür. 1 yıl sonra (1941) sayfa sayısı 4'e indirilir. Kâğıt sıkıntısının daha fazla artmasıyla birlikte 11 Şubat 1942 tarihinde, gazetelerin basım ve dağıtımını hükümet tarafından yapılmaya başlanır (Kayış ve Hürkan, 2012: 84-85). Diğer taraftan bu yıl içinde yasaklanan Yeni Hayat, Rençber, Komünist ve Başkurt gazeteleri ile bu gazetelerle benzer içerikte yayın yapan tüm gazete ve evrakların yayınlanmasına da engel olunduğu ve ülkeye girişlerine yasak getirildiği görülmektedir (Yılmaz ve Doğaner, 2007: 25).

Basın özgürlüğü açısından bu değişimler yaşanırken, II. Dünya Savaşı süresince ülkede ilan edilen sıkıyönetimle hükümetin neredeyse sınırsız yetkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu sınırsız yetkilerden dönemin basın özgürlüğünün de payını aldığı söylenebilir. 1942 – 1946 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde başbakan olarak görev yapmış olan Şükrü Saraçoğlu'na, dönemin gazetecisi olan Ahmet Emin Yalman basın özgürlüğü hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Tenkidden hoşlanmıyorsanız neden sansür koymuyorsunuz? ‘Tenkidde hürsünüz’ diyorsunuz, biz de görev ve sorumluluğumuzun gereği olarak bu özgürlüğü memleketin yararına kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhal başımız belalara uğruyor. Hâlbuki siz apaçık sansür usulünü yürütürseniz bizim hiçbir sorumluluğumuz kalmaz, sorumluluk size geçer. Siz de rahat edersiniz, biz de...” (Topuz, 1973: 162-163).

Ardından Yalman'ın bu sözlerine Saraçoğlu şu cümlelerle karşılık verir; “Ben sansür koymam, Anayasa'nın dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezanı göreceksin!” (Topuz, 1973: 163).

Yalman'ın basın özgürlüğünü savunurken, gazetecinin görev ve sorumlulukları olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bu görev ve sorumluluğun, ülkenin yararına olduğunu söyleyerek kendisine yöneltilecek olan eleştirileri de yumuşatma ihtiyacı göttüğü söylenebilmektedir. Nitekim Yalman'ı eleştiren Saraçoğlu da, Anayasa çerçevesinde her gazetecinin ‘haddini bilmesi’ gerektiğini söyleyerek, devletin ya da hükümetin varlığına zarar verilmemesi gerektiği hususunu işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Yalman ve Saraçoğlu'nun basının işlevi konusunda ortak bir paydada birleştiğini, fakat ‘ülke yararı’ tanımlarının farklı olduğu görülmektedir. Basın ile hükümet arasındaki bu gergin atmosfer, bir süre sonra gazeteciler ile halkın karşı karşıya gelmesine de sebep olmuştur.

4 Aralık 1945 tarihinde; CHP'li bir grubun, sol eğilimli ve Sovyetler Birliği sempatisini olan, Tan Gazetesi ile henüz ilk yayını çıkarmış olan Görüşler dergisinin matbaalarını basıp, tahrip etmiştir. Yine aynı dönemde, İstiklal Caddesi'nde sol eğilimli yayınlar satan La Turquie Kitabevi de saldırıya uğramıştır (Kayış ve Hürkan, 2012: 90).

Sansürün neticeleri ile ilgili trajik bir olay da 1946 yılında Üstündağ ailesinin mağduriyeti ile sonuçlanır. DP'nin İzmir İl Başkanlığı görevinde bulunan Ekrem Hayri Üstündağ'ın çocuğu olan Bülent Üstündağ, 1946 senesinde yapılan seçim sonuçlarına müdahale edildiğini düşünerek bir yazı yazar ve bu yazının başlığı ‘Gayri Sahih Çocuk’tur. Kendisi askerde olduğu için eşi Müçteba Üstündağ imzasıyla İzmir gazetesinde çıkan bu yazıdan dolayı Müçteba Üstündağ yargılanır ve hamile olduğu o sıralarda hapse girer. Bülent Üstündağ, ise bu duruma dayanamayarak intihar eder (Kayış ve Hürkan, 2012: 102). Yaşanan bu trajik olay karşısında, bir kişinin yaşam hakkını dahi savunmak konusunda yetersiz olan hukuksal düzenlemelerin, o dönem için basın özgürlüğüne de yeterli özeni göstermediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Özetle siyasal iktidarların toplumu etkileme gücünün ne dereceye varabileceğine dair korkunç birer örnek olduğunu söyleyebileceğimiz bu olayların, demokrasinin gelişimini sağlayabilecek en önemli araçlardan biri olan basına karşı işlenen suçlar olması, ülkemiz açısından trajik olaylar olarak tanımlanabilir.

2.2.5. 1950 Yılında Basın Özgürlüğü

Türkiye’de 14 Mayıs 1950 seçimleri yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, Cumhuriyet’in ilanından bu yana iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi yerini Demokrat Parti’ye bırakmıştır. Topuz’un aktardıklarına göre, dönemin gazetecilerinden olan Sadun Tanju, Demokrat Parti’nin iktidara gelme sürecini şöyle anlatmaktadır;

“1946 – 1950 yıllarında Türk Basınının manzarası şuydu: Zaman ilerledikçe muhalefeti destekleyen gazetelerin sayısı gittikçe artıyordu. Artmamasına da sebep yoktu. Zira muhalefet, düşüncede ve eylemde her şeyin en mükemmelini öne sürüyordu... Basın muhalefetin hayallerini kamçılayan bütün propagandalara kollarını açarken biraz da kendisine güveniyordu... Basın bu kampanyayı destekleyerek halkın heyecanını daima taze tuttu”(Akt. Topuz, 1973: 177-178).

Yapılan seçim sonrasında DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte, çözülmesi gereken önemli sorunlardan biri olan ‘basın özgürlüğü’ meselesinin hızlı bir şekilde ele alındığı söylenebilir.

15 Temmuz günü TBMM’de oy çokluğu ile kabul edilen ve bir hafta sonra yürürlüğe giren Basın Kanunu, demokrasinin gelişmesi için ifade özgürlüğünün toplumda var olması gerektiğinden bahseder. Bununla ilişkili olarak kanunda şu ifadeler yer almaktadır; “Devlet bütün çalışmalarını halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşüne uydurmalıdır. Halk çoğunluğunun ve düşünüş ve görüşünü açıklayan araçlardan biri de basındır. Basının kendisinden beklenen görevleri yapabilmesi için bağımsızlığının sağlanması zaruridir... Hür basın aynı zamanda milletçe kalkınmayı sağlar.” (Topuz, 1973: 178).

Demokrat Parti, Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri sürekli baskı altında tutulmaya çalışılan basına, iktidara gelir gelmez bir takım özgürlükler tanıyarak halkın görüş ve düşüncelerine yer vermesinde hiçbir sorun olamayacağını açıklar. Basın çalışanlarının mutlulukla karşıladığı bu yeni düzenlemede yer alan bazı önemli maddelerin içerikleri şu şekildedir: (Topuz, 1973: 182-183);

- Gazete ve dergi çıkartmak için artık Hükümetin izin veya ruhsat vermesi usulü kadrılır,
- Kötü ünlü kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan madde kaldırılır,

- Gazete sahipleri cezai sorumlulardan kurtulur. Yani, suç sayılan bir yazıdan genellikle yazar ve yazı işleri müdürü sorumludurlar. Gazete sahipleri ise bu hüküm ile hapis cezalarından kurtulurlar.

Demokrat Parti'nin yaptığı bu yeni kanun gazeteciler tarafından mutlulukla karşılanırsa da 1954 senesinin ilk aylarında meclise getirdiği 'Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun Tasarısı' basın çalışanlarının tepkisine yol açmıştır (1973: 183).

2.2.6. Demokrat Parti (DP) Döneminde Basına Sansür

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında iyileştirilen Basın Kanunu'nun, gazetecilere yansımalarının başlarda olumlu nitelikte olduğu (Yıldız, 1996: 487), yaşanan bazı olayların bu atmosferi bozduğu, sonucunda da gazeteciler ile iktidarın arasının açılmasına neden olduğu görülmektedir. Demokrat Parti döneminde basın adına yaşanan ilk acı olay ise, Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da vurulmasıdır.

Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, gazetenin 'Memleket İlaveleri' adlı bölgesel eki için haber yapmak üzere DP'nin Malatya İl Kongresini (1952) takip eder. Adnan Menderes'in de katılacağı bu kongre öncesinde Yalman, bir lise öğrencisi olan Hüseyin Üzmez tarafından silahlı saldırıya uğrar ve yaralanır. İrticai faaliyetlere izin verilmemesi gerektiği hakkında DP iktidarına yazılar yazan Yalman, birtakım İslamcı yayınlar tarafından hedef gösterilmiştir. Yaşanan bu olay sonunda Üzmez ile birlikte azmettirme suçundan yargılanan 11 kişi hapis cezası alır (Kayış ve Hürkan, 2012: 114).

Ahmet Emin Yalman'a yapılan saldırının ardından DP döneminde basına sansür 1954 yılında da devam etmiştir. DP'nin 1954'te çıkardığı 'Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun' teklifi o dönem için, kendisini tarafsız olarak yorumlayan gazeteciler arasında basın özgürlüğüne vurulan bir darbe olarak görülmüştür. Fakat iktidar sözcüsü kimselerse, bu Kanun ile basının hedef alınmadığını, gerektiğinde radyo aracılığıyla da suç işleyebileceğini, bu yüzden basın yayın organları arasında adaletin sağlandığını iddia etmekteydi. Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki kanunun çıkarılmasında DP iktidarının bazı amaçları olduğu söylenebilir (Topuz, 2016: 195). Bu amaçlar: "Namus, şeref ve haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması veya itibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesini önlemek" şeklinde

ifade edilebilir (Topuz, 2016: 196).

Çıkarılan bu Kanun'da bahsi geçen suçlar yazı ve radyo yoluyla işlenirse, savcılar hemen kovuşturma başlatabilmektedir. Fakat Ceza Kanunu çerçevesinde değerlendirilen söz konusu maddeler için kovuşturmanın ancak şikâyet üzerine olduğu bilinmektedir. DP ile basın arasındaki ilk önemli kopuşun bu Kanun ile başladığı söylenebilir.

Demokrat Parti döneminde basına sansür uygulamaları yalnızca ifade edilen bu olayla sınırlı kalmamıştır. Nitekim 1954 yılının sonbahar aylarında, Ankara'da toplu olarak görülen basın mahkemesinin verdiği kararlar, basına uygulanan sansürü açık bir biçimde ortaya koymaktadır. DP ve Menderes aleyhine yazdıkları yazılardan ötürü, Halkçı gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'a 2 yıl 2 ay 20 gün hapis cezası ile 4444 lira para cezası verilmiştir. Gazetenin sahibi Nihat Erim'e 100.000 lira para cezası, diğer gazetecilerden Cemal Sağlam'a 65 ay 10 gün, İbrahim Cüceloğlu'na ise 16 ay hapis cezası verilmiştir. Ayrıca Hüseyin Cahit Yalçın'ın hapisten çıkışı sonrası düzenlenmek istenen kutlamalar da polis zoruyla engellenmiştir (Topuz, 1973: 118).

Ülke huzurunu ve bütünlüğünü bozduğu gerekçesiyle DP iktidarında yaklaşık 40 yayına kapatma cezası verilmiştir. Alınan sansür ve kapatma kararları sadece ülkemizde yayın yapan gazete ve dergilerle de sınırlı değildir. 1953 yılında, Lübnan'da yayın yapan El Sahra gazetesi ile Roma'da yayımlanan El Şebab El Alem isimli dergilerin de ülkede yasaklandığı görülmektedir. Yasaklanma nedenleri ise, komünist propaganda yapmış olmaları olarak gösterilir. 1956 yılına gelindiğinde, Şam'da yayın yapan Elcamiat isimli Arapça gazetenin, Menderes ile İsrail hükümeti arasında yapılan yardım anlaşmaları ile Batının ve bazı Arap ülkelerinin İsrail ile işbirliği halinde olduğunu yazmasından ötürü Türk halkını isyana davet ettiği gerekçesiyle yasaklandığı görülmektedir (Yılmaz ve Doğaner, 2007: 104-110).

DP döneminde basına uygulanan sansür biçimlerine bakıldığında, kendisinden önceki tek partili sistemde uygulanan sansür yaptırımlarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir (Demirel, 2005: 499). Yine bu dönemde özellikle komünist propaganda, Kürtçülük propagandası, Türklüğe hakaret, ülke bütünlüğünü bozucu yayınlar gibi genellemelerle basın üzerinde tahakküm kurulduğu görülmektedir (Yılmaz ve Doğaner, 2006: 251-252).

2.2.7. 1961 Anayasası ve Basın Özgürlüğü

DP hükümeti son yıllarında, CHP'yi silahlı eylemler planlamakla suçlamıştır. Bu suçlamalar bazı yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. 18 Nisan 1960 tarihinde DP Hükümeti tarafından 2247 sayılı “CHP ve Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tetkike Memur Meclis Tahkikat Encümeni” kanunu çıkarılır (Ataoğlu, 2008: 125). Bu kanun çerçevesinde oluşturulan Tahkikat Komisyonu'nun tüm üyeleri DP milletvekillerinden oluşmaktadır. Görev başına gelen komisyon ilk olarak, partilerin tüm etkinliklerini yasaklamış, bununla ilgili yayın yapan gazete ve dergilerin basım ve dağıtımının önleneyeceği kararını almıştır (Topuz, 2003: 208). Komisyonun basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hatta ciddi oranda ortadan kaldıracı bir karar aldığı söylenebilir.

Türkiye’de DP iktidarı döneminde yaşanan olayların ardından, 27 Mayıs 1960 tarihinde Korgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki Milli Birlik Komitesi (MBK), sabaha karşı yapılan askeri darbe ile yönetime el koymuştur (Vardal, 2014: 138). Kurmay Albay Alparslan Türkeş, askeri darbeyi şu ifadelerle açıklamıştır;

“Sevgili Vatandaşlar, Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran, ettik oğul müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır “(Dikbaş, 2012: 34).

MBK, darbe sonrası yaptığı açıklamada yeni bir anayasanın yapılacağını ilan etmiştir. MBK ilk olarak bazı kanunları iptal etmiştir. Ardından 29 Kasım 1960 tarihinde Basın Kanunu'ndaki antidemokratik uygulamalar kaldırılarak birtakım değişiklikler yapılmıştır (Ataoğlu, 2008: 131).

Gazetecilerin özlük haklarını da dikkate alan MB Hükümeti, 212 sayılı Basın Kanunu ile meslekte en az beş yıl çalışmış olan gazetecilere kıdem hakkının tanınmasını yasalaştırmıştır (Vardal, 2014: 140).

DP dönemindeki tartışmalı konulardan biri olan “ispat hakkı”nda değişiklik yapılmış, ispat hakkı tanınan durumlarda eğer isnat ispat olunur veya bundan dolayı isnatta bulunan şahıs mahkûm edilirse, sanık hakkındaki davanın ve cezanın düşeceği; isnat ispat edilmediği takdirde ise, TCK'nın ilgili maddelerindeki cezaların yarı oranında arttırılarak uygulanacağı belirtilmiştir (Salihpaşaoğlu, 2007: 161).

Basın özgürlüğü konusunda da 1961 Anayasası'nda değişiklikler olduğu söylenebilir. Anayasanın 22.maddesinde hâkim kararı olmaksızın yayın yasağı konamayacağı hükmü getirilmiştir (1961 Anayasası, 22. Mad.). Anayasanın 23.

Maddesinde ise; “gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve mali teminat şartına bağlanamaz. Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasî, iktisadî, mali veya teknik kayıtlar koyamaz. Gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre faydalanır “ hükmü bulunmaktadır (1961 Anayasası, 23. Mad).

1961 Anayasası’nın 20.maddesine bakıldığında, “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” ifadesi yer almaktadır (1961 Anayasası, 20. Mad.). Bu bağlamda 1961 Anayasası’nın basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü bakımından olumlu gelişmeler taşıdığını söylemek mümkündür.

2.2.8. 1971 Muhtırası ve 1980 Darbesi Döneminde Basın

1971 yılında Orgeneral Memduh Tağmaç’ın emrindeki Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 12 Mart’ta bir muhtıra yayınlar ve bu muhtırada; hükümetin ve parlamentonun üzerine düşen görevi yapamadığı, Atatürk’ün yapılmasını istediği reformları gerçekleştiremediği, ülkede anarşi ve düşmanlığın artmasında rol oynadığı gerekçesiyle idareyi ele almaya kararlı bir TSK olduğu ifade edilmiştir. TSK mevcut durumun derhal düzelmesi gerektiğini, yoksa ülkeyi koruma görevinden ötürü yeni bir darbenin gerçekleşebileceğinin sinyallerini vermiştir (Tek, 2003: 211).

Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni olan Abdi İpekçi 1 Mart 1971 tarihinde “Çağımız Böyle Bir Çağ” başlıklı makalesinin giriş kısmında, o dönem için yaşananların sadece Türkiye’de değil Latin Amerika’da da var olduğunu söyleyerek şunları kaleme almıştır;

“ Şiddet ve anarşi olayları... Kapanan üniversiteler ve felce uğrayan eğitim... Enflasyon ve hızla artan fiyatlar... Grevler, lokavtlar... Otorite kurmakta güçlük çeken siyasi iktidarların aczi... İnanırcı bir çözüm yolunun ve liderin çıkmayışı...” (Tek, 2003: 213-214).

Abdi İpekçi yazdığı bu makale ile yaşanan durumun normal olduğundan bahsetmektedir. Makale içeriğinde İsviçreli biri ile Latin Amerikalının hemen hemen benzer sorunları olduğundan bahseder. Yazının sonunu ise şöyle bitirir; “Belki de bu,

yeni yepyeni çözüm yollarına ve liderlere hamile bir çağdır. Hiç değilse şimdi her yerde duyulan ihtiyaç budur.” (Tek, 2003: 214-215).

İpekçi, 4 Mart'ta “Tağmaç'ın Hatırlattıkları” başlıklı yazısında, o dönem için ülkede yaşananların darbeye imkân sağlar nitelikte olmaya başladığından da bahseder (Milliyet Gazetesi Arşivi, 1971) . Bu yazıdan bir hafta sonra da TSK 12 Mart Muhtırası'nı yayınlar.

Bununla birlikte Kayış ve Hürkan'a göre; gazetecilerin birçoğu o dönem muhtıraya karşı çıkmamış, aksine destekler nitelikte yazılar yazmıştır. 13 Mart'ta Günaydın'dan Necati Zincirkıran, TSK'nın demokratik rejimi siyasilerin elinden, yayınladığı bu muhtıra ile bir kere daha kurtardığını ifade eden bir yazı yazmıştır. Cumhuriyet yazarı İlhan Selçuk da benzer ifadeleri kullanarak, TSK'nın çok önemli bir görev üstlenip, muhtıranın yozlaşmış parlamentoya karşı verilen önemli bir ultiatom olduğunu savunmuştur (Cumhuriyet, 1971). Muhtıraya destek veren bir diğer yazar da Akşam'dan Çetin Altan'dır. O dönem için muhtıraya direkt olmasa da dolaylı yoldan karşı çıkan kişi, Tercüman yazarı Ahmet Kabaklı'dır. 15 Mart'taki yazısında, askeriyenin fiili olarak siyasi gibi davranması sonucunda ona karşı muhalefetin de ortaya çıkacağını, fakat TSK'ya ülke içinde muhalefetin bulunmaması gerektiğini, bu yüzden de darbelerle yönetime el koymanın yanlış olduğunu ifade etmiştir (Kayış ve Hürkan, 2012: 172-175).

22 Eylül 1971 tarihinde ise Anayasa'nın basın özgürlüğüyle alakalı 22 ve 27. maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. 22. Maddede: “Gazete ve dergiler, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılır” ifadesi yer almaktadır (Topuz, 2016: 250). Yapılan bu değişiklikten sonra, Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın 1972'de yayınladığı bir raporda sıkıyönetim tarafından gözaltına alınan ve değişik sürelerde cezalar alan gazeteciler şu şekilde belirtmiştir; Altan Öymen, Ali Sirmen, Yaşar Kemal, Uluç Gürkan, Oktay Kutböke, Uğur Mumcu, Hilmi Karabel, İlhami Soysal, Doğan Avcıoğlu, Turhan Selçuk, Erol Türegün ve Çetin Altan (Topuz, 2016: 251).

Görüldüğü gibi 12 Mart Muhtırası'nı TSK'nın demokrasiyi korumak adına yayınladığını ifade eden İlhan Selçuk ve Çetin Altan gibi gazeteciler de yazdıkları yazılardan dolayı gözaltına alınıp, hapis cezasına çarptırılmıştır.

1971 ile 1973 yılları arasında sıkıyönetim rejiminin ceza verdiği

gazetecilerden bazıları; Çetin Altan (7.5 yıl), Can Yücel (15.5 yıl), Doğan Koloğlu (7.5 yıl), İsmail Beşikçi (13 yıl), Muzaffer Erdost (30 yıl) olarak sayılabilir (Kabacalı, 1990: 206-207). Basın özgürlüğünün bu dönemdeki durumunu anlamak adına tutuklu gazeteci sayısına ve aldıkları cezalara bakmak gereklidir. 1971 senesindeki sıkıyönetimin basın özgürlüğünü bir hayli kısıtladığı, o yıllarda basının sansür ve otosansür uygulamalarını açık bir şekilde yaşadığı görülmektedir.

12 Eylül 1980 günü sabahı, Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve ekibi ülkedeki yönetime el koymuş, sıkıyönetim ilan etmişti. Parlamento dağıtılmış, tüm vekillerin dokunulmazlıkları kaldırılmıştı. Bu tarihten itibaren gazete ve diğer basın yayın organları da sıkı bir denetime tabi tutulmuş, ilk olarak Demokrat, Aydınlık ve Hergün gazeteleri ile Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın Ankara Şubesi kapatılmıştır (MEGEP, 2008: 63).

Özgürlükçü demokrasilerde, devlet yönetimini elinde bulunduranların siyasal ve toplumsal güçler tarafından denetlenmesi ve eleştirilmesi bu demokrasinin bir esasıdır. Basın da bu denetleme ve eleştirme görevini üstlenen kamusal niteliği olan bir araçtır. Basın genel itibarıyla halkın sözcüsü, hükümetlerin ve devletlerin eleştiricisi, denetleyicisidir. İşte bu yüzden, devletin basına müdahalesi söz konusu olduğunda, basının kamusal yönü zarar görmeye başlar. 12 Eylül askeri darbesinin; basının kamusal görevine ciddi zararlar verdiği, yönlendirilen bir politikanın aracı olarak sıkı bir denetime tabi tutulduğu, sansür, kapatma cezaları ve gazetecilerin tutuklanması gibi durumları da beraberinde getirmiştir (Dağlar, 2010: 9-12).

12 Eylül 1980 günü öncesinde ülkemizde yaşanan birçok önemli siyasi olay vardır. Bu olayların başında, 100'den fazla oylama yapılmasına rağmen cumhurbaşkanının seçilememiş olması gelir. Basın o dönemde bu olaya geniş bir yer ayırmıştır. Bu konuyla ilişkili olarak "Meclis Yine Havanda Su Dövdü", "Meclis Aday, Vatandaş İş Bekliyor" başlıklı pek çok haber yapılmıştır. Sadece cumhurbaşkanlığı seçimi değil, aynı zamanda erken seçim haberleri de -özellikle haziran ayında- basında bir hayli yer bulan bir diğer haberdir. Yine bu dönemde yayınlanan haberler içinde öne çıkan diğer konular: Eylemler, çatışmalar, suikastlar, firarlar, yakalama ve tutuklamalar olarak sıralanabilir (Tek, 2003: 374-377). Tek'in de belirttiği gibi (2003: 377-378), 12 Eylül öncesi basında yer alan bu konularla ilişkili olarak bazı haber başlıkları şu şekildedir:

- "Anarşi Ankara'da kasırga gibi esti/Baba ve iki oğul öldürüldü" (Hürriyet,

6 Nisan 1980)

- “Vahşet/ MHP İlçe Başkanı ile eşi ve kızı öldürüldü” (Tercüman, 3 Haziran 1980)
- “5 Kentteki olaylarda 1’i polis 6 kişi can verdi/ Bafra’da bir kahve tarandı 3 öğretmen öldürüldü” (Milliyet, 10 Temmuz 1980)
- “Dev-Sol, Dev-Yol dediler halkı ikiye böldüler” (*Hürriyet*, 5 Nisan 1980)

12 Eylül öncesindeki terör haberlerinde ölü ve yaralı sayıları iri puntolarla manşetlerde verilmiştir. Ayrıca Tek, 12 Eylül öncesi basına ilişkin değerlendirmesinde; “12 Eylül öncesinin bir diğer karakteristik haber konusu siyasi partiler arasındaki sürtüşmelerdir. Bu konu öylesine yoğun işlenmiştir ki, 12 Eylül’cülerin ‘kardeş kavgası’, ‘siyasi istikrarsızlık’ diye feveran etmesinin belgesi olarak basının boynuna asılmıştır” değerlendirmesinde bulunmuştur (Tek, 2003: 375). Anlaşılacağı üzere, 12 Eylül askeri darbe sürecini hazırlayan önemli faktörlerden biri de basının tutumu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yaşanan askeri darbenin ardından basının tutumunda ne gibi değişiklikler olduğuna bakmakta fayda vardır.

2.2.9. 12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye Basını

12 Eylül askeri darbesinin ilk önemli müdahalesi, halkın politikaya katılım hakkının kısıtlanması yönünde olmuştur. Siyasetle uğraşmak memur, öğrenci, öğretim üyeleri, sendika ve vakıflara yasaklanmış, partiler de yalnızca il ve ilçe teşkilatları ile parlamentoya mecbur bırakılmıştır. Bu yasakların halkı apolitikleştirdiğini söylemek yanlış olmaz Yaşanan bu depolitizasyon süreci basına uygulanan sansür, baskı, kapatma cezaları, tutuklamalar ve TRT’nin yayın politikaları ile de desteklenmiştir (Dağlar, 2010: 61 - 62). Askeri darbenin hemen ardından, yönetime el koymuş olan ordu, devlet kanalı olarak faaliyet gösteren TRT’ye, ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik bazı emirler göndermiştir. Gönderilen emirler şu şekilde sıralanabilir;

- Aleyhimize olmayan dış haberler verilebilir.
- Anarşiye ait hiçbir haber verilmeyecektir.
- MGK’nin sevk ve idare tarzına, yönetime ve konsey bildirileriyle, sıkıyönetim tebliğlerine karşı tutum ve olaylar verilmeyecektir.
- 14 ve 15 Eylül’de TSK’nin yönetime el koymasıyla ilgili olarak halk

arasında röportaj yapılacaktır. Röportaj yapılırken değişik semtlerde, “*daha ziyade orta yaşlılarla konuşulacak*”, yapılan röportajlar için yayına girmeden onay alınacaktır (Dağlar, 2010: 68-69).

Bu emirlerden de anlaşılacağı üzere, TSK önemli bir güç olan basına, öncelikle dönemin etkili kurumlarından olan TRT’ye müdahale ederek başlamıştır. Sonraki süreçlerde gazetelerin kapatılması, gazetecilerin tutuklanması, haberlerin yayınlanmaması veya değiştirilmesi gibi durumlar da ortaya çıkmıştır.

12 Eylül baskı rejiminin diğer darbelerden en büyük farkı, kalıcı olmayı ve halkın depolitizasyonunu amaçlamış olmasıdır (Dağlar, 2010: 70). Bu darbe döneminde ana amaç olan halkın politikadan uzaklaştırılması durumuna, TRT başta olmak üzere, yazılı basının da, bu amaç için uğraşmasına, zorlandığı görülüyor. MEGEP’ten alınan verilere göre (2008: 64) ; 12 Eylül 1980 ile 12 Mart 1984 döneminde kapatılan bazı gazetelere ilişkin sayısal veriler şöyledir;

TABLO – 1: 12 Eylül 1980 ile 12 Mart 1984 Döneminde Kapatılan Bazı Gazetelere İlişkin Sayısal Veriler

Milli Gazete	4 Kez	72 Gün
Cumhuriyet	4 Kez	41 Gün
Tercüman	2 Kez	29 Gün
Günaydın	2 Kez	17 Gün
Güneş	1 Kez	10 Gün
Milliyet	1 Kez	10 Gün
Tan	1 Kez	9 Gün
Hürriyet	2 Kez	7 Gün

Yılmaz, 12 Eylül darbesinin getirmiş olduğu basın özgürlüğü kavramını, bazı basın kuruluşlarının egemen politikaları yansıtması olarak değerlendirmiştir (Yılmaz, 1990: 9).

12 Eylül darbesinin getirmiş olduğu hukuksal yaptırımlar göz önüne

alındığında, basının ilerleyen yıllarda tekelci bir yapıya kavuşmasına neden olduğu söylenebilir. Basının holdingleşme süreci 1980 sonrası, özellikle 90'lı yıllar itibariyle, yeni liberal politikalar ile desteklenmiştir. Bu holding kuruluşları daha sonra, darbenin yarattığı derin politikaların aslında birer yeniden üreticisi olarak karşımıza çıkmıştır. Basının, bu politikaların yeniden üretim aracı olması, darbe sürecinde militarizm korkusu ile kontrol altına alınmış olmasında gizlidir (Yılmaz, 1990: 10-11). Günümüzün tekelci basınının, 1908'den beri ortaya çıkan tüm resmi sansürlerle beraber, 152 adet kanun ve kararnamelerin getirdiği yasaklayıcı hükümlere ek olarak otosansürü de içselleştirdiği görülmektedir (1990: 12).

2.2.10. 1983'ten Günümüze Türk Basın Tarihi ve Sansürler

1980 Askeri darbesinin ardından 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimle Anavatan Partisi (ANAP) tek başına iktidara gelmiş, Turgut Özal da başbakan olmuştur. Bu seçim, askeri darbe sonrası yapılan ilk demokratik seçim olarak tarihimizde yer alır (Elmas ve Kurban, 2011: 22).

ANAP'ın iktidar olmasının ardından ülkedeki 1260 aydın tarafından imzalanan bir mektup başbakan Özal'a gönderilmiştir. Gönderilen bu mektup Türkiye'de demokratik düzenin işleyişine ilişkin talepleri içermektedir. Kamusal hayatın hemen hemen her alanıyla ilgili olarak aydınların fikirlerini ifade ettiği bu mektupta ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü konusundaki şu ifadeler yer alır; "...Özgür basın, demokratik düzeni bütünleyen temel öğelerden biridir. Bunun sağlanması için, bağımsız, denetimsiz ve çok yanlı olarak toplumun kendinden haberli olması, değişik düşüncelerin özgürce yansıtılması ve her türlü eleştirinin basında yer bulması zorunludur" (Kayış ve Hürkan, 2012: 250-253).

Askeri darbe sonrasında yaşananlar, basın hürriyetinin kısıtlanması ve ihlal edilmesi durumunu ortaya çıkarmış ve kendisini aydın olarak adlandıran birçok kişiyi rahatsız etmiştir. Aydınların gönderdiği bu mektup, Özal hükümetinden sıkıyönetim uygulamalarını kaldırarak basın özgürlüğünün bağımsız ve denetimsiz hale gelmesini talep etmektedir.

2.2.10.1. 1983 Sonrası Genel Olarak Basın Özgürlüğü

ANAP'ın iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin ekonomik politikalarında değişimler başlamış, serbest piyasa ekonomisine geçişin temelleri atılmıştır (Öngen, 2017: 28). Özal'ın ekonomi kökenli bir siyasetçi olması, Türkiye'de liberal

ekonomik politikaların daha hızlı şekilde hayata geçilmesini sağlamıştır (Uluç, 2014: 108). Böylece 70’li yıllardan beri devam eden medya piyasasındaki büyüme, büyük sermaye sahiplerinin de dikkatini çekmiş, medya sektörüne dâhil olmalarını sağlamıştır (Yiğenoğlu, 1996: 50). Yaşanan bu ekonomik gelişmelerle birlikte basının sahiplik yapısı da değişmeye, dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm basının en temel görevi olan haber verme işlevini yerine getirmekte sorunlar yaşamasına sebep olmuştur (Öngen, 2017: 29).

Öte yandan, uygulanan baskı ve sansür nedeniyle de gazetelerin sahiplik yapısı değişmeye başlamıştır. 1979 yılında Abdi İpekçi’nin öldürülmesinin ardından Milliyet gazetesi Karacan ailesinden Aydın Doğan’a geçmiştir. O dönemki başlıca gazete sahiplerini, Nadir Nadi (Cumhuriyet), Dinç Bilgin (Sabah), Haldun Simavi (Hürriyet) ve Kemal Ilıcak (Tercüman) olarak sayabiliriz (Çalışlar, 2006: 24). Fakat gazetecilik kökenli olan bu aile şirketlerinin bir süre sonra büyük sermaye gruplarının dikkatini çektiği söylenebilir. Liberalleşme politikaları ile birlikte sermaye sahipleri kısa bir süre sonra medyada ana aktör olarak yer almaya başlamıştır (Öngen, 2017: 30). Gürsoy’a göre, Özal hükümetinin basın ile ilişkilerindeki ilk önemli çatlak, devlet kurumlarının küçülerek piyasalar üzerindeki etkisini azaltan politikaların eleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca devlet tarafından gazete kâğıt satışlarında uygulanan yüzde 50 oranındaki sübvansiyonun iktidar tarafından kaldırılmasıyla basın sahipleri ile Özal’ın arası gittikçe açılmıştır (Gürsoy, 2013: 117-118). Yaşanan bu olumsuz atmosferin üzerine Özal’ın medyada kendi aleyhine çıkan birçok habere karşı dava açıp, büyük miktarlarda tazminatlar aldığını söyleyebiliriz. Özal bu durumla alakalı olarak: “Türkiye’de ikibuçuk gazete kalacak. Zenginliğimi basın davalarına borçluyum. Basın davalarından 800-900 milyon kazanmışız”¹ (Yılmaz, 1999) ifadesini kullanmıştır. Demokratik ülke yönetimlerinde iktidar sahiplerinin hem medya hem de halk tarafından sansür ve otosansür uygulamalarına maruz kalmadan eleştirilebilmesi gerekmektedir. Oysa Özal’ın söylemi dolaylı olarak ifade özgürlüğünde otosansüre çanak tutabilecek niteliktedir.

1986 senesine gelindiğinde Uğur Dündar, devlet tekelinde bulunan TRT’de hazırladığı bir program öncesinde sansüre uğradığını ifade etmiştir. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi’nde yaptığı programda, hastanenin yönetim kurulu üyesi

¹ Önay Yılmaz’ın 29.06.1999 tarihinde Milliyet Gazetesi’nde yayınlanan “Biz Yapmadık Medya Yaptı” başlıklı yazısından alıntıdır.

olan Prof. Dr. Ayhan Songar'ın adının karıştığı bir takım rüşvet iddiaları konuşulmuştur. Ardından TRT bu programın yaklaşık on sekiz dakikalık kısmını yayınlamamıştır (Kayış ve Hürkan, 2012: 255). Bu durum, özellikle kamu yayıncılığı yapan ve halkın haber alma özgürlüğünün medyadaki önemli teminatlarından biri olan TRT'de ifade hürriyetine ve basın özgürlüğüne dair ciddi bir kısıtlama olduğunu göstermektedir.

ANAP iktidarı yine aynı yıl içinde, basını ilgilendiren ve 1927'den beri yürürlükte olan Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapmıştır. Yapılan değişikliklerle Kanun'un amacı, "18 yaşından küçüklerin maneviyatın üzerinde muzır tesir yapacağı anlaşılan mevkute ve mevkute tanımına girmeyen diğer basılmış eserleri denetlemek" olarak belirlenmiştir. Bu denetim işi başbakanlık bünyesindeki bir kurul tarafından yapılacaktır. 10 üyenin bulunduğu bu kurulda, Adalet Bakanlığı'ndan, İçişleri Bakanlığı'ndan, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan, Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nden, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan üyeler mevcuttur. Kurulun sakıncalı gördüğü yayınlar 'küçüklere zararlıdır' ibaresi ile satışa sunulacaktır (Kayış ve Hürkan, 2012: 259). Basın üzerindeki baskı unsurlarından biri olan bu yasal düzenlemenin, muhafazakâr yapıdaki kitlelerden oy alabilmek adına yapıldığını daha sonra Turgut Özal da kabul etmiştir (Uluç, 2014: 131). Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, iktidar politikaları basını olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilmektedir.

90'lı yıllara gelindiğinde ise Türk basın tarihi açısından cinayetlerin yaşandığı ve basın çalışanları üzerindeki baskının sadece gazete patronları ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. Bu dönemde çok farklı medya kuruluşlarında çalışan gazeteciler suikast ve saldırılarda hayatını kaybetmiştir. 90'lı yıllarda öldürülen gazetecilerden bazılarını Çetin Emeç, Turan Dursun, Musa Anter, Uğur Mumcu ve Metin Göktepe olarak sıralamak mümkündür.

1991 yılında Aydın Boysan, Hürriyet gazetesinde, Venedik tarihinde 900 yıl varlığını sürdüren anayasa ile ülkemizdeki anayasayı karşılaştıran bir yazı yazar. Yazının başlığı "Dayanıklı Bir Anayasa"dır. Yazının içeriğinde Özal hükümetini de eleştiren Boysan, bir hafta sonra kendisine hiçbir şey söylenmeden gazeteden kovulduğunu ve yazılarının yayından kaldırıldığını söyler (Kayış ve Hürkan, 2012: 260-261). Özellikle liberal ekonomik politikalarla beraber artmaya başlayan medya patronluğunun (Çığ, 2018: 4) ilk yansımaları, özellikle 2000'li yılların başından

itibaren toplu işten çıkarmalar (TGC, 2003) ve haberlere sansür uygulamaları şeklinde görülmektedir. Aydın Boysan'ın işten çıkarılma biçimi buna örnek olarak gösterilebilir.

90'lı yıllarda basına uygulanan baskılar sadece medya patronluğu seviyesinde olmamış, uygulanan Olağanüstü Hal dönemlerinde (OHAL) de devlet eliyle sansürler uygulanmıştır. Özal hükümeti döneminde, 1987 yılından başlayan OHAL ilanı 2000'li yılların başına kadar devam etmiş (BBC Türkçe, 2016), özellikle Kürt halkının yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki basın çalışanları tutuklanmış, suikastlarla öldürülmüş, yayınlar da toplatılmış, 1991 yılında 53, 1992 yılında 56 gazeteci emniyet görevlilerinin saldırısına uğramıştır (Tamer, 2014).

Medya ekonomisindeki bu dönüşümle, 2000'li yılların başında gazetecilikten gelen aile şirketleri tek tek basını terk etmeye başlar. Ardından ortaya çıkan medya gruplarından en etkilileri şu şekilde sayılabilir; Doğan Grubu (Hürriyet, Milliyet ve Posta), Ciner Grubu (ATV ve Sabah Gazetesi) ve Show Tv, Sky Türk ve Akşam Gazetesi sahibi olan Karamehmet Grubu (Çalışlar, 2006: 24). Fakat aradan geçen yaklaşık on yıllık zaman diliminde, bu medya grubu sahiplerinin yeniden el değiştirdiğini görebiliriz. 2019 yılının başından itibaren ana akım medya gruplarındaki sahiplik yapısına ait verilere göre; Hürriyet, Milliyet, Posta ve Vatan gazeteleri Yıldırım Demirören'in sahibi olduğu Demirören Medya Grubu'na, Sabah, Takvim, Fotomaç, Yeni Asır gazeteleri ise Orhan Cemal Kalyoncu'nun sahibi olduğu Turkuvaz Medya Grubu'na aittir. Ayrıca bu medya gruplarının sadece geleneksel medya sahibi olmadığını, aynı zamanda televizyon kanallarının da bulunduğu söylenebilir.

Türkiye'nin yakın tarihindeki en büyük medya patronlarından biri olan Aydın Doğan, özellikle son 30 yılda meydana gelen medya sahiplik yapısındaki değişimi gazeteci Merdan Yanardağ'a şu şekilde ifade etmiştir;

“Bak dostum, güzel kardeşim, dünyanın hiçbir yerinde artık yalnız gazete sahipleri kalmadı. Artık dünyada medya grupları aynı zamanda büyük sanayi kurumları halindeler. İtalya'nın en büyük sanayi grubu FIAT, İtalya'nın en büyük gazete gruplarından birinin de sahibidir. Fransa'da da öyledir... Figaro Gazetesi'nin sahibi bir uçak şirkettir” (Yanardağ, 2016: 100).

Aydın Doğan ile yapılan bu röportajda bulunan gazeteci Emin Çölaşan ise

Doğan'a, bir gün kendisine "iktidar aleyhine yazı yazma!" dediğini söyler, Doğan, Çölaşan'a cevap olarak şunları söyler; "...Ben sana diyorum ki, kardeşim her gün aynı şeyleri yazma. Bıktım senin elinden..." (Yanardağ, 2016: 101).

Aydın Doğan bu açıklamasıyla Emin Çölaşan'ın yazılarından dolayı zaman zaman gazetenin ceza yediğini (Yanardağ, 2016: 100) ve kendisine bu yüzden başka konularda yazmasını önerdiğini söyleyerek 'basın özgürlüğü' konusundaki fikrini açıkça beyan etmiştir. Doğan, gazete sahibinin çalışana karışma yetkisi olduğunu düşünmektedir. Medya patronu açısından bakıldığında da gazeteye para cezası kesilmesi hayli sorunlu bir yasal düzenlemedir. Yaşananlar karşısında ifade özgürlüğü sınırları ile basın özgürlüğü sınırlarının hem çalışanlar hem de medya sahipleri tarafından farklı yorumlandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu duruma örnek olarak, gazeteci Emin Çölaşan 2007 yılında işine son verilmesi durumunu "Kovulduk Ey Halkım Unutma Bizi" isimli kitabında açıklarken, o dönem Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni olan Ertuğrul Özkök'ün kendisine şunları söylediğini belirtmiştir: "Rahatımıza bakalım şu dünyada be. Bize ne yolsuzluktan, siyasetten. Millet bıkmış artık bunlardan. Bunları okumak istemiyor" (Kayış ve Hürkan, 2012: 297). Özkök'ün Çölaşan'a söylediği bu cümleler, basın ahlakı ile gazetecinin görev ve sorumluluklarının zaman zaman görmezden gelinabileceği anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla Özkök, otosansürün gazetecilikte var olabileceğini ifade etmektedir.

Türkiye, sıkıntılarla geçen 80 ve 90'lı yılları atlattıktan sonra 3 Kasım 2002'de yakın tarihin en önemli genel seçimlerinden birisini gerçekleştirmiştir. Bu seçimle birlikte Ak Parti çok partili hayata geçildiğinden bu yana, Türkiye'de en uzun süre iktidarda kalan parti olmuştur.

2004 yılında yapılan yerel seçim sonrasında basındaki Ak Parti'ye karşı muhalif sesler daha yoğun çıkmaya başlamış, özellikle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın basın ile arası açılmaya başlamıştır. Bu sebeple Türkiye'nin en büyük medya şirketi olan Doğan Grubu ağır vergi yaptırımlarıyla küçülmeye zorlanmıştır. Bunun yanı sıra siyasi iktidar kendi medyasını da yaratabilmek için uğraşmıştır (Sözeri, 2015: 12). Bu bağlamda atılan ilk önemli adım, 2007 yılında, iktidara yakın olan Çalık Grubu'nun devlet kredileriyle başta Sabah gazetesi olmak üzere Dinç Bilgin'in TMSF'ye devredilen gazeteleri satın almasıdır (2015: 12). İktidarın kendi medyasını yaratma sürecinin ikinci önemli adımı da Demirören Grubunun Vatan ve Milliyet gazetelerini satın almasıdır (2015: 12). Ana akım medya gruplarının bu

yapısal dönüşümü ile muhalif basın kuruluşlarının ciddi sorunlar yaşadığını söylemek mümkündür. Herman ve Chomsky (1998: 21- 24) iktidarların medyayı birer propaganda aracı olarak kullandığını ifade etmiş, büyük sermaye sahiplerinin medya sektörüne girişini, propaganda modelinin uygulanmasındaki önemli unsurlar olarak görmüştür. Büyük sermaye sahiplerinin medya sektörüne girişinin bazı sebepleri vardır bunları şöyle sıralamak mümkündür; medya sahiplerinin toplumda ve siyasiler arasında itibar görmesi, medya gücü ile devletten önemli ihalelerin alınabilmesi, medyanın bir pazarlama mecrası olarak kullanılabilmesi ve bankalardan kredi temininin daha kolay olması (Akt. Öngen, 2017: 30-31). Anlaşılacağı üzere, ülkemizdeki büyük medya patronlarının ana amacı, ‘özgür basın’ yaratmaktan ziyade ticari bir mekanizma yaratmaktır. Öte yandan medya; varlığı, gücü ve özgürlüğü itibariyle ülkelerde zaman zaman hükümetler yıkmış, hükümetler kurmuştur. Oysa Türkiye’deki medya grupları, siyasi iktidarın istediğini yapan bir güç konumundadır (Emre, 2008). Dolayısıyla Türkiye’deki ana akım medya grupları dışında kalan muhalif basın kuruluşlarının iktidar baskısı altında olduğu genel bir varsayımdır.

Gazetecileri Koruma Komitesi’nin (CJI) 2012 yılında yaptığı kapsamlı araştırma sonucunda Türkiye’de en az 76 gazetecinin tutuklu olduğunu ve bunların neredeyse tamamının ‘devlete karşı işlenmiş olan suçlardan’ dolayı hapiste olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 2011 sonu itibariyle Türkiye’de, hakkında dava açılmış olan gazeteci sayısının 3.000 ila 5.000 arasında olduğu düşünülmektedir (Türkiye’nin Basın Özgürlüğü Krizi, 2012: 8). Bu bağlamda, gazeteci Mehmet Ali Birand yargı kurumlarının Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın konuşmalarından etkilenerek karar verdiğini iddia etmiş, bunu şu sözleriyle ifade etmiştir: “Ne zaman hükümet sertleşmeye, başbakan konuşmalarında katı bir üslup kullanmaya başlasa yargı da sertleşiyor” (Türkiye’nin Basın Özgürlüğü Krizi, 2012: 12). Bu bakımdan hem Birand’ın söyledikleri hem de hakkında dava açılan gazeteciler ile hapisteki gazetecilerin sayısındaki oran, ülkemizdeki gazetecilik mesleğinde otosansür olgusunun yoğun olarak yaşanmasına neden olabilmektedir.

Ak Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, başbakan olarak iktidarda olduğu süre boyunca kendisine hakaret ettikleri gerekçesiyle; Cumhuriyet, Yeniçağ, Güneş, Radikal ve Evrensel gazeteleri ile Oktay Ekşi, Bekir Coşkun, Yıldırım Türker, Erbil Tuşalp, Can Ataklı, Nuray Mert ve Altemur Kılıç başta olmak üzere birçok yazara dava açmıştır (Kayış ve Hürkan, 2012: 291).

Tüm bunların yanı sıra, Türkiye siyasi tarihinde önemli bir yeri olan ve Ak

Parti iktidarı döneminde yaşanan vahim olaylardan biri de 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimidir. Genelkurmay Başkanlığı verilerine göre, 15 Temmuz 2016 gecesi TSK içindeki bazı grupların (FETÖ) ülkede darbe yapmak amacıyla, 8 binden fazla askeri görevlendirdiği, 35 uçak, 37 helikopter, 74 tank, 246 zırhlı araç ve 4 bine yakın hafif silah kullandığı tespit edildiği (CNN Türk, 2017) söylenmiştir. Birden fazla defa askeri darbe görmüş olan Türkiye Cumhuriyeti bu darbe girişimine birtakım önlemler alarak karşı koyabilmiş, ülkenin her yerinde OHAL ilan edilmiştir. Bu OHAL döneminde gerek kamu kurumu çalışanları, gerekse de özel sektör çalışanları cezalar alarak görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Yine bu dönem içinde basın özgürlüğü konusunda da bazı kısıtlamalar ve sansür uygulamalarına gidilmiştir.

15 Temmuz 2016'daki bu darbe girişiminin ardından 21 Temmuz 2016 tarihinde anayasanın 120. maddesi uyarınca, 3 ay sürecek olan dönemin ilk olağanüstü hali (OHAL) ilan edilmiş, alınan bu karar gece saat 02.00'de Resmi Gazete 'de yayımlanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 2016). İlan edilen ilk OHAL'in ardından, 19 Nisan 2017 tarihinde 3. kez uzatılma kararı alınmıştır (Sözcü Gazetesi, 2017).

2.2.10.2. 2016, 2017 ve 2018 Yıllarında Basın Özgürlüğü

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi sonrasında uygulanan ve uzun süre devam eden olağanüstü hal döneminin BBC Türkçe'nin internet sitesinde yayımlanan verilerine göre; 155 Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 155 basın kuruluşu kapatılmış (BBC Türkçe, 2017), 12 televizyon ve 10 radyo ise KHK'ların verdiği yetki ile bakan emri üzerine kapatılmış (Cumhuriyet, 2017), P24 Bağımsız Gazetecilik Platformunun 16 Aralık 2017 tarihinde yayınladığı verilere göre; 121 gazeteci OHAL sırasında tutuklanmıştır (P24, 2017).

1960'tan bu yana gazetecilik yapan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) Başkanı Turgay Olcayto yaşanan OHAL dönemine ilişkin şunları söylemiştir, “*Ben bu kadar kısıtlayan, bu kadar zorlu bir dönem yaşamadım. Bu sloganı sıklıkla kullanıyoruz, gerçekten çok doğru bir slogan: Gazetecilik suç değil*” (Deutsche Welle, 2016).

Bianet haber sitesinde yer alan, 21 Temmuz ile 31 Aralık 2016 tarihleri arasında uygulanan olağanüstü hal kapsamında kapatılan haber ajansları, gazete, dergi, televizyon kanalı ve radyolara ilişkin veriler Tablo-2'deki gibidir (Bianet, 2017);

TABLO – 2: OHAL Döneminde (2016-2017) Kapatılan Haber Ajansları, Gazete, Dergi, Televizyon Kanalı Ve Radyolara İlişkin Veriler (Bianet, 2017)

668 sayılı KHK ekindeki listede yer alarak kapatılan haber Ajansları (3)	
Cihan Haber Ajansı	
SEM Haber Ajansı,	
675 sayılı KHK ekindeki listede yer alarak kapatılan haber Ajansları (2)	
Dicle Haber Ajansı	
668 sayılı KHK ekindeki listede yer alarak kapatılan gazeteler (45)	
Adana Haber Gazetesi	Batman Postası Gazetesi
Adana Medya Gazetesi	Batman Doğuş Gazetesi
Akdeniz Türk Gazetesi	Bingöl Olay Gazetesi (kapatma kararı kaldırıldı) KHK 675
Şuhut'un Sesi Gazetesi	İrade Gazetesi
Kurtuluş Gazetesi (kapatma kararı kaldırıldı) KHK 675	İskenderun Olay Gazetesi
Lider Gazetesi (kapatma kararı kaldırıldı)	Ekonomi

İscehisar Durum Gazetesi (kapatma kararı kaldırıldı) KHK 675	Ege'de Son Söz Gazetesi (kapatma kararı kaldırıldı) KHK 675
Türkeli Gazetesi	Demokrat Gebze Gazetesi
Antalya Gazetesi	Kocaeli Manşet
Yerel Bakış Gazetesi	Bizim Kocaeli
Nazar	Haber Kütahya Gazetesi
Batman Gazetesi	Gediz Gazetesi
Son Nokta Gazetesi	Zafer Gazetesi
Merkür Haber Gazetesi	Hisar Gazetesi
Millet Gazetesi	Turgutlu Havadis Gazetesi
Bugün Gazetesi	Milas Feza Gazetesi
Meydan Gazetesi	Türkiye'de Yeni Yıldız Gazetesi
Özgür Düşünce Gazetesi	Hakikat Gazetesi (kapatma kararı kaldırıldı)- KHK 675
Taraf Gazetesi	Urfa Haber Ajansı Gazetesi
Yarına Bakış Gazetesi	Ajans 11 Gazetesi
Yeni Hayat Gazetesi	Yeni Emek Gazetesi
Zaman Gazetesi	Banaz Postası Gazetesi
Today's Zaman Gazetesi	
675 sayılı KHK ekindeki listede yer alarak kapatılan gazeteler (10)	

Özgür Gündem Gazetesi	Batman Çağdaş Gazetesi
Azadiya Welat Gazetesi	Cizre Postası Gazetesi
Yüksekova Haber Gazetesi	Güney Express Gazetesi
İdil Haber Gazetesi	Kızıltepe'nin Sesi Gazetesi
Urfanatik Gazetesi	Prestij Haber Gazetesi
677 sayılı KHK ile kapatılan gazeteler (7)	
Express Gazetesi	Dağyeli Gazetesi
Türkiye Manşet	Akis Gazetesi
İpekyolu Gazetesi	Yedigün Gazetesi
Son Dakika Gazetesi	

668 sayılı KHK ekindeki listede yer alarak kapatılan dergiler (14)	
Akademik Araştırmalar Dergisi	
Aksiyon, Asya Pasifik (PASİAD) Dergisi	
Bisiklet Çocuk Dergisi	
Diyalog Avrasya Dergisi	
Gül Yaprığı Dergisi	
Nokta	
Sızıntı	

Ekolife Dergisi
Ekoloji Dergisi
Fountain Dergisi
Gonca Dergisi
Yağmur Dergisi
Yeni Ümit
Zirve Dergisi
675 sayılı KHK ekindeki listede yer alarak kapatılan dergiler (3)
Özgürlük Dünyası Dergisi
Tiroj Dergisi
Evrensel Kültür Dergisi
677 sayılı KHK ekindeki listede yer alarak kapatılan dergiler (1)
Haberexen Dergisi

OHAL uygulamaları sonrası Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün ülkemizdeki temsilcisi olan Erol Önderoğlu 2016 Dünya Basın Özgürlüğü Listesinde Türkiye'nin 151. sıraya kadar gerilediğini ifade ederek, 15 Temmuz öncesi tutuklu gazeteci sayısının 30 olduğunu fakat OHAL sonrasında bu sayının 120'yi aştığını ifade etmiştir (Haberdar, 2017).

Gazete Duvar'm haberine göre, milletvekili Utku Çakırözer Aralık 2018'de, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün 2018 yılı Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu'nda, Türkiye'nin 180 ülke arasından 157. sırada bulunduğunu ve 2018

yılındaki tutuklu gazeteci sayısının 142 olduğunu ve yine aynı yıl içinde toplam 105 gazetecinin de hâkim karşısına çıktığını belirtmiştir (Gazete Duvar, 2018).

Görüldüğü üzere basında sansür gerek Cumhuriyet öncesi gerekse Cumhuriyet sonrasında hiçbir zaman azalma göstermemiş darbe dönemleri ve OHAL uygulamaları sırasında da basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar doruk noktasına ulaşmıştır.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından, Freedom House'un 2017 yılında yayınladığı Türkiye raporunda, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün (BYEGM) ayrımcı bir akreditasyon sistemi uyguladığına, 2016 yılında yaklaşık 800 gazetecinin basın kartının iptal edildiğine, ayrıca Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) ile Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın (TGS) BYEGM bünyesinde bulunan basın kartı komisyonundan çekildiğine yer verilmiştir (Freedom House, 2017). Türkiye'nin uluslararası arenada ekonomik ve siyasi iş birliği içinde olduğu önemli yapılardan biri de Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği aday ülke statüsünde olan Türkiye'nin her yıl ilerleme raporunu açıklamaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan son ilerleme raporu 29.05.2019 tarihinde açıklanmıştır. Bu raporun önemli maddelerinden bir tanesi de ifade özgürlüğü konusundaki kısıtlamalar hakkındadır. Açıklanan rapora göre, Türkiye'de ifade özgürlüğü ve diğer bazı insan haklarının ihlal edildiği vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu İlerleme Raporu, 2018). Freedom House'un 2018 yılında açıkladığı Özgürlükler Raporu'nda ise, Türkiye siyasi ve bireysel özgürlükler kapsamında 'özgür olmayan ülkeler' sınıfına gerilemiştir (BBC Türkçe, 2018). Bunun yanı sıra, TGS'nin 13.06.2019 günü itibarıyla açıkladığı raporda 137 medya çalışanın tutuklu olduğu belirtilmiştir (TGS, 2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİ VE AİHM'İN İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ KARARLARI

3.1. Genel Olarak Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü

Yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal çekişmeler ülkelerin iktidar sahiplerini belirlemektedir. İktidarların da ülkelerin hukuksal mevzuatını belirlediği söylenebilir (Kalender, 2017: 25). Bu bağlamda ülkemizin yasal mevzuatında düzenlenmiş olan ifade özgürlüğünün iktidar sahipleri ve yargı mekanizması tarafından nasıl ele alınıp yorumlandığına bakmakta fayda vardır.

Türkiye’de ifade özgürlüğünün tarihsel gelişimini incelediğimizde karşımıza ilk olarak 1839 yılında Gülhane Parkı’nda okunarak ilan edilen Tanzimat Fermanı çıkmaktadır. Tanzimat Fermanı’ndan Demokrat Parti iktidarına kadar geçen süreçte, basın genellikle siyasi iktidarlar ve hükümetler ile barışçıl bir çizgide ilerlediği, fakat 1961 Anayasası ile ifade özgürlüğü kavramının yeniden tartışılmaya başlandığı görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki yaklaşık 20 yıllık süre içinde hükümetlerin programında ifade özgürlüğü ile ilgili bir çalışma bulunmadığı söylenebilir. İlk ciddi çalışma 1946 yılında CHP hükümeti tarafından yapılmıştır. Fakat düşünce özgürlüğünün Anayasamızdaki yeri bu tarihten öncesine, 1924 yılına dayanmaktadır. 1924 Anayasası’nın 70.maddesinde şu tanım bulunmaktaydı; “Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarındandır” (TC Anayasası, 1924: Mad. 70).

1924 Anayasası’nın düşünce özgürlüğü ile ilgili bu maddesi, geçen zaman içinde değişikliklere uğramış, ülkemizin ‘liberal anayasası’ (Türkiye’de İfade Özgürlüğünün Önündeki Yasal Engeller Raporu: 6-7) olarak görülen, 1961 Anayasası’nda yer alan ‘düşünce hürriyeti’ maddesinde; “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir” şeklinde düzenlenmiştir.

Burada en önemli farkın ‘Türklerin en tabi haklarındanır’ ifadesinin çıkarılması olduğu söylenebilir.

İfade özgürlüğü konusuna ülkemizin hukuksal düzenlemelerinin nasıl bir tanımlama getirdiğini yorumlayabilmek adına Anayasa Mahkemesi’nin (AYM) 1963 tarihli kararına bakmakta fayda vardır. Bu karara göre:

“...Öte yandan düşünce ve kanaat hürriyetini tamamlayan ve onun kullanılmasını sağlayan basın hürriyeti de düşünce ve kanaat hürriyeti gibi mutlak ve sınırsız bir hürriyet değildir. Anayasamız, 22. maddesiyle basın hürriyetinin millî güvenliği ve genel ahlâkı korumak, kişilerin şeref, haysiyet ve haklarına tecavüzü suç işlemeye kışkırtmayı önlemek maksadıyla sınırlanabileceğini kabul ettiği gibi, gerekli hallerde gazete ve dergilerin toplatılmasına da cevaz vermiştir. Geniş halk kitlelerinin düşünce ve kanaatleri üzerinde etki yapan basının hür olması, toplumun huzur ve selâmetini ve Devletin güvenliğini ihlâl edecek mahiyetteki beyanların ve yazıların cezasız bırakılması demek değil, sadece basının önceden kayıtlama ve kısıntıya tabi tutulmaması demektir” (AYM, Karar T. 08.04.1963).

Anayasa Mahkemesi’nin 8 Nisan 1963 tarihli bu kararında basın özgürlüğünün yargı kurumları tarafından gerekli görüldüğü durumlarda sınırlandırılabilirliği anlamı çıkmaktadır. Düşünce özgürlüğü ile basın özgürlüğü arasında bazı farklılıklar olduğuna, basının toplumun kanaatini etkileme gücü olduğundan sınırsız bir özgürlüğe sahip olmadığına vurgu yapılmıştır. Ayrıca kararda basın özgürlüğü tanımının, önceden kayıtlama ve kısıntıya tabi tutulmaması şeklinde yorumlanması da bu özgürlüğün dar bir çerçevede ele alındığını göstermektedir.

Yakın tarihe geldiğimizde ise, Türkiye Gazeteciler Sendikası’nın (TGS) 72 gazetecinin hapiste olduğunu ve bunun basın özgürlüğüne vurulan bir darbe olduğunu açıklamasının ardından, 2011 yılında Adalet Bakanlığı’nın tutuklu gazeteciler hakkında yaptığı basın açıklamasında şu ifadeler yer almaktadır;

“Hakkında dava açılan veya mahkûmiyet kararı verilen 36 kişiden sadece 4’ü’ nün basın yoluyla işlenen suçlar arasında sayılabilecek olan “terör örgütünün propagandasını yapmak” suçundan dolayı cezaevindedir. Diğer 32 tutuklu ve hükümlünün cezaevinde bulunmalarının gazetecilik faaliyetiyle bir ilgisi yoktur. Haklarındaki soruşturmalar devam eden 27 kişiyle ilgili olarak ise, soruşturmanın gizli yürütülmesi nedeniyle, bu kişilerin hangi suç ve eylemlerden dolayı tutuklandıkları ancak iddianame

hazırlanırken açık bir şekilde görülebilecektir.” (Hürriyet Gazetesi, 2011).

Adalet Bakanlığı'nın bazı gazetecilerin 'terör örgütü üyeliği ve terör propagandası yapmak' suçlarından hapsedildiği açıklamasını, sansür kavramı çerçevesinde ele alan TGS İzmir Şube Başkanı Halil Hüner şu şekilde yorumlamıştır;

“... Çünkü kurum ve kavramlar devreye girdiğinde 'milli güvenlik', 'Devleti Ali menfaatleri' gibi söylemler bilginin karartılmasına, kirlenmesine yol açabiliyor. Çağ dışı kalması gereken sansür ve otosansür uygulamaları, ne yazık ki teknolojinin yardımıyla günümüzde farklı biçimlerde varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de devlet-medya ilişkileri gerek 2005 yılında yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanunu (TCK), gerekse 2006 yılında Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişikliklerden kaynaklı ciddi sorunlar bulunmaktadır. TCK'da basın ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan 27 hüküm bulunmaktadır. Bunların arasında özellikle 'hakaret' başlıklı 125'inci, 'gizliliğin ihlali' başlıklı 285'inci ve 'adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs' başlıklı 288'inci maddeler, gazeteciler hakkında mâhkumiyet kararları verilmesinde ön sırayı almaktadır. Terörle Mücadele Kanunu'nda ise özellikle 6 ve 7'inci maddeler gazeteciler aleyhine yoğun olarak kullanılmaktadır. 15 Temmuz 2016'da darbe girişiminin ardından 21 Temmuz'da ilan edilen ve yedi defa üçer aylığına uzatılan olağanüstü hal (OHAL) döneminde 110 medya kuruluşu kapatıldı. 889 gazetecinin sarı basın kartı iptal edildi. 3 binin üzerinde basın emekçisi işten çıkartıldı.”

Hüner, sürece ilişkin yorumlarında; gazetecilerin yargılanması söz konusu olduğunda ülke mahkemelerinin güvenilirliğini kaybettiğini ifade etmiştir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında ele aldığımızda, Türkiye'deki gazetecilerin icra ettikleri meslek itibarıyla bazı hukuki sorumlulukları olduğu ve bu hukuki sorumluluklara da 5187 Sayılı Basın Kanunu'nda yer verildiği görülmektedir. Basın Kanunu'nun 11, 13, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 27 ve 28.maddelerinde gazetecinin hangi durumlarda cezai işleme tabi tutulacağı belirtilmiştir (Basın Kanunu, 2004).

Bununla birlikte 2016 - 2018 yılları arasında ülkemizde yaşanan Olağanüstü Hal kapsamında çıkan Kanun Hükmünde Kararname'ler (KHK) ile 178 medya kuruluşunun 'terör örgütü propagandası yaptığı' gerekçesiyle kapatıldığı, bunlardan sadece 9 tanesinin kapatma kararının kaldırıldığı bilinmektedir (Bianet, 2017).

Görüldüğü gibi, basın çalışanlarının sadece Basın Kanunu'nda yer alan suçlardan değil, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. maddesinde belirtilen 'açıklama ve yayınlama' başlığı altında yer alan hükümlerle, 7. madde de yer alan 'terör örgütleri' başlığı altındaki hükümlerle ilişkili olarak da hukuki yaptırımlara tabi olabilecekleri belirtilmiştir. Maddeler, kanun koyucu tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Madde 6 – İsim ve kimlik belirterek veya belirtmeyerek kime yönelik olduğunun anlaşılmasını sağlayacak surette kişilere karşı terör örgütleri tarafından suç işleneceğini veya terörle mücadelede görev almış kamu görevlilerinin hüviyetlerini açıklayanlar veya yayımlayanlar veya bu yolla kişileri hedef gösterenler bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Terör örgütlerinin; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösteren veya öven ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik eden bildiri veya açıklamalarını basanlar veya yayımlayanlar bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

“Madde 7 – Cebir ve şiddet kullanılarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemleriyle, 1 inci maddede belirtilen amaçlara yönelik olarak suç işlemek üzere, terör örgütü kuranlar, yönetenler ile bu örgüte üye olanlar Türk Ceza Kanununun 314 üncü maddesi hükümlerine göre cezalandırılır. Örgütün faaliyetini düzenleyenler de örgütün yöneticisi olarak cezalandırılır.

Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca, basın ve yayın organlarının suçun işlenmesine iştirak etmemiş olan yayın sorumluları hakkında da bin günden beş bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur. Aşağıdaki fiil ve davranışlar da bu fıkra hükümlerine göre cezalandırılır:

Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında gerçekleşmese dahi, terör örgütünün üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde;

1. Örgüte ait amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması,
2. Slogan atılması,
3. Ses cihazları ile yayın yapılması,

4. Terör örgütüne ait amblem, resim veya işaretlerin üzerinde bulunduğu üniformanın giyilmesi.”

Terör örgütü propagandası yapan veya terörü öven açıklamalarda bulunan basın çalışanları da 3173 sayılı kanunun 6. ve 7.maddesine göre yargılanabilir, kendilerine cezai yaptırım uygulanabilir” (TCK, 2004).

1961 yılında yürürlüğe giren Anayasa ile ülkemizde Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasına karar verilmiştir. AYM'nin kuruluşu, görev ve yetkileri ile çalışma şekli hakkındaki düzenlemeler, aynı Anayasa'nın 145 ila 152. maddeleri ile 44 sayılı AYM'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile belirlenmiştir. 1961 yılından bu yana Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş, görev ve yetkileri hususundaki maddelere; 1982, 2010 ve 2017 yıllarında yapılan anayasa değişikliklerinde yeni düzenlemeler getirilmiştir. 2018 yılı itibariyle 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkileri ile çalışma şekli düzenlenmiştir.

AYM'nin esas rolü, devlet kurumlarının, özelliklede yargı kurumlarının, anayasa ile olan bağlılığını teminat altına almak ve kişilerin anayasa ile güvence altına alınmış olan haklarının devlet kurumları tarafından zarara uğratıldığı durumları düzeltmek veya yeniden yorumlayıp karara bağlamaktır. Devletin varoluş itibariyle zaman zaman anayasaya aykırı davrandığı durumların var olabileceğinin farkında olunması AYM'ye olan ihtiyacı doğurmaktadır (Sunay, 2002: 8). Çalışmaya konu olan ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü hakkında ülkemiz yerel mahkemelerinin verdiği kimi kararların, Anayasa Mahkemesi tarafından farklı yorumlandığı görülmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.maddesinde yer alan ifade özgürlüğü kavramı, basın özgürlüğü kavramını da kapsamaktadır. Düşünceyi açıklama hürriyeti, hem Anayasa'mızın hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortak koruma alanı olduğu için bu hürriyetin ihlal edildiği durumlarda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı da bulunmaktadır. Dolayısıyla basın özgürlüğü hakkında yapılan ihlallerin de Anayasa Mahkemesi'nde karara bağlandığı durumlar mevcuttur.

Ülkemizde ifade özgürlüğüne ilişkin mahkeme kararları da konumuz açısından önemli yer teşkil etmektedir. Bu bağlamda aşağıda bazı AYM kararları örnek olarak alınmıştır.

3.2. Anayasa Mahkemesinin İfade Özgürlüğü Kararlarından Örnekler

3.2.1. Baskın Oran Kararı

Agos gazetesi yazarlarından Baskın Oran, İnsan Hakları Danışma Kurulu Üyesi olduğu dönemde yayımlanan Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu'nun² (2004) ardından ölüm tehditleri aldığını ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi de Baskın Oran'a tehditleri yönelten kişilerin yargılanma sürecini incelemiş, 18 Nisan 2018 tarihli kararında; yapılan yargılamanın kişinin ifade özgürlüğü hakkı ile Anayasa ile güvence altına alınan 'yaşam hakkının' ihlal edildiğine hükmetmiş. Baskın Oran'a 27 Bin TL manevi tazminat ödenmesine karar vermiştir (Başvuru Numarası: 2014/4645).

Baskın Oran Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararın ardından şu açıklamaları yapmıştır:

“Şu anda Türkiye'de hukuk tamamen sıfırlanmış vaziyette. Hiçbir ülke böyle devam edemez. Bir yerlerden patlak verir. Bu vaziyet, anayasa ve yasalardaki bütün kesin hükümlere rağmen, OHAL döneminde ilk defa AYM kararlarıyla başladı. Şimdi aynı AYM, 2004'ten beri süregelen hukuksuzluğu kesintiye uğratan fevkalade önemli bir karar vermiş bulunuyor. Umuyoruz, bu karar, sözünü ettiğim patlak vermenin işaret fişeğidir. Böyle ise, AYM hukuk tarihimizde iyi anılacaktır”(AGOS Gazetesi, 2018).

Yukarıda bahsi geçen karar göz önünde bulundurulduğunda, Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu'nun hazırlanmasında gazeteci kimliği ile Baskın Oran'ın da katkısının olduğu anlaşılmaktadır. Bu raporu hazırlayan kişi veya kişilere yönelik tehditler ifade özgürlüğüne vurulacak bir darbe niteliğindedir. Bu kararın çalışmada örnek olarak gösterilmesinin önemli sebeplerinden biri de Baskın Oran'ın gazeteci kimliği ile bahsi geçen davada yer almasıdır.

3.2.2. Orhan Pala Kararı

Bir başka karar ise, internet gazetesinde yazdığı bir haberden ötürü hakkında hapis cezası verilmiş olan Orhan Pala hakkındadır (B.no:2014/2983 – Karar Tarihi: 15.2.2017). Orhan Pala'nın Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurunun konusu şu

² Rapor metni için bkz. <http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/azinlik-haklari-ve-kulturel-haklar-raporu>

şekilde açıklanmıştır; “Başvuru İnternet’te yayın yapan bir haber sitesinin genel yayın yönetmeninin yayımlanan bir haber nedeniyle cezalandırılmasının basın özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasına ilişkindir.”

Orhan Pala www.borsagundem.com haber sitesinin genel yayın yönetmeni olarak görev yaptığı sırada “Dolandırıcılıktan Yargılanıyorlar” başlıklı haberinden ötürü hakkında hapis cezası verilmiştir. Yayınlanmış olan haberde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem gören bir dizi şirketin bazı ortaklarının daha önce manipülasyon suçundan ve Sermaye Piyasası Kanunu’na muhalefet ve dolandırıcılıktan yargılandıkları yer almaktadır.

Konuya ilişkin, Avukat Baran Doğan’ın kendi internet sitesinde, ifade özgürlüğü ile ilgili olarak yazdığı notlardan birisi de Orhan Pala hakkında verilen kararla ilgilidir. Doğan sitesinde bu dava ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

“Kamuoyunu yakında ilgilendiren bir haberde, bu haberi duyan gazetecinin bir savcı gibi haberin doğruluğunu kanıtlamakla yükümlü değildir. Kişilik haklarının zedelendiğini ileri süren kişinin genel mahkemelerde dava açma yoluna gidebilir. Başvurucuya, internet gazeteciliği üzerinde; borsada işlem gören şirket yöneticileri hakkında, çok sayıda suçtan dolayı davalar açılmış olduğu yönünde haberler yayınlamış olması nedeniyle hapis cezası verilmiş olması ve verilen hapis cezası ile ilgili olarak, Hükümün açıklanmasının geri bırakılmış olması, Anayasanın 26 ve 28 maddelerinde düzenlenen düşünce ve kanaat özgürlüğü hakkının ihlali niteliğindedir.” (Orhan Pala kararı. B.No:2014/2983).

AYM’nin bu kararında da bahsedildiği gibi, gazetecinin herhangi bir haberin doğruluğunu ispatlama yükümlülüğü olmadığını söyleyebiliriz.

3.2.3. Ertan Yürek Kararı

Anayasa Mahkemesi’nin 22.03.2018 tarihinde ifade özgürlüğü kapsamında ele aldığı olaylardan biri de, mahkûm Ertan Yürek’in başvurusuna ilişkindir. Bu dava sonucunda verilen karar herhangi bir basın çalışanı ile ilgili olmayıp, cezaevinde tutuklu bulunan bir mahkûma ‘Özgür Halk’ adlı derginin verilmemesi ile ilgilidir (B. No: 2015/18932). Bahsi geçen davada, yayımlanan bir derginin okuyucusuna verilmemesi ve bu derginin cezaevi yönetimi tarafından keyfi olarak yasaklanması söz konusudur.

Sincan 2 No'lu F Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Eğitim Kurulu'nun 21.10.2015 tarihli kararında söz konusu dergide terör örgütü propagandası yapıldığı iddia edilmiştir. Mahkûmun aldığı cezadan ötürü ıslah edilebilmesinin önünde bir engel olduğu gerekçesiyle Özgür Halk isimli dergi Ertan Yürek isimli şahsa verilmemiştir. AYM ise, adı geçen dergide Eğitim Kurulu'nun iddia ettiği şekilde terör örgütü propagandası yapılmadığını, bu iddiaların temelsiz olduğunu kabul ederek, Ertan Yürek isimli şahsın ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi Ertan Yürek'in başvurusuna ilişkin verdiği bu kararla, ifade özgürlüğünün sadece basın çalışanlarına özgü bir hak olmadığını, toplumdaki her bireyin bu hakkı olduğunu vurgulamıştır.

3.2.4. İlhan Cihaner Kararı

İlhan Cihaner, AYM'ye yaptığı 2013/5574 numaralı başvurusunda, Erzincan Cumhuriyet Başsavcısı olarak görev yaptığı 2010 yılında Yeni Şafak gazetesinin "Savcı Boğazına Kadar Batmış" başlıklı haberin metninde kendisine hakaret edildiğini, kişilik haklarına saldırıldığını ve anayasal haklarının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Cihaner, Ankara 5.Asliye Hukuk Mahkemesi'nin yaşanan olayda basın özgürlüğü ihlali gerçekleşmediğinden ötürü davanın reddedildiğine ilişkin kararını da AYM'ye yaptığı başvuru dosyasına eklemiştir. Ankara 5. Asliye Hukuk Mahkemesi gerekçeli kararında şu ifadelere yer vermiştir;

"Basın özgürlüğünün Anayasanın 28. maddesi ile 5187 sayılı Basın Yasasının 1 ve 3. maddelerinde güvence altına alındığı, basına sağlanan güvencenin amacının toplumun sağlıklı, mutlu ve güvenlik içinde yaşayabilmesini gerçekleştirmek olduğu, bu durumun da halkın dünyada ve içinde yaşadığı toplumda meydana gelen ve toplumu ilgilendiren konularda bilgi sahibi olması ile olanaklı olduğu, basının olayları izleme, araştırma, değerlendirme, yayma ve böylece kişileri bilgilendirme, öğretme, aydınlatma yetkisi ve sorumluluğu bulunduğu, ancak basın özgürlüğünün sınırsız olmayıp, basın özgürlüğü ile Anayasanın Temel Hak ve Özgürlükler bölümü ile TMK'nın 24 ve 25. maddelerinde güvence altına alınan kişilik haklarının karşı karşıya geldiği durumlarda iki değerden birinin diğerine üstün tutulması gerekeceği, burada temel ölçütün kamu yararı olduğu, özellikle yazının gerçek olması, kamu yararı bulunması, toplumsal ilginin varlığı, konunun güncelliği gözetilerek özle biçim arasındaki denge korunarak

objektif sınırlar içinde kalınarak yayın yapılması gerektiği ve o anda görünürde var olup da sonradan gerçek olmadığı anlaşılan olayların yayınından basının sorumlu tutulmaması gerekmektedir.

Dava konusu olan Yeni Şafak Gazetesi'nin 19.02.2010 tarihli nüshasında yer alan haberin üst başlığında "Savcı Boğazına Kadar Batmış" ifadelerinin yer aldığı, alt başlıkta "Albay Çiçek ile Andıç kahvaltısı" diğer sahifedeki yazı başlığında "Çiçek'le kahvaltıdan sonra düğmeye bastı" ifadelerinin yer aldığı yazının başlık ve içeriği bir bütün olarak değerlendirildiğinde, haberde Anayasanın 28. maddesinde ve Basın Yasasının 1. ve 3. maddelerinde güvence altına alınan basın özgürlüğünün sınırlarının aşılmadığı, haber verilirken basının kamuoyu oluşturma ve toplumsal eleştiri hakkının kullanıldığı, öze biçim arasındaki dengenin bozulmadığı, haberin görünürdeki gerçekliğe uygun olduğu, hukuka uygunluk sınırları içerisinde kaldığı, başlıkta yer alan ifadelerin ve haberin içeriğinin davacının kişilik haklarına saldırı niteliğinde bulunmadığı, manevi tazminat koşullarının gerçekleşmediği anlaşıldığından, davanın reddine karar vermek gerekmiştir.”

Ankara 5.Asliye Hukuk Mahkemesi'nin, basın özgürlüğü tanımını yaparken vurgu yaptığı en önemli noktalardan biri de, görünür olanı aktarmasından sonra ortaya çıkacak sorunlardan basının sorumlu tutulamayacağı ilkesidir. Cihaner, yerel mahkemenin verdiği bu kararın ardından Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. AYM ise İlhan Cihaner başvurusunda şu şekilde karar vermiştir;

“1. Bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiaları yönünden “açıkça dayanaktan yoksun olması” nedeniyle kabul edilemez olduğuna,

2. Maddi ve manevi varlığını koruma hakkının ihlal edildiği iddiaları yönünden kabul edilebilir olduğuna,

B. Başvurucunun, maddi ve manevi varlığını koruma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla ilgili olarak Anayasa'nın 17. maddesinin birinci fıkrasının ihlal edilmediğine,

C. Yargılama giderlerinin başvuru üzerinde bırakılmasına, 30/06/2014 tarihinde oy birliğiyle karar verildi” (B. No: 2013/5574).

AYM İlhan Cihaner'in başvurusu sonucunda verdiği kararda, basının 'görünür olanı' haberleştirmesinden ötürü, Anayasa'nın 17.maddesinde yer alan, “herkesin yaşama, maddi ve manevi hakkını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir”

(TC Anayasası, 2011) tanımına bir aykırılık olmadığına hükmetmiştir. Olayı bir başka perspektiften yorumlayan Sol Haber Portalı ise şu ifadeleri kullanmıştır; “AYM’den basına provokasyon vizesi” (Sol Haber Portalı, 2014). Sol Haber Portalı AYM’nin Cihaner kararında ‘basının provokasyon ve yalan haber yapmasının yolunun açtığını’ iddia ederek, yaşanan olayın basın özgürlüğüyle alakası olmadığını ve bu özgürlük sınırının aşıldığını belirtmiştir.

3.3. AİHM ve İfade Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde (AİHS) yer alan maddelerin uygulanması hakkındaki yorumları içermektedir. AİHM kararları taraf ülkeler açısından bağlayıcıdır ve iç hukuk organları alınan kararları uygulamakla yükümlüdür. Bu bağlamda AİHM’nin ifade özgürlüğü konusunda Türkiye aleyhine verdiği bazı örnek kararlara bakmakta fayda vardır.

İfade özgürlüğü kavramının temelinde yatan en önemli unsurun, fikir edinebilme ve haber alabilme hakkı olduğu söylenebilir. Bu hak, düşünme eyleminin oluşabilmesi özgürlüğünü de içine katarak, oluşacak düşüncenin toplumda rahatça dolaşabilmesi, öğrenilebilmesi ve yorumlanabilmesi anlamına da gelmektedir (İnsan Hakları El Kitabı, 2018). İnsan zaten doğası gereği çevresinde ve dünyada olup bitenler hakkında bilgi almak, onları yorumlayabilmek arzusundadır. Demokratik olarak tanımlanan ülkelerde bireylerin bu en temel, en doğal ihtiyacının görmezden gelinmediği söylenebilir. Ayrıca, demokrasinin temeli olan siyaset ve bürokrasinin dürüst bir biçimde işleyebilmesi için de ifade özgürlüğüne ihtiyaç vardır (Ünal, 2001: 242). Bu sebeple, düşüncüyü serbestçe yayma, haber alma ve alınan haberi yorumlama hürriyeti bir toplumun olumlu gelişmeler gösterebilmesi adına hayati önem taşımaktadır (Bozkurt ve Dost, 2002: 49).

AİHS’nin 10.maddesinin ilk paragrafında, fikir almak ve fikir vermek özgürlüğünün, resmi hiçbir kurumun müdahalesi olmadan, serbestçe ülke sınırı içinde veya ülke sınırları dışında kullanılabilmesi belirtilmektedir (İnsan Hakları El Kitabı, 2018). Bu maddeye göre, başta yazılı ve görsel basın olmak üzere, kitle iletişim araçlarının hepsinde ifade özgürlüğü hakkının korunması gerektiği sonucuna varılabilir. Fakat ifade özgürlüğü kavramından önce bireyler, düşüncenin oluşabilmesi özgürlüğüne de sahip olabilmelidir. Bu bağlamda çağdaş demokratik toplumlarda var olan bir diğer önemli özgürlük biçimi ise, kanaat özgürlüğüdür.

Bireyin herhangi bir olay ya da durum hakkında düşünce geliştirmesi ve bu düşüncelerinden ötürü toplumsal, hukuksal ve diğer bürokratik kurumlarca baskı altına alınmaması, kanaat özgürlüğü olarak yorumlanabilir.

Erdoğan'a göre (2007: 21), kanaat özgürlüğü, sadece bir düşünceye sahip olmak değil, aynı zamanda kişinin bu düşünce ve kanaatinin açıklanması için zorlanamayacağı anlamına da gelir. Kişi kanaatini açıklamış olsa dahi kanaat özgürlüğünden ötürü kınanamaz ve suçlanamaz.

Kanaat özgürlüğü, kişilerin zihinsel ve vicdani tutumlarının bir sonucu olarak meydana gelebilir ve son olarak ifade biçimi şeklinde ortaya çıkabilir. Kanaat özgürlüğü bireyin psikolojik durumu ve bilişsel gelişimiyle alakalı olduğu için hukuki yaptırımlara maruz kalmasının mümkün olmadığı söylenebilmektedir. Kanaatte bulunabilme hakkı, hukuki anlamda güvence altına alınıp bireylere özgürlükçü bir alan yaratılabilir.

AİHS'nin 10.madde ikinci paragrafı ise, ifade özgürlüğünün ne gibi durumlarda sınırlandırılabilirliği hakkında bilgi vermektedir. Bu hükme göre:

“Kullanılması görev ve sorumluluğu içeren bu özgürlükler, milli güvenliğin, ülke bütünlüğünün, kamu güvenliğinin, düzenin, sağlık veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, suçun önlenmesi, gizli bilgilerin açıklanmasının engellenmesi ve yargının otorite ve tarafsızlığının sağlanması için, demokratik bir toplumda zorunlu önlemler niteliğinde olan ve yasayla konulan bir kısım formalite, şart, kısıtlama ve yaptırımlara bağlanabilir.”

Bu maddeden, ifade hürriyetine getirilebilecek sınırlandırmalar şu şekilde değerlendirilebilir;

1. İfade özgürlüğünün hukuki sınırları, toplumdaki tüm bireyler tarafından bilinmelidir.
2. Ülkedeki ifade özgürlüğü sınırlaması, AİHS'nin 10.maddesindeki ikinci paragrafta yer alan açıklamalarla çelişmeden, meşru amaçlara uygun şekilde kullanılmalıdır.
3. Hukuksal düzenlemeler, demokratik toplumlardaki ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında 'zorunlu önlem' olarak nitelendirilebilecek hallere, uygun olmalıdır.

Reisoğlu'na göre; demokratik bir ülkede yer alan ifade özgürlüğü sınırlandırması, AİHS'nin 10/2.maddesinde yer alan zorunlu önlem tanımının 'zorunlu bir sosyal gereksinme' koşulları içinde değerlendirilmesi gerekir (Reisoğlu, 2001: 72).

AİHS'nin 10.maddesinde yer alan kısıtlamaların demokratik bir toplumda meşru sebeplerle (Kocasakal vd. 2003: 32) kullanılabilmesinin altında yatan birtakım nedenler vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Ulusal güvenlik,
- lke bütünlüğü,
- Kamu güvenliği,
- Kamu düzeninin korunması ve suçun nlenmesi,
- Gizli olan bilgilerin açığa çıkmasının nlenmesi,
- Yargı organının otorite ve tarafsızlığının korunması,
- nc kişilerin şeref, şöhret ve haklarının korunması.

Yasalar ile getirilebilecek ifade özgürlüğü kısıtlaması genel olarak 3 ana kıstas ile özetlenebilir. Bunlar kişilik haklarının korunması, yargı bağımsızlığının korunması ve ülke güvenliğini korunmasıdır (2003: 32).

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg, 2011 yılında ziyaret ettiği Türkiye'de bazı incelemelerde bulundu. 27-29 Nisan tarihlerinde Türkiye'de bulunan Hammarberg, Türkiye'deki ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğünün hangi seviyede olduğuna dair raporunu³ 12 Temmuz 2011 tarihinde yayınladı. Yayınlanan raporda özellikle şu ifade dikkat çekicidir:

“Söz konusu kanunların hükümleri gazetecilerin, yayıncıların ve yayınevlerinin ifade özgürlüğü de dâhil olmak üzere ifade özgürlüğünü orantısız bir biçimde kısıtlama amacıyla kullanılmıştır. Türkiye'nin bu kanunlarda şu ana kadar yaptığı değişiklikler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin tespit ettiği çeşitli ifade özgürlüğü ihlallerinin kökünde yatan nedenlerin ortadan kaldırılması için yeterli olamamıştır” (Avrupa Konseyi, 2011).

İfade hürriyeti sınırlandırmasının ancak yukarda bahsedilen durumlar söz konusu olduğunda kullanılması, demokratik bir toplum olmanın n şartlarından biri

³ Raporun İngilizce metni için bkz. <https://rm.coe.int/16806db752>

kabul edilir. Fakat ifade özgürlüğünü sınırlayan durumların, mahkemelerce yorumlanması çok geniş bir yelpazeyi kapsayacak boyuta vardığında, insan hakları ihlallerinin de ortaya çıkabileceği unutulmamalıdır. Thomas Hammarberg 2011 yılında yazdığı raporda, ifade ve medya özgürlüğünün sınırlandırılmasını, bir ülkenin tedbir amaçlı uyguladığı yasal sorumluluk olarak görürken, bunu suç unsuru sayıp, tutuklama ya da benzeri cezalar verilmesini doğru bulmamıştır.

Eğer bir kişi düşünce ve kanaatlerini açıkladıktan sonra, baskı ve tehdit görüyorsa, kamu makamları bu duruma tarafsız kalamaz veya taraf tutar nitelikte tavır sergileyemez. Devletin yapması gereken ‘olumlu tarafsızlık’ olmalıdır (Teziç, 1990: 35).

3.4. AİHM’nin Türkiye Aleyhine Verdiği İfade Özgürlüğü ve Basın Özgürlüğü Kararlarından Örnekler

İfade özgürlüğü bağlamında AİHM’nin gerek Türkiye gerekse Avrupa’daki ülkelerin aleyhine verdiği birçok karar mevcuttur. AİHM’ne göre basın özgürlüğüne dair yapılacak sınırlamalar hukuksal mevzuatlarda öngörülmuş olan hususlarda olmalıdır (Macovei, 2001: 36):

Çalışma kapsamında AYM kararlarında olduğu gibi, AİHM tarafından Türkiye’yi bağlayıcı olarak verilen kararlardan bazılarında da yer verilmiştir. Bu kapsamda ele alınan kararlar, sol muhalefeti temsilen Hüseyin Karataş kararı, İslami muhafazakâr kanadı temsilen Müslüm Gündüz, sosyal demokratları temsilen Ahmet Şık ile azınlıkları temsilen Hrant Dink kararları olarak belirlenmiştir. Bu dört kişinin farklı zamanlarda AİHM’e yaptığı başvurular sonucunda alınan kararlar neticesinde Türkiye mahkûm edilerek, ifade özgürlüğünü kısıtlandığı sonuçlarına varılmıştır.

Ülkemizde ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü konusunda gazetecileri mahkûm eden yargı kurumlarının kararları çoğunlukla TCK’nın 312. maddesi ile TMK’nın ilgili maddelerine karşı işlenen suçlardan ötürüdür. Verilen kararlar detaylı incelendiğinde, Türkiye mahkemeleri tarafından, özellikle basın ve ifade özgürlüğünün kullanılması yoluyla ‘terör örgütü üyeliği’ suçunun işlendiğine dair verilen hükümlerin, AİHM’de geçerliliği olmayan hükümler olduğu görülmektedir. Çalışmada incelenen kararlarda, özellikle ülkemiz siyasetinin ‘zararlı’ olarak gördüğü düşünüş biçimini anlatan, yorumlayan ya da onu savunan kişilerin Türkiye’de mahkûm edildiği, fakat söz konusu olayların AİHM kararlarında, daha geniş bir ifade hürriyeti bağlamında değerlendirildiği görülmektedir.

Peki, Türkiye'deki mahkemeler tarafından verilen bazı 'ifade özgürlüğü kısıtlaması' kararları neden AİHM'de Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır? Bu sebeplere kısaca değinmek adına, AİHM'nin Hüseyin Karataş, Müslüm Gündüz, Ahmet Şık ve Hrant Dink kararları açıklamalı şekilde çalışmaya dâhil edilmiştir.

3.4.1. Hüseyin Karataş Kararı

Hüseyin Karataş'ın yazdığı "Dersim – Bir İsyanın Türküsü" adlı şiir kitabı Türkiye'deki mahkemelerce "devletin bölünmez bütünlüğü" ilkesine karşı bir propaganda olarak yorumlanmış, Karataş'ın TMK'nın 8.maddesine karşı gelmekten hapis cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca yazılmış olan şiir kitabının da toplatılması hükmü mahkeme kararında yer almıştır.

Karataş, kendisine verilen bu cezaların ardından AİHM'e başvuruda bulunmuştur. AİHM, AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrası gereğince aldığı kararla Türkiye'deki DGM'nin tarafsız bir karar vermesinin mümkün olmadığını, bunun sonucunda da adil bir yargılama yapılmadığını, söz konusu şiir kitabının yayınlanmasına getirilen yasaklamanın AİHS'de yer alan ifade özgürlüğü maddesine de aykırı olduğu sonucuna varmıştır.

AİHM verdiği bu kararın açıklamasında, yazılmış olan şiirlerin bir bölümünde devlet kurumlarının ağır bir şekilde eleştirildiğini, hatta zaman zaman isyan duygusu uyandıracak şekilde yazılmış olduğunu kabul etse de, şahsın bu isyanını sanatın bir dalı olan şiirle dile getirdiği, bu bakımdan etkilenecek kişi sayısının az olduğu, bundan dolayı ayaklanma ve isyana sebep olamayacağına karar vermiştir (Belge Tarihi: 08.07.1999). AİHM verdiği bu kararla, Türkiye'deki mahkemelerin Karataş'ı yargılayarak AİHS'nin 6. maddesi ile 10. maddesini ihlal ettiği yönünde karar bildirmiştir (23168/94).

3.4.2. Müslüm Gündüz Kararı

Müslüm Gündüz'ün Türkiye'de yayınlanan bir tartışma programında, demokrasi ile ilgili söylediği eleştirel ifadelerden ötürü, 'halkı kin ve nefrete kıskırtmak' suçlamasıyla, mahkûm edilmiştir. Gündüz, katıldığı televizyon programında demokrasinin dinsizlik anlamına geldiğini söyleyerek, "resmi nikâhtan doğan çocuk piçtir" ifadesini kullanmıştır.

AİHM, Gündüz'ün başvurusunu değerlendirmiş, kendisinin İslami bir tarıkata

mensup olduğunu, bu tarikatın temsilcisi olarak da canlı yayınlanan bir tartışma programına katılıp, tarikatın demokrasi ile bağdaşmayan yönlerini ifade ettiği kararına varmıştır. Mahkeme, ülke halkının aşına olduğu tarikatlara mensup bir kişinin kendisini canlı yayında ifade etmesinden ötürü ceza alamayacağını, dolayısıyla verilen cezanın AİHS'nin '10. maddesinin ihlal edildiği' anlamına geldiğini belirtmiştir (Başvuru No: 59997/00).

3.4.3. Ahmet Şık Kararı

Araştırmacı gazeteci olarak çalışmalarını sürdüren Ahmet Şık, Türkiye'deki yargı kurumlarınca hakkında soruşturma açılmasına neden olan, 'Kontrgerilla ve Ergenekon'u Anlama Kılavuzu' ve 'Ergenekon'da Kim Kimdir?' başlıklı iki ciltlik kitabın yazarlarından biridir. Yazdığı bu iki kitapla Ergenekon Davası'nın gizliliğini ihlal ettiği gerekçesiyle hakkında soruşturma başlatılmış olan Şık, daha sonra Kadıköy Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararıyla beraat etmiştir. 2011 yılında, yeniden hakkında soruşturma açılmasına ve akabinde tutuklanmasına neden olan, "İmamın Ordusu" isimli kitabı yazmıştır. "İmamın Ordusu" kitabının birer kopyasını, yayımcısı ve bazı arkadaşlarına internet üzerinden gönderdikten sonra, hakkında soruşturma başlatılmış olup, 'halkı kin ve düşmanlığa sevk ettiği' iddiasıyla 4 Mart 2011 tarihinde Şık'ın evinde aramalar yapılmıştır. 5 Mart 2011 tarihinde de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi naip hâkimi tarafından 'terör örgütüne üye olduğu' iddiasıyla Şık'ın tutuklanmasına karar verilmiştir.

'İmamın Ordusu' isimli kitabın kopyasına el koyarak, basılmasını engelleyen mahkeme şu gerekçeyi sunmuştur:

"Somut maddi olgular göstermektedir ki, İmamın Ordusu başlıklı kitap taslağı ve örnekleri iddia edilen Ergenekon terör örgütü talimatları ve amaçları doğrultusunda kamuoyunu manipüle etmek ve halen devam eden yargılamaları etkilemek amacıyla üretilmiştir ve itiraz konusu kararın hukuka aykırı olduğu söylenemeyeceği gibi, delillerin toplanmasına ve iddia edilen suç örgütü ile bağlantısı olan şüphelilerin yakalanmasına imkân tanıyacaktır."

Ahmet Şık, kendisi hakkında verilen bu karar sonucunda AİHM'ne başvuruda bulunmuştur (Başvuru No: 53413/11). AİHM, 8 Temmuz 2014 tarihinde verdiği kararda şu açıklamalara yer vermiştir;

"1. Hükümetin Sözleşme'nin 10. maddesi bağlamındaki şikâyetlere ilişkin iç

hukuk yollarının tüketilmediğine dair itirazının esas ile birlikte incelenmesine ve itirazın reddine;

2. Başvurunun kalan kısmının kabul edilebilir olduğuna;
3. Sözleşmenin 5. maddesinin 3. fıkrasının ihlal edildiğine;
4. Sözleşmenin 5. maddesinin 4. fıkrasının ihlal edildiğine;
5. Sözleşmenin 10. maddesinin ihlal edildiğine; ... Karar vermiştir”

AİHM bu dava sonucunda Türkiye’ye 10.000 Avro maddi tazminat cezası da vermiştir. Sonrasında Şık tarafından kaleme alınan “İmamın Ordusu” isimli kitap “OOO Kitap: Dokunan Yanar” adıyla satışa sunulmuştur.

3.4.4. Hrant Dink Kararı

Agos gazetesi genel yayın yönetmeni olduğu sıralar hakkında birçok kere dava açılan Hrant Dink, yazdığı makalelerden ötürü, Türk Ceza Kanunu’nun 301. maddesinde yer alan ‘Türklüğü aşağılama’ suçundan mahkûm edilmiştir. Yazdığı makalelerin başlıkları, “Kuşaklara Dair”, “Kilisenin Rolü”, “Kaç Vatan’ın Çocukları”, “Pratik Kimliğin Teorisi”, “Batı: Cennet ve Cehennem”, “Ermeni’nin Türk’ü”, “Türk’ten Kurtulmak” ve “Ermenistan’la Tanışmak” olarak AİHM’nin 14 Eylül 2010 tarihli kararında yer almıştır. Dink, yazdığı bu makaleler ile ülkede birçok defa tehdit ve protestolara da maruz kalmıştır.

16 Nisan 2004 tarihinde Şişli Savcısı, Hrant Dink’in TCK’nın 159. maddesindeki ‘Türklüğe hakaret’ suçunu işlediğini belirterek, Şişli Asliye Ceza Mahkemesi’nde kendisine dava açmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda mahkeme Hrant Dink’e 6 ay hapis cezası vermiş ve bu cezayı ertelemiştir.

11 Temmuz 2006’da ise Yargıtay Ceza Genel Kurulu 18’e 6 oyla, Dink’in yazdığı “Türk’ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni’nin Ermenistan’la kuracağı asil damarında mevcuttur” cümlesiyle Türklüğe hakaret edildiğine karar vermiştir. Yargıtay aşamasının 12 Mart 2007 tarihinde bitmesiyle birlikte, dava dosyasının yeniden gönderildiği Asliye Ceza Mahkemesi Hrant Dink’in ölümü nedeniyle davanın düştüğüne karar vermiştir.

AİHM’ne yapılan başvuru (Dilekçe No: 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 ve 7124/09) sonucunda verilen 14 Eylül 2010 tarihli kararda, ifade özgürlüğü bağlamında kullanılan haktan dolayı, kişi ya da kuruluşlar baskı ve tehdit altında ise, devletin bu tehditleri önleme yükümlülüğü olduğu, Hrant Dink’e yapılmış olan

suikasttan, çok daha önce devlet kurumlarının bundan haberdar olduğu ve ‘kişinin yaşam hakkını’ savunmadıklarını, bu sebeple AİHS’de yer alan 10. maddenin ihlal edildiğine karar verilmiştir.

AİHM’nin Türkiye aleyhine verdiği bu kararlar göz önüne alındığında, ifade özgürlüğü bağlamında ‘işlenen suçların’ ve ‘hukuksal mevzuata aykırı davranmanın’ tanımlarında değişiklikler olduğu görülmektedir. Ülkemizde suç unsuru olarak kabul edilebilen durumların AİHM kararlarında, ifade özgürlüğü sınırları içerisinde yer alan durumlar olarak tanımlandığı söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA, BULGULAR ve YORUM

4.1. Amaç

Bu çalışma, ülkemiz basın tarihinin, özellikle yaşadığımız yüzyılda karşılaştığı önemli etik ve yasal ikilemlerden olan sansür ve otosansürün gazetecilerin kendi bakış açılarından anlamayı ve anlatmayı amaçlamaktadır.

4.2. Önem

Yaşadığımız son yüzyıl, bireysel özgürlüklerin yasal çerçevesinin genişletildiği fakat kullanımının da, özellikle güvenlik ve terörizm gerekçeleriyle, bir o kadar sınırlandırıldığı bir dönemdir. Bu durum kitle iletişim araçlarıyla bize bilgi aktaran gazeteciler açısından bir kırılma noktası olmuştur. Araştırma, sansür ve otosansürün gazeteciler gözünden nasıl ifade edildiğini ortaya koyarak, gazeteciliğin yaşadığı dönüşümü gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

4.3. Yöntem

Bu çalışmada; literatür taramasının ardından, nitel araştırma yöntemi olarak alan çalışması(survey) yapılmıştır. 'Türkiye'de Düşünceyi İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunları Üzerine Bir İnceleme', 'Türkiye'de Basın Özgürlüğü', '12 Eylül 1980 Döneminde Türkiye'de Basın Özgürlüğü ve Sansür' ile 'Tutuklu Gazeteciler Kapsamında İfade Özgürlüğü, Sansür ve Otosansür Kavramlarının İncelenmesi' başlıklı akademik çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışmada Türkiye basınındaki sansür uygulamaları tarihsel dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü hakkında verdiği bazı kararlar ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine verdiği bazı ifade özgürlüğü kararları ele alınarak incelenmiştir.

Gazetecilerin gözünden sansür ve otosansür kavramalarının anlaşılabilmesi adına nitel araştırma yöntemi belirlenmiş, birincil kaynaklardan elde edilen veriler yorumlanmıştır. Veri toplama tekniği olarak alan çalışması(survey) yapılmış ve Google dokümanları üzerinden oluşturulan anket soruları, güdümlü örnekleme tekniğiyle belirlenmiş olan, İstanbul, Ankara ve İzmir temsilciliklerindeki ulusal medya çalışanı 150 gazeteciye gönderilmiştir.

Ülkemizde özellikle son yıllarda var olan siyasi atmosfer, politik kutuplaşmalar, yargıdaki tartışmalı kararlar, medya sahiplik yapısındaki dönüşüm, gazeteci tutuklamaları ve basın kuruluşlarının kapatılması gibi olaylar nedeniyle, çalışma kapsamında güdümlü örnekleme tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Şavran'a göre, araştırma evreninden seçilen güdümlü bir alt grup, evrenin tipik bir örneği olmamakla beraber, araştırma probleminin en uygun örnekleme olarak görülebilir (Şavran, 2014: 157). Bu bağlamda ülkemiz basınında yer alan, iktidar söylemlerine uygun içerik üretenler ile tam tersi şekilde söylem ve içerik üreten medya grupları ile basın kuruluşlarının seçilmesi çalışmanın amacı doğrultusundadır. Medya iktidar ilişkisi bağlamında ele alınan basın kuruluşlarında sansür ve otosansür kavramlarının daha yoğun yaşanabileceği düşünülmektedir. Bu sebeple, araştırma evreninden güdümlü örnekleme tekniği ile basın kuruluşları ve gazeteciler seçilmiştir.

Çalışma kapsamında yer alan anket soruları ise, Esra Arsan'ın, 'Cogito Dergisi'nin Ağustos 2011 tarihindeki 'Sivil İtaatsizlik' sayısında yayınlanan "Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma: Gazeteci Gözüyle Sansür ve Otosansür" başlıklı makalesi (2011) için hazırladığı yapılandırılmış anket çalışmasında kullandığı ölçektir.

Yapılandırılmış anket çalışmasında toplam adet 25 soru bulunmaktadır. Bu soruların 3'ü demografik, 17'si tercih belirleme, 4'ü yorum ve açık uçlu, 1 tanesi de derecelendirme sorusu şeklindedir. Çalışmadaki bazı soruların içerikleri; gazetecilik mesleği icra edilirken hangi tür haberlerin sansür ve otosansüre uğradığı, gazetecilerin çalıştıkları kurum çıkarlarını düşünerek haberlere otosansür uygulayıp uygulamadığı ve hangi kurum ve kuruluşların haber üretim sürecine müdahalede bulunduğu hakkındadır. Öte yandan gazetecilerin mesleğini icra ederken yaşadıkları problemler göz önüne alınarak, anket formuna; isim, soy isim, çalışılan kurum adı ve bunlara benzer özel sorulara yer verilmemiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen veriler excel programı yardımıyla tablo haline dönüştürülmüş, analiz edilerek yorumlanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında elde edilen verilerin değerlendirilmesi adına, İzmir TGS Başkanı Halil Hüner ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Gazetecilerin bakış açısından sansür ve otosansürü araştıran bu çalışmanın evreni Türkiye’de faal olarak çalışmalarda bulunan tüm gazetecilerdir. Fakat sansür ve otosansür kavramlarının ulusal medyada daha yoğun yaşandığı gerçeği göz önünde bulundurularak, farklı ideolojik eksenlerdeki günlük yayınlanan ulusal gazete çalışanlarına e-posta yoluyla gönderilen anket sonuçları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan geleneksel medya grupları; *sahiplik yapısı, ideolojik tutum ve hedef kitlesi* bakımından sınıflandırılmıştır.

Basın İlan Kurumu’nun 2019 verilerine göre, Türkiye’de ulusal yayın yapan günlük yaygın gazetelerin sayısı 27’dir (Basın İlan Kurumu, 2019). Bu gazetelerden tematik yayın yapanların (magazin, spor, ekonomi) kapsam dışı bırakıldığı çalışmada, toplam 12 yazılı basın kuruluşunda (Sabah, Cumhuriyet, Birgün, Karar, Yeni Şafak, Evrensel, Sözcü, Milliyet, Yeni Asır, Hürriyet, Aydınlık, Star) siyaset, ekonomi ve spor alanında çalışan; yayın yönetmeni, yazar, haber muhabiri, editör ve foto muhabirlerinden oluşan 150 kişiye, e-mail yoluyla gönderilen anketlerin 87’sinden dönüş alınmıştır. Anket gönderilmiş olan gazeteciler, sansür ve otosansürün daha yoğun yaşandığı siyaset, ekonomi ve spor alanlarındaki çalışanlardan seçilmiştir.

4.5. Araştırma Soruları

Türkiye’deki gazetecilerin sansür ve otosansür hakkındaki görüşlerini incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmanın ana araştırma sorusu, Türkiye’deki sansür ve otosansür uygulamalarının varlığına ilişkindir. Ayrıca ana araştırma sorusu dışında iki adet alt araştırma sorusuna da cevap aranmıştır.

Araştırma Sorusu: Türkiye’de gazeteciler sansür ve otosansür uygulamalarına maruz kalmakta mıdır?

Bu tez çalışmasındaki ana araştırma sorusunun dışında, iki alt araştırma sorusu mevcuttur. İlk alt araştırma sorusu, sansür ve otosansür uygulamalarının gazetecilik mesleğinde ne gibi sorunlara yol açtığını anlama amaçlıdır.

Alt Araştırma Sorusu 1: Gazeteciler toplumda kendilerine duyulan güvenin azaldığını düşünmekte midir?

Bir diğer alt araştırma sorusu ise, medyadaki tekelleşmenin gazetecilik mesleğine olan etkisini anlamaya yöneliktir.

Alt Araştırma Sorusu 2: Gazeteciler, medyadaki tekelleşmeyi meslekleri açısından sorun olarak görmekte midir?

4.6. Araştırma Bulguları ve Yorum

Murdock medya sektöründe iki ayrı kontrol sisteminden bahsetmektedir. Bunlar operasyonel kontrol ile tahsisata ilişkin kontrol olarak iki başlık altında toplanabilir. Operasyonel kontrol biçimi, medyanın gündelik üretimi içinde yer alan sıradan kontrol biçimidir. Örneğin, bir medya kuruluşunda haberlerin yayınlanmasından önce editoryal bir takım süreçlerden geçmesi şeklinde ifade edilebilir. Tahsisata ilişkin kontrol ise, medya kuruluşunun işleyiş yapısı hakkında bilgi verir. Tahsisata ilişkin kontrol sisteminde, şirketin (medya kuruluşunun) yönetici kadroları ve gelişme modeli ile temel politikaların belirlenmesi konuları yer almaktadır ve çalışanların bu politikalara uygun davranması beklenmektedir. Murdock, bu kontrol sistemlerinin birbirine bağımlı iki değişken olduğunu ifade etmektedir (Akt. Adaklı, 2010: 70-71). Bu iki kontrol düzeni arasında organik bir bağ olduğu varsayımında bulunulduğunda, medya içerik üretiminde, medya sahibi olan sermayedarın tahakkümünün mümkün olabildiği sonucuna varılabilmektedir. Çalışmaya katılan birçok gazeteci de, çalıştığı basın kurumunu ticari kaygılar güden birer şirket halini aldığını belirtmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan ankette demografik sorular dışında, evet ve hayır seçeneklerinin yer aldığı sorular ile ileri ölçekli değerlendirme soruları da sorulmuştur.

Anket katılımcılarının 35'i kadın gazeteciler, 52'si erkek gazetecilerden oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların iş tanımları göz önüne alındığında, 16 köşe yazarı, 10 foto muhabiri, 24 editör, 24 muhabir ve 13 yayın yönetmeninin olduğu görülmektedir.

Gazetecilere ilk olarak Türkiye'de ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünün "yasalarla yeterli ölçüde koruma altına alınıp alınmadığı" sorulmuş, Günlük ve ulusal yayın yapan farklı ideolojik eksenlerdeki gazetecilerden ankete katılanların tamamı, ifade hürriyeti konusundaki yasal düzenlemeleri yetersiz gördüğünü belirtmiştir.

Bir diğer soruda ise, gazetecilerden 'basın meslek etiğinin gazeteciler

arasında doğru uygulanıp uygulanmadığı' hakkındaki görüşleri istenmiştir. Bu soruya, ankete katılan gazetecilerin yüzde 93.1'i (81 kişi) 'hayır' cevabı vermiştir. Gazeteciler bu anket sorusuna genel bir perspektiften bakarak, gazetecilik mesleğinin Türkiye'de yanlış uygulandığını düşünmektedir diyebiliriz. Sayısal verileri göz önüne aldığımızda, ifade özgürlüğü konusunda yasal düzenlemelerin yetersiz olduğunu düşünenler ile basın meslek etiğinin doğru uygulanmadığını düşünenlerin aynı kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre ankete katılan gazeteciler temel hak ve özgürlüklerden biri olan ifade özgürlüğünü; en fazla ihtiyaç duyulduğu ana mecralardan biri olan medya sektörü ile bu sektördeki çalışanların ve yargı mensubu kişilerin eksik veya yanlış yorumladığını düşünmektedir diyebiliriz.

ŞEKİL – 1 İfade Özgürlüğü ve Basın Meslek Etiği İlişkisi

Gazetecilik pratiklerinin değişmeye başladığı günümüzde, internet haberciliği ile yurttaş gazeteciliği kavramlarının önemi artmaktadır. Geleneksel medyanın da bu durum karşısında haber siteleri kurarak internet mecrasında yer aldığı bilinmektedir. Sosyal medya ve internet haberciliği söz konusu olduğunda, sürekli veri girişi olmasından ötürü, kontrolü zor olan bu mecrada okuyucunun doğru habere ulaşması

da zorlaşmıştır. Clickbait⁴ habercilik (P 24, 2018) yöntemi ile içerik yanıltması yolunu seçen ve sadece ‘tık’ alabilmek adına haber detayıyla ilişkili olmayan görsel kullanan haber sitelerini buna örnek verebiliriz.

Kitle iletişim çağının içinde bulunduğu bu durum karşısında insanların “gazetecilere olan güveni azalmış olabilir mi” sorusuna, ankete katılan gazetecilerin yüzde 30’u “hayır azalmamıştır” cevabını vermiştir. Yüzde 70.1’i (61 kişi) ise, internet dünyasındaki bu gelişmelerin gazetecilere olan güveni azalttığını düşünmektedir. Öte yandan anket yollanan her gazetenin en az bir adet haber sitesine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan gazeteciler ve gazete sahiplerinin, insanların güvenini azalttığı düşünülen bu mecraı da kullanmaktan geri kalmadığını ifade edebiliriz.

ŞEKİL – 2 Gazetecilik Mesleğinin Toplumdaki Etkisine Dair Veriler

Çalışmada yer alan, “toplumda gazetecilere olan güvenin azaldığı” hususundaki soruya katılımcıların yüzde 85’i (74 kişi) evet cevabını vermiştir. Ayrıca yine cevap kısmında isteğe bağlı olarak 23 gazeteci soruya neden ‘evet’ cevabı verdiklerini; yandaş gazeteci ve buna benzer tanımların toplumda fazlaca yer aldığını, bu yüzden de gazetecilik mesleğinin zarar gördüğünü ifade etmişlerdir. Bu cevaplardan bazılarında şu ifadeler kullanılmıştır;

“Gazeteciler artık taraf tutmayı kanıksadı maalesef. Yandaş olmak sorun değilmiş gibi”

⁴ Clickbait: Tık sayısını çoğaltmak için çoğunlukla provokatif metin ya da görsel kullanımı eğilimi (P 24, 2018)

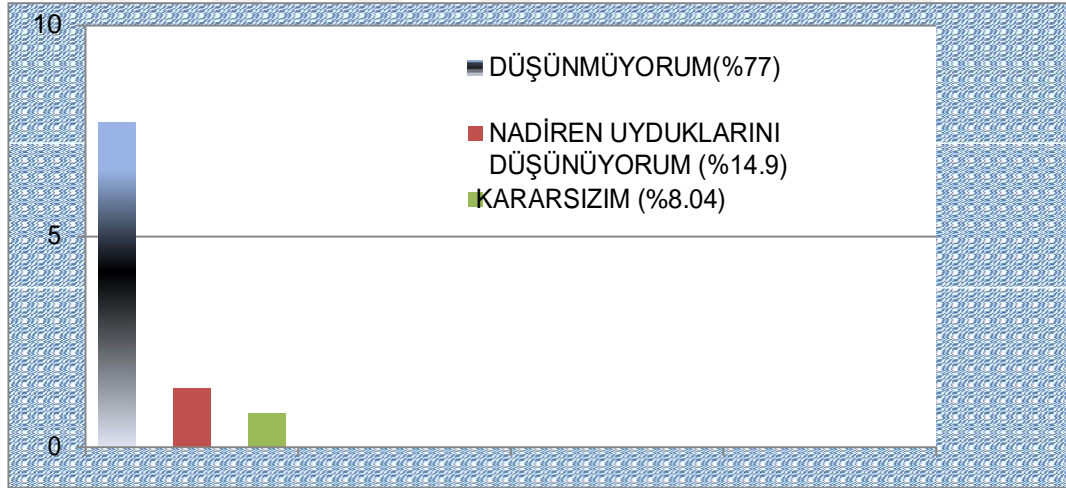
“Gazetecilik mesleğinin onuru kalmadı”

“Gazeteciler iktidar yandaşı gibi davranırsa tabi kimse güvenmez”

“Bizler! diyorum aslında meslekteki arkadaşların çoğunun yandaş olduğunu toplumdaki herkes farkında”.

Gazetecilere olan güvenin büyük ölçüde azaldığını düşünen araştırma grubuna bir diğer soruda, çalışma arkadaşlarının basın ahlak ilkelerine ne derece uydukları sorulmuştur. Bu soruya ‘uyduklarını düşünmüyorum’ cevabı verenlerin sayısı (67 kişi) bir hayli fazladır. ‘Nadiren uyduklarını düşünüyorum’ cevabını ise 13 kişi işaretlemiştir. Kararsızım diyenlerin sayısı ise, 7’dir. Bu sorunun ‘uyduklarını düşünüyorum’ ve ‘tamamen uyduklarını düşünüyorum’ seçenekleri hiçbir katılımcı tarafından işaretlenmemiştir. Böylece çalışma kapsamı sınırlarında ele alınan basın meslek etiği kurallarının Türkiye’deki gazeteciler tarafından uygulamada sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu sorunun yanıtlarına ilişkin veriler, Şekil-3’te gösterildiği gibidir.

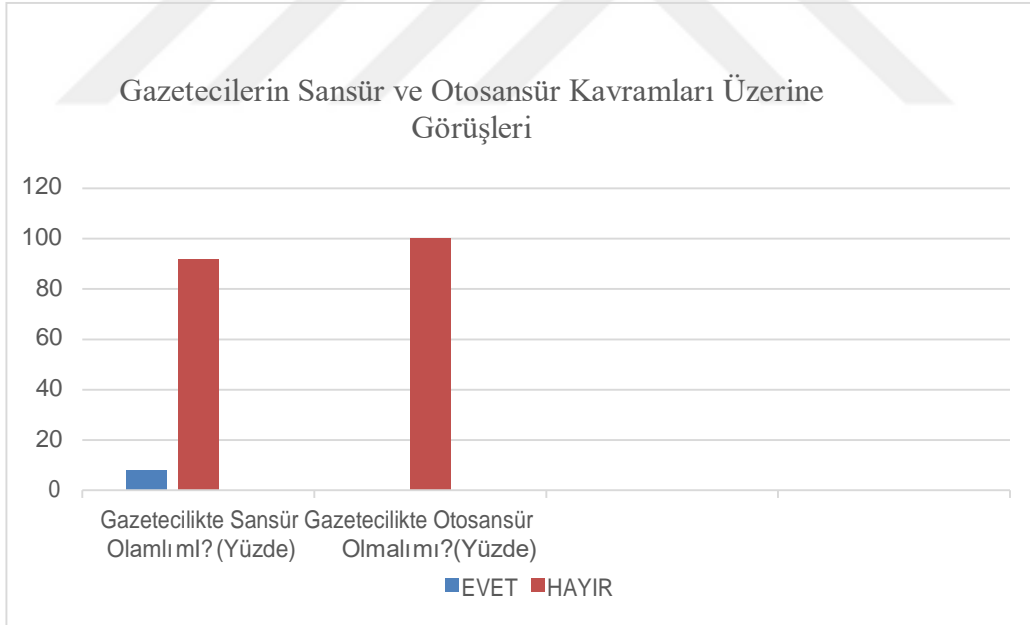
ŞEKİL - 3 Meslek Etiğine İlişkin Veriler

Araştırmanın merkezi kavramları olan sansür ve otosansür uygulamalarının ülkemizde yaşanıp yaşanmadığına ilişkin soruya verilen yanıtlara bakıldığında, sansür kavramının gazetecilikte olmaması gerektiğini düşünen gazetecilerin oranı yüzde 92 (80 kişi). Katılımcıların yüzde 8’i (7 kişi) ise sansürün gazetecilikte olabileceğini ifade etmiştir. Sansürün olması gerektiğini düşünen gazetecilere bir sonraki soruda neden böyle düşündüklerini açıklamaları istenmiştir. Açıklama

bölümünde gazetecilerin, devlet güvenliğini tehdit eden ve terör propagandası yapan içeriklere müdahale edilebileceği hususunda benzer ifadeler kullandıkları görülmüştür. Anket çalışmasında otosansür konusuna ise katılımcıların net bir şekilde karşı çıktığı söylenebilir. “Gazetecilikte otosansür uygulaması olmalı mıdır?” sorusuna ‘evet’ cevabı verenlerin oranı yüzde 10.34’dür (9 kişi). Katılımcıların neden bu soruya ‘evet’ cevabı verdiği sorusuna genel olarak; ‘toplumsal meseleler ve ülke güvenliği gibi konularda gazetecilerin daha duyarlı davranması gerektiği’ yönünde cevaplar verilmiştir. Bununla birlikte, “Çalıştığınız kurumun çıkarlarını düşünerek herhangi bir haberi yapmaktan vazgeçtiğiniz oldu mu?” sorusuna yüzde 8’lik bir oranda ‘evet’ cevabı verilmiştir. Bu durumun otosansür kavramı ile açıklanabildiği göz önüne alındığında, bazı gazetecilerin sorulan bu iki soru arasında paradoks yaşadığını ifade etmemiz mümkün olabilecektir.

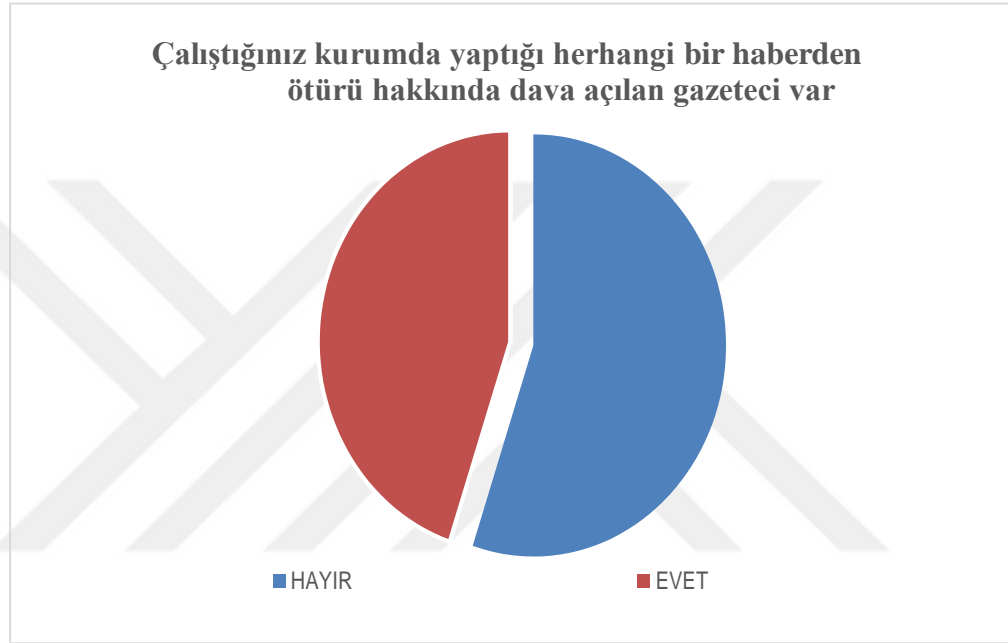
ŞEKİL – 4 Sansür - Otosansür İlişkisi

‘Hakkında dava açılan gazeteciler’ konusunu sansür kavramı içinde ele alan çalışmada gazetecilere, “Çalıştığınız kurumda yaptığı herhangi bir haberden ötürü hakkında dava açılan gazeteci var mı?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya gazetecilerin yüzde 44,9’u (39 kişi) evet cevabı verirken, yüzde 55,1’i (48 kişi) hayır demiştir. ‘Dava açılmış iş arkadaşı’ olan gazetecilere bir sonraki soruda davanın nasıl

sonuçlandığı sorulmuştur. Yüzde 53.84'ü (21 kişi) davanın gazeteci lehine sonuçlandığını ifade ederken, yüzde 23'ü kurum ya da gazetecinin bazı cezalar aldığını belirtmiştir. Ayrıca ceza alan gazetecilerin de yarısının iş akdine son verildiği ifade edilmiştir. Kalan katılımcılar ise (yüzde 7), dava sürecinin henüz bitmediğini ifade etmiştir. Dava açılan gazetecilerle ilgili soruya verilen yanıtların yüzdelik dilimi aşağıdaki pasta grafiğinde gösterildiği gibidir.

ŞEKİL – 5 Açılan Davalara İlişkin Veriler

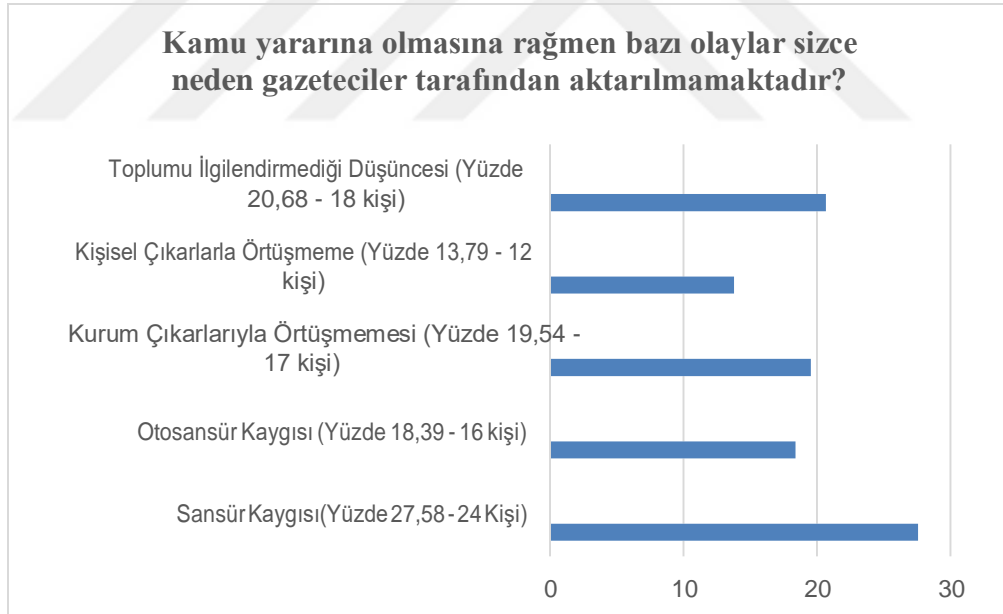

Çalışmaya katılan gazetecilere, basın özgürlüğü konusundaki tartışmalarda her zaman önemli bir yer tutan medya sahiplik yapısı hakkındaki görüşleri de sorulmuştur. “Medya sahiplik yapısı hakkındaki yasal düzenlemeleri yeterli buluyor musunuz?” sorusuna gazetecilerin tamamı ‘hayır’ cevabını vermiştir. “Medyanın tekelleştiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna da bir önceki soruyla doğru orantılı şekilde gazetecilerin tamamı ‘evet’ cevabını vermiştir. Gazeteciler ‘tekelleşmenin’ basın özgürlüğü kavramına da olumsuz etkileri olduğunu ifade ederek, bu duruma karşı çıktıkları söylenebilir.

Basın sektöründe hangi haberin sunulup, hangi haberin sunulmayacağına karar veren kişiler genel yayın yönetmenleridir. Genel yayın yönetmenleri kendisine getirilmiş olan haberlerden bazılarının sunulmasını isterken, bazılarının sunulmamasına karar vermektedir. Peki, genel yayın yönetmenleri bu kararı alırken

hangi unsurlara dikkat etmektedir? Haber olarak sunulan olaylar dışında sunulmamasına karar verilen haberler hakkında ne düşünmektedir? Anket çalışmasında katılımcılara bu konu hakkındaki fikirleri sorularak, “Kamu yararına olmasına rağmen bazı olaylar sizce neden gazeteciler tarafından aktarılmamaktadır?” sorusuna cevap vermeleri istenmiştir. Katılımcıların yüzde 20,68’i (18 kişi) bu soruya ‘toplumu ilgilendirmedeği düşüncesi’ cevabını verirken, yüzde 27,58’i (24 kişi) ‘sansür kaygısı’ cevabını vermiştir. Sorunun bir diğer yanıt seçeneği olan ‘otosansür kaygısı’ ise katılımcıların yüzde 18,39’u (16 kişi) tarafından işaretlenmiştir. Anketin editoryal özgürlük bağlamında ele aldığı bu soru, Hallin ve Mancini tarafından ortaya konulmuş olan Kutuplaşmış Çoğulcu Modelin⁵ (2004: 61) ülkemizde var olduğunu gösterir niteliktedir. Bu bağlamda ülkemizde medya profesyonelliğinin zayıf olduğunu ve medya ile siyaset arasında birtakım paralellikler olduğunu söylemek mümkündür.

ŞEKİL – 6 Sansür Kaygısına İlişkin Veriler

Şekil-6’daki verilere göre, gazetecilerin bazı haberleri topluma aktarmamasındaki en önemli etkenin ‘sansür kaygısı’ olduğu görülmektedir. Ayrıca

⁵ Kutuplaşmış Çoğulcu Modelde, gazeteler ve gazeteciler belirli bir siyasi eğilimi temsil eder. Ayrıca bu medya sisteminde basın dilinin genellikle yorum odaklı olduğu söylenebilir (Hallin ve Mancini, 2004: 61).

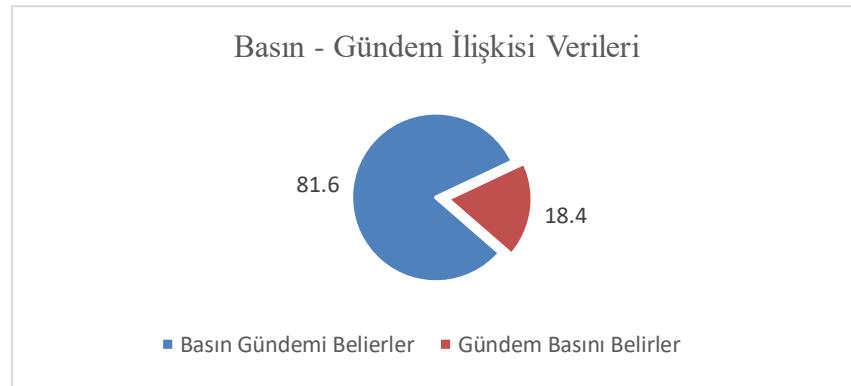
kimi haber içeriklerinin ‘kurum çıkarlarıyla örtüşmemesinden’ ve ‘toplumu ilgilendirmediği’ düşüncesinden dolayı da haber yapılmadığını söylemek mümkündür.

Anket katılımcıları, ‘gazetecilik mesleğinde en çok sansürlenene ve en çok otosansüre uğrayan haberlerin siyasi/politik içerikli haberler’ olduğunu düşünmektedir (yüzde 100). Öte yandan haber içeriğine ‘hangi aktör veya aktörlerin’ müdahalede bulunduğu sorusuna gazetecilerden üç farklı cevap gelmiştir. Medya patronu cevabını 58 kişi (yüzde 66.6), siyasi parti temsilcilerini 25 kişi (yüzde 28.7), emniyet güçleri cevabını ise, 4 kişi (yüzde 4.6) işaretlemiştir. Böylece gazeteciler üzerinde medya patronunun ve siyasi parti temsilcilerinin önemli birer baskı unsuru olduğu söylenebilir.

“Herhangi bir haberi ‘kamu yararına olmasına rağmen’ siyasi/politik sebeplerden ötürü yayınlamaktan vazgeçtiğiniz oldu mu?” sorusuna, ankete katılan gazetecilerden 15 kişi (yüzde 17.24) ‘evet’ cevabını vermiştir. Gazetecilikte otosansür olmaması gerektiğini düşünenlerin sayısı (78 Kişi) ile anketin bu sorusuna verilen cevap arasında çelişkinin olduğunu söyleyebiliriz.

Medya sektörünün çalışma prensibini derinden etkileyen ‘gündem belirleme kuramı’⁶ hakkındaki soruya, gazetecilerin büyük oranda katıldığı (71 kişi) görülmektedir. Öte yandan 16 kişi ise, ‘gündemin basını etkilediği’ önermesini doğru bulduğu görülmektedir. Bu soruya verilen cevaplara ilişkin veriler Şekil-7’deki gibidir.

ŞEKİL - 7

⁶ Gündem Belirleme Kuramı: Kitle iletişim araçları bireylerin ne hakkında düşüneceğini söyler ve bunu kullandıkları haber diliyle yapabilirler (Lilleker, 2013: 37).

Anketin son sorusu, gazetecilik mesleği icra edilirken yaşanan sansür ve baskı gibi sorunları çözebilmek adına gazetecilerin hangi meslek birliği ya da sendikaya üye olduklarını öğrenme amaçlıdır. Çalışan haklarını korumak, kollamak adına önemli konumda bulunan sendikal kuruluşlar ve meslek birlikleri çağdaş demokratik toplumların vazgeçilmez birer unsurudur. Türkiye’de gazetecilik alanında faaliyet gösteren bu kuruluşları Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS), Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD) olarak saymamız mümkündür.

Katılımcıların son soruya verdiği yanıtlara baktığımızda, birçok gazetecinin meslek birliği ya da sendikal kuruluşa üye olmadığı görülmektedir. Katılımcıların yüzde 65,52’si (67 kişi) hiçbir mesleki kuruluşa üye olmadığını ifade ederken, yüzde 19,54’ü (17 kişi) TGC, yüzde 14,94’ü (13 kişi) TGS üyesidir. Ayrıca katılımcılar içinde ÇGD üyesi olmadığını da söylemek mümkündür. Anket çalışmasının son sorusuna ait veriler Şekil-8’de görüldüğü gibidir.

ŞEKİL – 8 Sendika-Meslek Kuruluşu Üyelik İlişkisi

SONUÇ

Günümüzdeki modern demokrasilerde siyasal iktidarların ve devlet yapılarının, basın özgürlüğünü ileriye taşıyabilecek adımlar atması temel zorunluluklardan biridir. Bu sebeple, siyasi gücü elinde bulunduranların denetlenebilir olmasındaki en önemli faktör, toplumda kamuoyunun oluşabilmesidir. Bu bağlamda, siyasi partilerden sivil toplum örgütlerine kadar her yapının toplumda önemli bir yeri vardır. Bununla birlikte kamuoyunun oluşmasındaki ana etkenlerden biri de kuşkusuz basındır. Basının haber alma, düşünceyi açıklama ve dağıtma hürriyetine sahip olması, toplumu etkileme gücünün olabileceğinin göstergesidir. Basının toplumu etkileme gücü, iktidarların kendi basının yaratmasındaki ana sebeplerden biridir. Bu bakımdan yıllar içerisinde süregelen ve tartışılan; medya-iktidar ilişkisi, sansür ve otosansür gibi kavramlar basın özgürlüğünün önündeki engeller olarak sıralanabilir.

Ülkemizde ‘medya-iktidar ilişkisi’ ile ‘özgür basın’ kavramı her dönem tartışılan konulardan biri olmuştur. Öyle ki, Osmanlı Devleti döneminden, günümüzde neoliberal politikaların uygulandığı zaman dilimine kadar, basının her daim kontrol altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Basının, toplumsal ve siyasal anlamdaki yadsınamaz gücü, tüm bu tartışmaların odağında olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda gazetecilik alanında yapılan tartışmaların önemli başlıkları siyasi partiler ile basının yakınlığı, iktidarların sansür uygulamaları, basın özgürlüğü kısıtlamaları ile gazetecilerin meslek etiğine uymayan tutumlarıdır.

Ülkemizde söz konusu gazetecilik mesleği olduğu zaman, gazeteci ile çalıştığı basın kuruluşu dışındaki etkenlerin de yoğun olarak ‘basın özgürlüğü’ hususunu etkileyebileceği görülmektedir. Siyasal iktidar, yargı kurumları ve medya patronları bu konudaki en önemli aktörlerdir. Bu aktörler toplumsal ve yasal anlamda ‘otoriteyi’ temsil etmesinden dolayı, ‘basın özgürlüğünü’ olumsuz yönde etkileyebilme gücüne sahiptir. Çalışma kapsamında ele alınan basın tarihimizde, bu olumsuz etkilerin farklı farklı iktidarlar döneminde devam ettiği görülmektedir. Kimi zaman kapatma cezaları, kimi zaman gazeteci tutuklamaları, kimi zaman da sansür uygulamaları olarak ortaya çıkan bu yaptırımlar, basın özgürlüğü konusunda problemli bir ülke olmamıza sebep olmuştur.

Yaşadığımız coğrafya itibariyle, özellikle devletin varlığı ve bütünlüğü konusunda Batı ülkelerine göre farklı kaygılarımızın olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu kaygılar sadece toplumsal hayatımıza değil, devletin kurumsal yapısına ve baskın ideolojik kültüre de sirayet etmiştir. Bu bağlamda ülkemizdeki ‘ifade özgürlüğü’ hukuksal olarak, sınırları dar bir şekilde ele alınıp yorumlanmaktadır. Özgürlüklerin güvenlik tedbirlerinden önce gelmesi gerektiğine inanılan çağdaş demokratik toplumlarla çeliştığımız temel noktayı bu şekilde açıklamak mümkündür. Hem basın özgürlüğüne hem de ifade özgürlüğüne ‘güvenlik’ sebebiyle getirilen kısıtlamalar kimi basın kuruluşları tarafından normal karşılanırsa da, gazeteciliğe ilişkin sendikal yapılar; yargılamaların uluslararası normlarla çeliştğini ifade etmektedir. Yaşanan bu süreçlerin, gazetecilikte sansür ve otosansürün yoğun şekilde yaşanmasına sebep olduğu söylenebilir.

Ülkemizde gazetecilik yapmış kişilerin sansür ve otosansür hakkında eleştiri ve özeleştiri yaptığı kimi yayınlar, yazılar ve röportajlar mevcuttur. Bu yazıların birçoğunda, gazetecilerin sansür ve otosansürü zamanla içselleştirdiği, hatta buna uygun hayat biçimi seçtiklerine atıflar yaptıkları da görülmektedir. Bunun yanı sıra, basın özgürlüğüne karşı yapılan her türlü kısıtlamayı eleştiren, bu uğurda cezalar alan basın emekçileri de mevcuttur.

Ulusal yayım yapan basın kuruluşlarındaki gazetecilerin sansür ve otosansür kavramları üzerine düşüncelerini araştıran bu tez çalışması, Türkiye’de basın özgürlüğü konusunda ciddi problemler olduğuna dikkat çekmektedir. Ülkemizde son yıllarda yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik gelişmeler basın çalışanlarını olumsuz yönde etkilemiş, ifade özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlamıştır. Öte yandan ülkemiz tarihine bakıldığında, sadece yakın dönemde değil, Osmanlı Devleti’nde de basına karşı sansür ve cezaların olduğunu görüyoruz. Bu açıdan basın tarihimiz hemen hemen her dönem bu konuda sorunlu bir geçmişe sahiptir diyebiliriz. Bunun en önemli sebebi; siyasi iktidarlar ve kamu kurumlarının yaşanan her olumsuz dönemde basını kontrol altında tutmaya çalışması, yazılan her yazıya, yapılan her habere kuşkuyla bakmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki muhalif basına karşı alınan tutumla, DP döneminde muhalif basına karşı tutum arasında fark olduğu söylenemez. Bugün ülkemizdeki tutuklu gazeteci sayısı düşünüldüğü zaman benzer uygulamaların her zaman var olduğu anlaşılmaktadır.

Yazılan haber içerikleri sebebiyle yasaklanan, kapatılan veya sansüre uğrayan gazetelerin geneline baktığımızda, ya siyasi iktidara karşı muhalefet yapmış olduğu ya da ülkenin baskın kültürüyle çatışan ideolojilerden bahsederek, terör propagandası yapmakla suçlandığı görülmektedir. Ayrıca askeri darbe dönemlerinde de benzer uygulamaların olduğu, gazetelerin kapatılıp, gazetecilerin tutuklandığı bilinmektedir.

Ülkemizde hukuki anlamda basın özgürlüğü tanımı yapılırken dikkat edilen hususların, 'gazeteci yargılamaları' söz konusu olduğunda dar bir çerçeveden ele alınıp yorumlandığını söylemek mümkündür. Gündelik hayat içinde sıradan sayılabilecek bir ifadenin basında yer alması, toplumu etkileme gücü olduğu gerekçesiyle suç sayılabilmektedir. Oysa bu tip yargılamalarda, gerek kanun koyucu gerekse de yargı mensupları, basın özgürlüğü konusunda AİHS ve AİHM içtihatlarını göz önünde bulundurarak yeterli bilgi ve donanıma sahip olmak zorundadır. Devlet bütünlüğünün ve yapısının her an bozulabileceği kaygısıyla basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, çağdaş ve demokratik bir uygulama olmadığı açıktır. Çalışma kapsamında ele alınan Ahmet Şık ile Ertan Yürek davalarının kararları buna örnek gösterilebilir.

Öte yandan içinde bulunduğumuz kitle iletişim çağında ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü kavramlarını sadece geleneksel medya çalışanlarına ait bir özgürlük alanı olarak ele alamayız. Unutulmamalı ki, internet ortamında da gazetecilik mesleği icra edilmekte, zaman zaman geleneksel medyadan daha fazla okur kitlesine ulaşabilmektedir. Sürekli değişim içerisinde olan teknolojik gelişmeleri de göz önüne aldığımızda, ifade hürriyetinin yeni boyutlar kazanması da olasıdır. Bu sebeple ülkemizde konuyla alakalı olarak yapılacak her türlü yasal düzenlemenin teknolojik gelişmeleri de kapsayacak şekilde hazırlanması şarttır. İnternet gazeteciliğinin gelişmesiyle birlikte geleneksel medyanın da buna paralel olarak basın özgürlüğü sınırlarında birtakım değişimler yaşanacağını söyleyebiliriz. İnsanın kendini ifade etme biçimlerindeki gelişime bakıldığında, ifade özgürlüğünü yeniden ele alıp yorumlamak demokratik ve çağdaş bir ülke olma yolunda atılabilecek önemli adımlardan biri olacaktır.

Çalışma kapsamında anket sorularına verilen cevaplar göz önüne alındığında, basın özgürlüğü kavramının geçmiş yıllara nazaran gelişim göstermediği, hatta zaman zaman daha da gerilediği düşünülmektedir. Bu düşüncenin temeline indiğimizde, siyasi gelişmelerin birer sonucu olarak medyada tekelleşme kavramı karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde var olan medya gruplarının, özellikle siyasi iktidarlar ile olan yakın ilişkisi

hem toplum nezdinde hem de gazeteciler arasında ‘yandaş medya’ kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öte yandan sadece somut ve sayısal veriler değil, gazetecilerin de çalıştığı kurumları dâhil ederek medyada tekelleşme olduğunu ortaya koymaları gazetecilik mesleği açısından olumlu bir durum olarak yorumlanabilir. Anket sonuçlarına bakıldığında gazetecilerin henüz gazete sahiplerini birer patron, kendilerini de onların emrinde çalışanlar olarak tanımlamadığını ya da tanımlamak istemediğini görülmektedir. Farklı kurumlarda çalışan gazetecilerin, sansür ve otosansür kavramlarının basında var olduğu hususunda birleşmiş olmaları da bir başka farkındalık örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, çalışma kapsamında uygulanan ankette tüm katılımcılar ülkemizdeki ifade özgürlüğü alanındaki yasal çalışmaları yetersiz bulmaktadır. Böylece gazetecilerin tamamına yakını, basında sansür ve baskının olduğunu kabul etmekte, basının kamusal yönünün zarar gördüğünü ifade etmektedir.

Basının kamusal yönünün zarar gördüğü gerçeğinden yola çıktığımızda, günümüzde kitle iletişim araçlarına ve sosyal medyaya olan ilginin giderek artması bir diğer sebep olarak gösterilebilir.

Çalışma sonunda elde edilen verileri genel bir çerçevede yorumladığımızda, gazetecilerin basın ve ifade özgürlüğü ve ülkemizdeki sorunlu uygulamalara ilişkin farkındalığının bulunduğu söylenebilir. Fakat diğer yandan siyasi atmosfer, medyanın tekelleşmesi, gazete sahiplik yapısının değişmesi gibi unsurlar gazetecilerin çalışma koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Basın özgürlüğü tüm bu unsurlardan arındırılabilirdiği vakit, daha geniş anlamda yorumlanabilecek, çağdaş demokratik bir ülke olma yolunda ilerlemeler kaydedilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2010). Gazetecilik Etiğini Belirleyen Yapısal Unsurlar: Mülkiyet Ve Kontrol Sorunu. Ed. Bülent Çaplı, Hakan Tuncel, Ankara, Fersa Matbaacılık.
- Althusser, L. (2016). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. Çev. Alp Tümertekin, 5.bs., İstanbul, İthaki Yayınları.
- Altun, F. Çağlar, İ. ve Yerlikaya, T. (2018). Türkiye’de Basın Özgürlüğü: Mitler ve Gerçekler. 3.bs., Ankara, SETA Kitapları.
- Ardıç, M. (2009). Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.
- Arsan, E. (2008). Avrupa Birliği ve Gazetecilik. Ankara, Ütopya Yayınevi.
- Arsan, E. (2011). Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma: Gazeteci Gözüyle Sansür ve Otosansür. *Cogito Dergisi*, (67), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Arsan, E. ve Çoban, S. (2014). Medya Ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş. İstanbul, Evrensel Basım Yayın.
- Arslan, Z. (2001). İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek. *Liberal Düşünce Dergisi*, (24): 14-22.
- Arslan, Z. (2003). ABD Yüksek Mahkemesi ve İfade Özgürlüğü. Der. Zühtü Arslan, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- Arslan, Z. (2006). 11 Eylül Sonrasında Yeni Güvenlik Anlayışı, İnsan Hakları ve Demokratik Kolluk. *Polis Bilimleri Dergisi*, 8(2): 121-136.
- Atabay, M. (2015). Türk Basın Tarihi: 1831’den Günümüze Türk Basını Gazeteler ve Gazeteciler. 2.bs., İstanbul, Paradigma Kitabevi Yayınları.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, Medya ve Demokrasi. *Kurgu Dergisi*, (19): 223-238.
- Ataoğlu, E. (2008). Adnan Menderes: Bir Başbakanın Trajik Sonu. İstanbul, Nokta Kitap.
- Avcı, A. (2013). Türkiye’de İnternet ve İfade Özgürlüğü. İstanbul, Legal Yayıncılık.

- Avcı, K. (1998). Türkiye’de Düşünceyi İfade ve Basın Özgürlüğü Sorunları Üzerine Bir İnceleme. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Banar, S. (2006). Türkiye’de Haber Verme İşlevinin Kişilik Hakları ve Etik Yaklaşımına Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15): 125-138.
- Barrett, M. (1996). Marx’tan Foucault’a İdeoloji. Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Bohere, G. (1986). Gazetecilik Mesleği. Çev. Nurhan Sural, Ankara, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).
- Bostancı, M. (2016). Eleştirel Medya Çalışmaları. İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Bozkurt, E. ve Dost, S. (2002). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1): 47-74.
- Ceylan, Y. (2004). Din ve Ahlak. 3.bs., *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, (4): 79-86.
- Chomsky, N. ve Herman, E. (1998). Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir: Kitle İletişim Araçlarının Ekonomi Politikası. Çev. Berfu Akyoldaş, İstanbul, Minerva Yayınları.
- Çığ, Ü. (2018). Neoliberal Dönemde Medyanın Dönüşümü ve Gerbner’i Yeninden Düşünmek. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (29): 1- 20.
- Çiler D. (2005). İnsan Hakları Haberciliği. 2.bs., İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Dağlar, A. (2010). Ordunun Dayanılmaz Ağırlığı Basının Dayanılmaz Hafifliği: Türkiye’de Asker İktidarı ve Basın. İstanbul, Destek Yayınevi.
- Dağlar, O. (2008) II. Meşrutiyet’in İlanının İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908). *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38): 141-159.
- Demir, V. (2006). Medya Etiği. İstanbul, Beta Basım A.Ş.

- Demirel, F. (2007). 2.Abdülhamit Döneminde Sansür. İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Demirel, T. (2005). Demokrat Parti ve Liberalizm: Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce. Ed. Murat Yılmaz . İstanbul, İletişim Yayınları.
- Derinlemesine Görüşme- İzmir TGS Şb. Bşk. Halil Hüner ile (03.04.2019)
- Dönmezer, S. ve Bayraktar, K. (2016). Basın Hukuku. 6.bs., İstanbul, Beta Yayıncılık.
- Durur, E. (2017). Medya Okuryazarlığı. Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Dikbaş, Y. (2012). Atatürkçüler Yenildi. İstanbul, Enki Yayınları.
- Elmas, E. ve Kurban, D. (2011). İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler. İstanbul, TESEV Yayınları.
- Erdoğan, M. (2007). İfade Özgürlüğü ve Sınırları. İfade Özgürlüğü İlkeler ve Türkiye, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ertuğrul, Ö. (1985). İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü. Ankara, Tan Kitap Yayın.
- Foucault, M. (2003). İktidarın Gözü: Seçme Yazılar. Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Galanti, A. (1995). Türkler ve Yahudiler. 3.bs., İstanbul, Gözlem Basın Yayın.
- Girgin, A. (2008). Gazeteciliğin Temel İlkeleri. İstanbul, Der Yayınları.
- Goloğlu, M. (1974). Tek Partili Cumhuriyet. Ankara, Goloğlu Yayınevi.
- Göçmen, M. (1995). İsviçre’de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri. İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Gölcüklü, F. (1970). Haberleşme Hukuku. Ankara, Sevinç Matbaası.
- Gündüz, U. (2018). Osmanlı’dan Günümüze Basın ve Modernleşme Ankara, İmge Kitabevi.
- Güner, D. (2015). Sansür ve İktidar: Cumhuriyet Dönemi Tehdit Algıları. İstanbul, Yeditepe Yayınevi.

- Gürsoy, İ. (2013). Medyadaki Darbe Geni. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Hallin, D. C. ve Mancini, P. (2004). Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics. Cambridge, Cambridge University Press.
- Işık, M. (2005). Medya ve Demokrasi Paradoksu: Medya Yoluyla Demokrasinin Tehdit Edilmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 3 (4): 114-121.
- Iyengar, S. (1992). The Accessibility Bias in Politics: Television News and Public Opinion. Ed. Stanley Rothman, New York, Paragon House.
- İnceoğlu, Y, G. (1994). ABD’de Medya. İstanbul, Der Yayınları.
- İpekçi, A. (1971, Mart 4). Tağmaç’ın Hatırlattıkları. *Milliyet Gazetesi*.
- İrvan, S. (2014). Medya Kültür Siyaset. 3.bs., Ankara, Pharmakon Yayınevi.
- Jungua, D. (1992). Mesleği Gazeteci. Ed. Jean-Marie Charon, Çev. Oya Tatlıpınar, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Kabacalı, A. (1994). Türk Basınında Demokrasi. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kabacalı, A. (2000). Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın. İstanbul, Literatür Yayınları.
- Kalender, A, B. (2017). İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternet Erişiminin Engellenmesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.
- Kapani, M. (1993). Kamu Hürriyetleri. 7.bs., Ankara, Yetkin Yayınları.
- Kabacalı A. (1990). Türkiye’de Basın Sansürü. İstanbul, TGC Yayınları.
- Kaya, A, E, E. (2010). Demokrat Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(9): 93 – 118.
- Kaya, R. (2016). İktidar Yumağı: Medya, Sermaye, Devlet. 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi.
- Kayış, N. ve Hürkan, S. (2012). Sansürsüz Sansür Tarihi: 1795-2011. Ankara, Sinemis Yayınevi.

- Keane, J. (1999). Medya ve Demokrasi. Çev. Haluk Şahin, 3.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Key, V, O. (1961). Public Opinion and American Democracy. New York, Alfred A. Knopf Publisher.
- Kocasakal, Ü. Vd. (2003). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü: İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku, İstanbul, Ceza Hukuku Derneği Yayınları.
- Koloğlu, O. (1987). Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II. Abdülhamit Sansürü. *Tarih ve Toplum Dergisi*, (38): 14-18.
- Kourtis, A. (1994). Uğur Mumcu'ya Armağan. Ed. Metin Aksoy, Cengiz Kuşcuoğlu, Veli Özdemir, Ali Tartanoğlu, İstanbul, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Kurban, D. ve Sözeri, C. (2012). İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller. İstanbul, TESEV Yayınları.
- Küçük, A. (2003). İfade Hürriyetinin Unsurları. Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu.
- Lilleker, D, G. (2013). Siyasal İletişim Temel Kavramlar. Çev. Nil Mustafa, Mustafa Tınç, Abdullah Altın, Kenan Bölükbaşı, Betül Ekşi, Seher Midilli, Yenal Göksun, Alparslan Nas, İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- Macovei, M. (2001). İfade Özgürlüğü: Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları. Strasbourg, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü.
- Maigret, E. (2016). Medya ve İletişim Sosyolojisi. Çev. Halime Yücel, 5.bs., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2012) Basın Özgürlüğü Üzerine. Çev. Önder Kulak, Kurtul Gülenç, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Mazıcı, N. (1995). 1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu. Ankara, Atatürk Yolu Dergisi, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- MEGEP, (2008). Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi. Ankara.

- MEGEP, (2013). Basında Meslek Etiği. Ankara.
- MEGEP. (2007). Gazeteciliğin Temel Kavramları. Ankara.
- Mutlu, B. (2007). Eleştirel Medya Okuryazarlığı. İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Mutlu, E. (2016). Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya. 2.bs., Ankara, Ütopya Yayınevi.
- Nalcioğlu, U. B. (2013). Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu. İstanbul, Yeditepe Yayınları.
- Neumann-Noelle, E. (1992). The Contribution of Spiral of Silence Theory to an Understanding of Mass Media. Ed. Stanley Rothman, New York, Paragon House.
- Nişanyan, S.(2004). Sözlerin Soyağacı. Çağdaş Türkçe'nin Etimolojik Sözlüğü. 2.bs., İstanbul, Adam Yayıncılık.
- Odyakmaz, N. ve Acar, N. (2008). İletişim Sözlüğü. İstanbul, Babil Yayınları.
- Oral, Ç. (2006). 12 Eylül ve Andıçlanan Gazetecilik. İstanbul, Güncel Yayıncılık.
- Özbey, M. ve Baykal, T. (2016). Basın Yönetiminde Sansür: Mütareke Dönemi Basını. Ankara, Minel Yayın.
- Öngen, H, B. (2017). Devlet Güdümündeki Medyadan Özel Sermaye Medyasına Geçiş: Turgut Özal Dönemi Medya Sermaye Yapısının Değişimi. *Akademik Bakış Dergisi*, (59): 26-40.
- Özgen, N. (2008). Sansür Kavramı Çerçevesinde İliştirilmiş Gazetecilik. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Özkorkut, N, Ü. (2002). Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(3): 66-84.
- Reisoğlu S. (2001). Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları. İstanbul, Beta Basım.
- Sağnak, M. (1996). Medya – Politik: 1983 – 1993 Yılları Arasında Medya-Politikacı İlişkileri. İstanbul, Yön Yayıncılık.

- Salihpaşaoğlu, Y. (2007). Türkiye’de Basın Özgürlüğü. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Schauer, F. (2002). İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme. Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu.
- Sezer, D. (1972). Kamuoyu ve Dış Politika. No. 339. Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Sözeri, C. (2015). Türkiye’de Medya-İktidar İlişkileri. İstanbul, İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Spoville-Conte, A. (2006). Felsefeyi Takdimimdir. Çev. S.Seza Yılcıoğlu, İstanbul, Akdeniz Yayıncılık.
- Sunay, R. (2002). Anayasa Mahkemesinin İfade Hürriyeti Konusundaki Yaklaşımı Ve İlgili Karar Özetleri. Ankara, LDT Yayınları.
- Şapolyo, B. E. (1971). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın. Ankara, Güven Matbaası.
- Şavran, T, G. vd. (2014). Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Ed. T. Gönc Şavran, 3.bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tek, H.(2003). Darbeler ve Türk Basını. Ankara, Atılım Yayınları.
- Teziç, E. (1990). Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü. Ankara, Anayasa Yargısı Dergisi.
- Toker, H. (2001). Türk Basınında Gazetecilik Açısından Etik. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi, SBE, İzmir.
- Toker, H. (2011). Kamusal Alanda Avrupa Birliği Tartışmaları: Haber Medyası İncelemesi (Yayınlanmış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir.
- Toker, H. (2013). Ulusal Politikaların Uluslararasılaşması. Ankara, Orion Kitabevi.
- Tokgöz, O. (1981). Temel Gazetecilik. Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.476.

- Topuz, H. (1973). 100 Soruda Türk Basın Tarihi. İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2003), 2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Topuz, H. (2016). 2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi. 7.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Tunaya, T, Z. (1998). Hürriyet'in İlanı. İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Tunçay, M. (1992). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması: 1923-1931. İstanbul, Cem Yayınevi.
- Turan, Ş. (1995). Türk Devrim Tarihi. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe Sözlük. 10.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'nin Basın Özgürlüğü Krizi (2012). Gazetecileri Koruma Komitesi Özel Raporu. Ed. Elena Beiser, Bensalem, United Book Press.
- Uluç, V, A. (2014). Liberal – Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23): 107-140.
- Ural, A. (2010). Satılık Medya: Medya-Sermaye- Siyaset Üçgeni. İstanbul, Siyah Beyaz Basım Yayın.
- Ünal, Ş. (2001). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri. Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.38.
- Vardal, Z, B. (2014). Türkiye'de Basın Özgürlüğü ve 2003 Yılı Sonrası Uygulamalar (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- Vardal, Z, B. (2015). Yeni Medya ve Etik. *International Academic Multilingual Journal*, 2 (1): 95 – 103.
- Yanardağ, M. (2016). Medya Nasıl Kuşatıldı: Türkiye'de Basının Ekonomi Politikası.4.bs., İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Yenerer, V. (2013). Türkiye'deki İktidarların Kılıcı Sansür. Ankara, Sarkaç Yayınları.
- Yıldız, F. (2014). Türk Anayasal Tarihi Çerçevesinde Basın Özgürlüğü Üzerine Bir

İnceleme. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (4): 430-458.

Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01): 481 – 505.

Yıldız, S. (2013). Medya ve Hukuk. 3.bs., Ankara, Nobel Yayınları.

Yılmaz, M. ve Doğaner, Y. (2006). 1961-1973 Yılları Arasında Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(37): 247-299.

Yılmaz, M. ve Doğaner, Y. (2007). Cumhuriyet Döneminde Sansür: 1923-1973. Ankara, Siyasal Kitabevi.

Yılmaz, V. (1990). Eylül Hukuku ve Basın Özgürlüğü. İstanbul, Belge Yayınları.

Yiğenoğlu, Ç. (1996). Metelikten Medyaya. İstanbul, Çağdaş Yayınları.

Zılhoğlu, M. (2003). İletişim Bilgisi. 8.bs., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No.739.

İnternet Kaynakları

AGOS (2018). AYM'nin Baskın Oran Kararı: Yaşam ve İfade Özgürlüğü Hakkı İhlal Edilmiştir. (çevrimiçi) <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/21319/aym-nin-baskin-oran-karari-yasam-ve-ifade-ozgurlugu-hakki-ihlal-edilmistir> Erişim Tarihi: 09.01.2019.

Atatürk Araştırma Merkezi. Cumhuriyetin İlanı (çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/duyurular/cumhuriyetin-ilani> Erişim Tarihi: 13.05.2019.

Avrupa Komisyonu İlerleme Raporu (2018). AB Türkiye 2019 İlerleme Raporu. (çevrimiçi) <https://www.abhaber.com/ab-turkiye-ilerleme-raporundan-kara-tablo/> Erişim Tarihi: 03.06.2019.

Avrupa Konseyi (2011). İfade özgürlüğüne saygı ve ifade özgürlüğünün korunması, Türkiye'de demokrasinin ilerlemesi için hayati önem taşıyor (çevrimiçi) http://www.coe.int/t/Commissioner/Source/News/PR_Turkey120711_turkish.pdf Erişim Tarihi: 22.12.2018.

AYM, Karar T. 08.04.1963. Anayasa Mahkemesi Kararı (çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ca3aa5a4-2b0f-4e0c-87b2-6a841be156fc?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> Erişim Tarihi: 05.03.2019.

Basın Kanunu (2004). Basın Kanunu (çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5187.html> Erişim Tarihi: 03.03.2019.

BBC Türkçe (2018). Freedom House, Türkiye'yi 'özgür olmayan ülkeler' kategorisine aldı (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42698430> Erişim Tarihi: 05.06.2019.

BBC Türkçe (2017). Yedinci Ayma Giren OHAL'in Bilançosu (çevrimiçi) <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38648987> Erişim Tarihi: 16.11.2018.

BBC Türkçe (21 Temmuz 2016). Türkiye'de Olağanüstü Hallerin Tarihi. (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284> Erişim Tarihi: 10.06.2019.

Bianet (2017). Kapatılan Basın, Yayın, Radyo ve Televizyon Ajansları (çevrimiçi) <http://m.bianet.org/bianet/medya/182458-kapatilan-basin-yayin-radyo-televizyon-ve-haber-ajanslari> Erişim Tarihi: 01.12.2018.

Bianet (2017). OHAL'de Kapatılan Kurumlar (çevrimiçi) <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/182427-ohal-de-kapatilan-kurumlar> Erişim Tarihi: 03.01.2019.

BKYK (2017/14). Basın Konseyi Kararları <http://basinkonseyi.org.tr/8788-2/> Erişim Tarihi: 25.01.2019.

CNN Türk (2017). İşte Rakamlarla 15 Temmuz Darbe Girişimi(çevrimiçi)
<http://www.cnnturk.com/turkiye/iste-rakamlarla-15-temmuz-darbe-girisimi?page=1>
Erişim Tarihi: 03.02.2019.

Cumhuriyet (26 Ocak 2017). İşte OHAL’li Referandum Manzarası. (çevrimiçi).
http://www.cumhuriyet.com.tr/foto/foto_galeri/666253/1/iste_OHAL_li_r_eferandum_manzarasi.html Erişim Tarihi: 15.05.2019.

Deutsche Welle (2016). Basın Özgürlüğüne OHAL Darbesi. (çevrimiçi).
<http://www.dw.com/tr/bas%C4%B1n-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCne-ohal-darbesi/a-35985577>
Erişim Tarihi: 14.10.2018.

Emre, K. (17 Haziran 2019). Medya Notu – Medya Siyaset İlişkileri. (çevrimiçi).
https://www.kongar.org/medyanotu/239_Medya_Siyaset_Iliskileri.php Erişim Tarihi: 18.06.2019.

Freedom House (2017). Basın Özgürlüğü 2017. (çevrimiçi)
<https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2017/turkey> Erişim Tarihi: 05.06.2019.

Gazete Duvar (2018). Basın Özgürlüğü İçin Kara Tablo. (çevrimiçi)
<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/12/28/2018-basin-ozgurlugu-icin-kara-tablo/> Erişim Tarihi: 11.11.2018.

Haberdar (2017). Türkiye Dünya’nın En Büyük Gazeteci Hapishanesi Oldu. (çevrimiçi)
<http://www.haberdar.com.tr/m/medya/turkiye-dunyanin-en-buyuk-gazeteci-hapishanesi-oldu-h46163.html> Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Hürriyet Gazetesi (2016). OHAL Dün Gece İlan Edildi. (çevrimiçi)
<http://www.hurriyet.com.tr/son-dakika-haberi-tum-ulkede-ohal-ilan-edildi-40156536>
Erişim Tarihi: 07.11.2018.

Hürriyet Gazetesi (2011). 63 Gazeteciden 59’u Basın Dışı Suçtan Hapiste. (çevrimiçi)
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/63-gazeteciden-59u-basin-disi-suctan-hapiste-18578539> Erişim Tarihi: 04.07.2018.

İnsan Hakları El Kitabı (2017). İfade Özgürlüğü. (çevrimiçi)
http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/ifade_ozgurlugu.pdf
Erişim Tarihi: 31.01.2019.

Liberal Düşünce Topluluğu (2018). Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif. (çevrimiçi)
<http://www.liberal.org.tr/sayfa/demokratik-toplumda-ifade-ozgurlugu-ozgurlukcu-bir-perspektif-mustafa-erdogan,224.php> Erişim Tarihi: 01.04.2019.

Milliyet Gazetesi Arşivi (4 Mart 1971). Tağmaç’ın Hatırlattıkları. (çevrimiçi)
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=TA%C4%9EMA%C3%87%27hi%20HATIRLATTIKLARI&isAdv=false> Erişim Tarihi: 17.03.2019.

P24 (16 Aralık 2017). Olağanüstü Hal'de Gazeteciler – 121. (çevrimiçi)
<http://platform24.org/medya-izleme/2637/olaganustu-h-l-de-gazeteciler---121> Erişim Tarihi: 22.06.2019.

P 24 (2018). Clickbait rejimi: Nasıl işliyor ve neden çare değil?(çevrimiçi)
<http://platform24.org/yazarlar/3219/clickbait-rejimi--nasil-isliyor-ve-neden-care-degil> Erişim Tarihi:11.04.2019.

Sol Haber Portalı (2014). AYM'den Basına 'Provokasyon' Vizesi. (çevrimiçi)
<http://haber.sol.org.tr/turkiye/aymden-basina-provokasyon-vizesi-97753> Erişim Tarihi: 17.09.2018.

Sözcü Gazetesi (2017). OHAL 3.Kez Uzatıldı. (çevrimiçi)
<http://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/ohal-3-kez-uzatildi-1802780/> Erişim Tarihi: 16.11.2018.

Tamer, İ. (17 Şubat 2014). 3 Yasak Dönem: Türk Sağ'ının Basınla 'Özgürlük' Sınavı (çevrimiçi)
<https://muhalefet.org/yazi-3-yasak-donem-turk-saginini-basinda-%E2%80%98ozgurluk-sinavi-tamer-incesu-26-9690.aspx> Erişim Tarihi: 07.06.2019.

TC Anayasası, Mad.26 (2001). TC Anayasası 26. Madde (çevrimiçi).
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=26 Erişim Tarihi: 30.12.2018.

TC Anayasası, Mad.70. (1924) 1924 Anayasası (çevrimiçi)
<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> Erişim Tarihi: 23.02.2019.

TC Anayasası, Mad.77. (1924) 1924 Anayasası (çevrimiçi)
<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> Erişim Tarihi: 23.02.2019.

TC Anayasası, (2011). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (çevrimiçi)
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf Erişim Tarihi: 08.02.2019.

TDK (2018). Güncel Türkçe Sözlük (çevrimiçi)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MEDYA Erişim Tarihi: 24.12.2018.

TGC (9 Ocak 2003). 2002'de Baskılar Hız Kesmedi (çevrimiçi)
<http://www.cgd.org.tr/index.php?Did=2534&Page=3> Erişim Tarihi: 20.06.2019.

TGS (2019). 137 Gazeteci ve Medya Çalışanı Cezaevinde. (çevrimiçi)
<https://tgs.org.tr/cezaevindeki-gazeteciler/> Erişim Tarihi: 15.06.2019.

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi (2005). Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi (çevrimiçi)
<https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html> Erişim Tarihi: 12.02.2019.

Türkiye’de İfade Özgürlüğünün Önündeki Yasal Engeller Raporu. (çevrimiçi)
<http://www.liberal.org.tr/sayfa/turk-mevzuatinin-ifade-ozgurlugu-bakimindan-degerlendirilmesi,126.php> Erişim Tarihi: 10.04.2019.

Yılmaz, Ö. (29 Haziran1999). Biz Yapmadık Medya Yaptı (çevrimiçi)
<https://www.milliyet.com.tr/1999/06/25/haber/hab04.html> Erişim Tarihi: 30.05.2019.

EKLER

GAZETECİLİKTE SANSÜR VE OTOSANSÜR ARAŞTIRMASI

1. Cinsiyetiniz
2. Yaşınız
3. Kurumdaki göreviniz nedir?
Muhabir
Editör
Köşe Yazarı
Yayın Yönetmeni
Diğer
4. Türkiye’de İfade Özgürlüğü ve Basın Özgürlüğünün yasalarla yeterli düzeyde korunduğunu düşünüyor musunuz?
Evet
Hayır
5. Türkiye’de Basın Meslek Etiğinin gazeteciler arasında doğru uygulandığını düşünüyor musunuz?
Evet
Hayır
6. Sosyal medya vb. dijital içeriklerdeki yurttaş haberciliğinden ötürü gazetecilik mesleğinin toplumdaki etkisinin azaldığını düşünüyor musunuz?
Evet
Hayır
7. Toplumda gazeteci kimliğine olan güvenin azaldığını düşünüyor musunuz?
Düşünüyorsanız sebebini kısaca yazabilir misiniz?
8. Gazetecilik mesleğinde sizce sansür olmalı mı? Evet veya hayır yazabilirsiniz.
Evet diyorsanız nedenini kısaca açıklar mısınız?
9. Gazetecilik mesleğinde sizce otosansür olmalı mı? Evet veya hayır yazabilirsiniz. Olmalı diyorsanız nedenini kısaca açıklayınız.
10. Çalıştığınız kurumun çıkarlarını düşünerek, hazırladığınız herhangi bir haber dilinde değişiklik yaptınız mı?
Evet
Hayır

11. Size göre, çalışma arkadaşlarınız gazetecilik meslek etiklerine ne kadar uymaktadır?
Tamamen uyduklarını düşünüyorum
Uyduklarını düşünüyorum
Kararsızım
Nadiren uymaktadırlar
Uyduklarını düşünmüyorum
12. Sizce gazeteciler, kamu yararı olmasına rağmen siyasi/politik sebeplerden dolayı herhangi bir haberi yayınlamamayı tercih ediyor mudur?
Evet
Hayır
13. Sizce Türkiye’de haber içeriğine en çok hangi aktör veya aktörler müdahale etmektedir.
Medya Patronu
Siyasi Parti Temsilcileri
Emniyet Güçleri
Sivil Toplum Kuruluşları
Diğer
14. Kamu yararına olmasına rağmen bazı olaylar sizce neden gazeteciler tarafından aktarılmamaktadır?
Sansür Kaygısı
Otosansür
Kurumun çıkarları ile örtüşmeme
Kişisel Çıkarlar İle Örtüşmeme
Kamuoyunu ilgilendirmediği düşünülmesi
Diğer
15. Bugüne kadar çalıştığımız kurumda ‘yapılan bir haberden ötürü’ hakkında dava açılmış gazeteci/gazeteciler var mı?
Evet
Hayır
16. Yukarıdaki soruya yanıtınız Evet ise, davanın sonucu gazetecinin (veya kurumun) lehine mi oldu? Davanın hangi sebeple açıldığını bir cümle ile açıklayabilir misiniz?

17. Gazetecilikte en çok sansürlenene haberler hangisidir?
Siyasi/Politik Haberler
Ekonomi Haberleri
Adli Haberler
Spor Haberleri
Diğer
18. Gazetecilikte en çok otosansüre uğrayan haberler hangisidir?
Siyasi/Politik Haberler
Ekonomi Haberleri
Adli Haberler
Spor Haberleri
Diğer
19. Herhangi bir haberi siyasi ideolojinizden ötürü yayınlamadığınız oldu mu?
Evet
Hayır
20. Türkiye’de sansür ve otosansürün gazetecilik üstündeki en büyük engel olduğunu düşünüyor musunuz?(Evet veya Hayır diyebilirsiniz) Eğer Hayır diyorsanız nedenini yazabilir misiniz?
21. Aşağıdaki önermelerden hangisine katılıyorsunuz?
Basının gündemi belirleme görevi vardır
Yaşanan olaylar basının gündemini belirler
22. Medya sahiplik yapısını düzenleyen kanunların yeterli düzeyde olduğunu düşünüyor musunuz?
Evet
Hayır
23. Türkiye’de ulusal medyanın tekelleştiğini düşünüyor musunuz?
Evet
Hayır
24. Yukarıdaki soruya (23.soru) cevabınız evet ise, bu gazetecilik için olumsuz mudur?
Evet
Hayır
25. Türkiye’de gazetecilerle ilgili herhangi bir sendikal kuruluşa üye misiniz? Üyeyseniz sendikanın adını yazabilir misiniz?